

Ο ρόλος της διαίρεσης στη χωρική διαμόρφωση

Η περίπτωση της εντός των τειχών Λευκωσίας

Ανδρέου Βασίλης

Πολυτεχνείο Κρήτης
Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Ο ρόλος της διαίρεσης στη χωρική διαμόρφωση

Η περίπτωση της εντός των τειχών Λευκωσίας

Ανδρέου Βασίλης

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Δέσποινα Διμέλλη

ΧΑΝΙΑ, ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2021

Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να δώσω στην επιβλέπουσα καθηγήτρια κ. Δέσποινα Διμέλλη, για την πολύτιμη καθοδήγησή της όσον αφορά το περιεχόμενο της εργασίας και τη στήριξη της, για την επιτέλεση και την ολοκλήρωση της. Ευχαριστίες στην οικογένεια μου, για την υποστήριξη και συμπαράσταση τους καθ' όλη την διάρκεια των σπουδών μου.

Στόχος / Αντικείμενο της Έρευνας

Στόχος της ερευνητικής εργασίας είναι να δώσει ένα περίγραμμα της ιστορίας και της ανάπτυξης της εντός των τειχών Λευκωσίας με έμφαση στη διαίρεση της πόλης, τον αντίκτυπο που είχε η διαίρεση στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον και την παράλληλη πορεία των δυο τμημάτων της διαιρεμένης πρωτεύουσας. Το νότιο τμήμα της Λευκωσίας αποτελεί την πρωτεύουσα της Κυπριακής Δημοκρατίας και το βόρειο τον Τουρκικό δήμο της κατεχόμενης από την Τουρκία περιοχής του νησιού από το 1974, με τα δυο τμήματα να χωρίζονται από την Παρεμβαλλόμενη Ζώνη κατάπαυσης του πυρός, επιτηρούμενης από τον ΟΗΕ.

Στην εργασία γίνεται περιγραφή της έννοιας της διαιρεμένης πόλης καθώς και αναφορά στις κατηγορίες διαιρεμένων πόλεων. Παρουσιάζεται η σημερινή κατάσταση της πρωτεύουσας σε σχέση με την πόλη πριν το 1974 και περιγράφονται τα πολεοδομικά χαρακτηριστικά και των δυο τμημάτων της πόλης. Γίνεται αναφορά σε κρατικές και δημοτικές παρεμβάσεις και πολιτικές για την αστική ανάπτυξη του Δήμου καθώς και κοινές, δικοινοτικές προσπάθειες αναζωογόνησης περιοχών της περιτειχισμένης πόλης.

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για τη συγγραφή της εργασίας είναι βιβλιογραφική καθώς και επιτόπου επισκόπηση περιοχών της νότιας Λευκωσίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦ.1. Η Διαιρεμένη πόλη

1.1. Η πόλη	σελ. 1
1.2. Η έννοια της διαιρεμένης πόλης	σελ. 2
1.3. Κατηγορίες διαιρεμένων πόλεων	σελ. 3
	σελ. 5

ΚΕΦ.2. Η Ιστορία της Λευκωσίας

2.1. Η περίοδος πριν την διαίρεση	σελ. 7
2.1.1. Αρχαία Χρόνια - Ρωμαϊκή Περίοδος (58π.Χ. - 335 μ.Χ) - Βυζαντινή περίοδος (325-1191)	σελ. 8
2.1.2. Ο Μεσαίωνας (1191 – 1571)	σελ. 9
2.1.2α. Φραγκοκρατία (1191-1489)	σελ. 10
2.1.2β. Ενετοκρατία (1489-1571)	σελ. 10
2.1.3. Οθωμανική Περίοδος (1571-1878)	σελ. 12
2.1.4. Η Βρετανική Περίοδος (1878 – 1960)	σελ. 14
2.1.5. Η ανεξάρτητη Δημοκρατία της Κύπρου (1960-1963)	σελ. 16
2.2. Η Διαίρεση της πόλης 1963 –1974	σελ. 22
2.2.1. Η Πράσινη Γραμμή (1963-1964)	σελ. 23
2.2.2. Τουρκική Εισβολή (1974)	σελ. 23
	σελ. 24

ΚΕΦ.3. Η Λευκωσία από τη διαίρεση μέχρι σήμερα: 1974 – 2020

3.1. Ιστορική Αναδρομή 1974 - 2020	σελ. 28
3.2. Οι δύο πλευρές και η νεκρή ζώνη	σελ. 29
3.2.1. Ανάλυση πολεοδομικών χαρακτηριστικών της πόλης	σελ. 30
3.2.1α. Η νότια Λευκωσία, πρωτεύουσα της Κυπριακής Δημοκρατίας	σελ. 29
3.2.1β. Η βόρεια Λευκωσία	σελ. 30
3.2.1γ. Η νότια Λευκωσία: εντός των τειχών	σελ. 32
3.2.1δ. Η βόρεια Λευκωσία: εντός των τειχών	σελ. 35
3.2.1ε. Η Νεκρή Ζώνη της Λευκωσίας	σελ. 36
	σελ. 37

3.2.2. Σημαντικά κτίρια μέσα στο χρόνο	σελ. 38
3.2.2α. Η νότια Λευκωσία	σελ. 39
3.2.2β. Η βόρεια Λευκωσία	σελ. 41

3.3. Σχεδιασμός στη διαιρεμένη Λευκωσία	σελ. 43
3.3.1. Κοινό σύστημα αποχέτευσης (1978)	σελ. 44
3.3.2. Nicosia Master Plan (1979)	σελ. 45
3.3.3. Τα δίδυμα έργα προτεραιότητας: προγράμματα αστικής αποκατάστασης: συνοικίες Arabahmed και Χρυσалиνιώτισσα (1989)	σελ. 48
3.3.4. Τα δίδυμα έργα προτεραιότητας: προγράμματα αστικής αποκατάστασης: συνοικίες Σελιμιγιέ - Ομεριέ και Σαμάν Μπαχτσέ - Φανερωμένη	σελ. 50
3.3.5. Αναζωογόνηση συνοικίας Ταχτ-αλ-Καλέ (Ταχτακαλάς)	σελ. 52

ΚΕΦ.4. Η Λευκωσία σήμερα προβλήματα και προοπτικές

4.1. Ο δήμος της νότιας Λευκωσίας	σελ. 54
4.2. Ο δήμος της βόρειας Λευκωσίας (Τουρκικός Δήμος Λευκωσίας/ Lefkoşa Türk Belediyesi)	σελ. 56
	σελ. 61

ΚΕΦ.5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Βιβλιογραφία – Πηγές Εικόνων

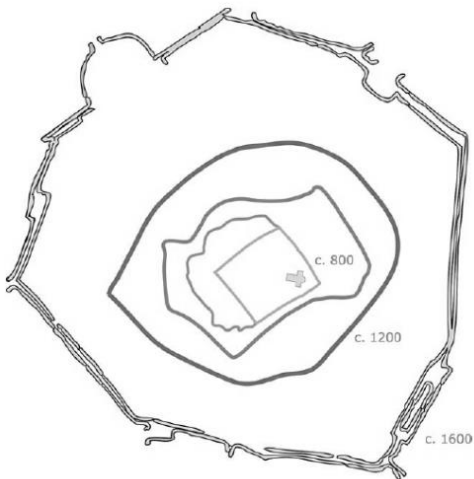
σελ. 63

σελ. 69

ΚΕΦ.1_ Η Διαιρεμένη πόλη

1.1. Η πόλη

Οι πρώτες πόλεις αναπτύχθηκαν μέσα σε οχυρωμένους χώρους γύρω στην 3^η χιλιετία π.Χ. (4500-3100) όπως εμφανίζεται σε τοιχογραφίες σε πόλεις της Μεσοποταμίας (Uruk, Ur, Erbil, Βαβυλώνα). Το Uruk των Σουμερίων θεωρείται η παλαιότερη πόλη που έχει φυσικά αποδεικτικά στοιχεία και γραπτή τεκμηρίωση, με τη μορφή σφηνοειδών κειμένων, που χρονολογούν τις δραστηριότητες της κοινότητας από την 3^η χιλιετία π.Χ. Τα πρώτα αστικά τείχη περιβάλλουν σχετικά μικρές περιοχές που περιέχουν την ακρόπολη ή το κατοικημένο οίκημα ενός τοπικού κυβερνήτη. Η αστική επέκταση και η οικοδόμηση των τειχών σημειώθηκαν συγχρονισμένα κατά τη διάρκεια αιώνων, όπως καταγράφεται σε ανασκαφικά ευρήματα που αφορούν την πρώιμη εποχή του χαλκού (όπως στις πήλινες πινακίδες της Έμπλα στη Συρία, οι ανασκαφές των μεγάλων πόλεων της Μεσοποταμίας στην Μέση εποχή του χαλκού, π.χ. Μέμφιδα, Νινευί). Αρκετά καλά διατηρημένα παραδείγματα που χρονολογούνται στην προ-μεσαιωνική περίοδο περιλαμβάνουν το Τορίνο, τη Ρώμη και το Μιλάνο.¹ (Εικόνα 1)

Εικόνα 1: Διάγραμμα των περιμετρικών τειχών γύρω από έναν ρωμαϊκό πυρήνα κατά την πρώιμη ανάπτυξη του Μιλάνου, το 800-1600 μ.Χ. δείχνει τον οχυρωμένο χαρακτήρα της πολύ πρώιμης αστικής ανάπτυξης στην Ευρώπη.

Τα τείχη προσέφεραν φυσική προστασία από εξωτερικούς εχθρούς και άλλες απειλές, (επιθέσεις εχθρών, ασθένειες) στους κατοίκους και τα αγαθά τους. Παράλληλα καλλιεργείτο το αίσθημα του «ανοίκειν» στο χώρο, με επακόλουθο τη δημιουργία συνεκτικότητας και ομαδικής ταυτότητας στους κατοίκους.

Η αύξηση του πληθυσμού των αρχαίων πολιτισμών, ο σχηματισμός αρχαίων αυτοκρατοριών που συγκεντρώνουν την πολιτική εξουσία και η ανάπτυξη του εμπορίου και της μεταποίησης οδήγησαν σε ολοένα μεγαλύτερες πρωτεύουσες και κέντρα εμπορίου και βιομηχανίας, με την Αλεξάνδρεια, την Αντιόχεια και τη Σελεύκεια των ελληνιστικών χρόνων, την Pataliputra (τώρα Πάτνα) στην Ινδία, Chang'an (Xi'an) στην Κίνα, Καρθαγένη, Ρώμη, Κωνσταντινούπολη.

Τι είναι, όμως, η πόλη; Η μελέτη της έννοιας της πόλης ιστορικά προκάλεσε και προκαλεί το επιστημονικό ενδιαφέρον διαφορετικών μεταξύ τους επιστημονικών κλάδων καθώς αποτελεί ένα πολύπλοκο κοινωνικό φαινόμενο. Συνοψίζοντας τις διάφορες προσεγγίσεις -πολιτικές, κοινωνιολογικές, οικονομικές- συμπεραίνουμε ότι πόλη διαχρονικά είναι ένας αστικός συνοικισμός που κατοικείται μόνιμα από σημαντικό αριθμό ανθρώπων, αποτελείται από δημόσια και ιδιωτικά κτίρια, τα οποία χωρίζονται ή συνδέονται μεταξύ τους με δρόμους, δημόσιους χώρους για τους πολίτες (π.χ. αγορά). Στο συνοικισμό υπάρχει οικονομική δραστηριότητα και η διατροφή των πολιτών προέρχεται από εδάφη εκτός των ορίων του συνοικισμού. Υπάρχει κοινωνική και πολιτική οργάνωση, (τυποποιημένη σε θρησκευτικούς-νομικούς κώδικες), κοινωνική διαστρωμάτωση, διοικείται από κάποια μορφή εξουσίας και αστυνομεύσεις.² Η πόλη, όμως, δεν είναι μόνο η απεικόνιση των

¹ Calame Jon, Charlesworth Esther, *Divided Cities (The City in the Twenty-First Century)*, εκδ. University of Pennsylvania Press, (Inc. Kindle Edition), Philadelphia, 2009, σελ.22-23

² Urbanization and the Development of Cities | Boundless Sociology (lumenlearning.com)

χωροταξικών και οικονομικών συνθηκών που την χαρακτηρίζουν. Πόλη είναι και το κοινωνικό πλέγμα, που διαμορφώνεται από τις κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και -συχνά- θρησκευτικές συνθήκες καθώς και την ιστορία της πόλης που σε ορισμένες φάσεις της πορείας της αποκτούν καθοριστικό ρόλο για την εξέλιξη της. Ενώ επιφανειακά η κοινωνία φαίνεται ως μια ενιαία έννοια (π.χ. στην περίπτωση της πόλης/κράτους ή του έθνους/κράτους σήμερα), οι διαφορές ανάμεσα σε αυτούς που κατέχουν το μεγάλο μερίδιο των αγαθών καθώς και εκείνων που έχουν την εξουσία και στους χειρώνακτες, μικρό-βιοτέχνες, υπαλλήλους είναι αυτές που διαμορφώνουν είτε υπόγεια είτε φανερά το χαρακτήρα και την κοινωνική διαστρωμάτωση, την πρώτη μορφή διαχωρισμού ακόμα και σε έναν ομοιογενή πληθυσμό.³

Στις αρχές του 16^{ου} αιώνα η πολυπλοκότητα και το κόστος της κατασκευής τειχών έφτασε σε οικονομικά δυσβάστακτα επίπεδα στην Ευρώπη. Επιπλέον, η εξέλιξη στρατιωτικών μέσων ικανών να πλήξουν την αποτελεσματικότητα των τειχών οδήγησε στην εγκατάλειψη τους ως αμυντικό και προστατευτικό περίβλημα της πόλης. Ταυτόχρονα, η αυξανόμενη πυκνότητα και ανομοιογένεια του πληθυσμού είχε σαν αποτέλεσμα την ανάγκη διαχωρισμού του για καλύτερη αστυνόμευση και έλεγχο για την προστασία των αστικών πηγών πλούτου.

Η ταχεία αστική ανάπτυξη και διαφοροποίηση του πληθυσμού είναι, ίσως, ο λόγος που η πρωτογενής ταύτιση με την αστική μονάδα να μετακινήθηκε προς τη μικρότερη μονάδα (γειτονιάς, θύλακα, τάξης, θρησκείας, φυλής). Η λογική αυτή καλλιεργείτο και από τη διοικητική ιεραρχία της πόλης καθώς όσο μικρότερες οι ομάδες σε ένα μεγάλο σύνολο, τόσο ευκολότερα ελέγχονται. Επομένως, η μετατόπιση από εξωτερικές σε εσωτερικές απειλές

συμβάλλει σημαντικά στην ευρύτερη κατανόηση του διαιρεμένου φαινομένου της πόλης.⁴

1.2. Η έννοια της διαιρεμένης πόλης

Ο όρος «διαιρεμένη πόλη» αναφέρεται σε δύσκολες αστικές συνθήκες, αλλά οι διαστάσεις και τα πλαίσια σύμφωνα με τα οποία οι πόλεις και οι κοινωνίες τους μπορούν να διαιρεθούν είναι διαφορετικά. Μια πόλη μπορεί να θεωρηθεί διαιρεμένη λόγω ανθρωπογενών παραγόντων όπως πολιτικές αλλαγές, πολιτισμικές φυλετικές ή ταξικές διαφορές, εθνικές ταραχές, εμφύλιοι πόλεμοι, θρησκευτικοί διαχωρισμοί. Σε μια άλλη ερμηνεία του όρου, σημαίνει και την αστική βία που αποδίδεται σε κοινωνικούς παράγοντες (παρακινείται από την επιθυμία για την απόκτηση ή διατήρηση του κοινωνικού ελέγχου), οικονομικούς (με κίνητρο το υλικό κέρδος) ή/και πολιτικούς (υποκινούμενο από την επιθυμία να διατηρηθεί η πολιτική εξουσία).⁵

Μια πόλη μπορεί, επίσης, να είναι διαιρεμένη λόγω φυσικού και γεωγραφικού τοπίου, όπως ποτάμια, θάλασσα ή μια οροσειρά και άλλες πόλεις που χωρίζονται από σύνορα ανάμεσα σε δύο διαφορετικά κράτη ή διοικητικές περιφέρειες στο ίδιο κράτος.

Τα πρώτα παραδείγματα αστικού διαχωρισμού καταγράφονται στην Αίγυπτο. Στο Kahun και στην Amarna τον 3^ο και 2^ο αιώνα π.Χ. αντίστοιχα, οι κατοικίες των ανώτερων τάξεων χωρίζονταν με ένα τείχος από τις κατοικίες των εργατικών τάξεων.⁶(Εικόνα 2,3) Στην Αρχαία Αθήνα και Ρώμη επίσης διαχωρίζονταν χωρικά οι χώροι διαμονής των σκλάβων. Άλλα παραδείγματα

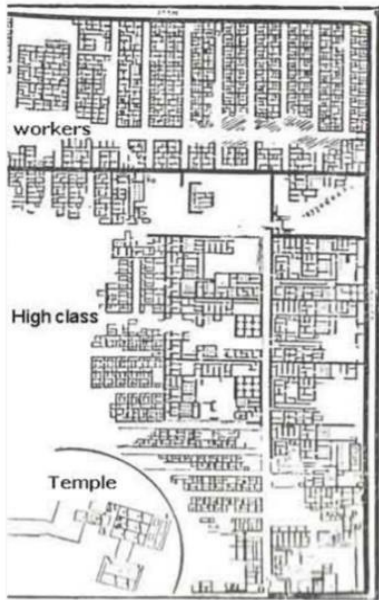
⁴ Calame Jon, Charlesworth Esther, *Divided Cities (The City in the Twenty-First Century)*, εκδ. University of Pennsylvania Press, (Inc. Kindle Edition), Philadelphia, 2009, σελ. 26-27

⁵ Bollens Scott, *Comparative research on contested cities: lenses and scaffoldings*, εκδ. University of California, Σειρά εγγράφων εργασίας Crisis States, Οκτώβρης, 2007, σελ.2

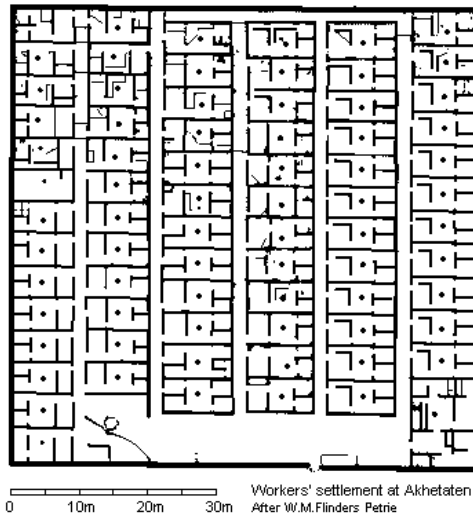
⁶ <https://erenow.net/ancient/the-complete-cities-of-ancient-egypt/33.php>

³ <https://www.ancient.eu/city/>

είναι τα εβραϊκά γκέτο στο Μεσαίωνα και οι πολυτελείς συνοικίες των αποικιοκρατών στις αποικίες της Αφρικής και της Ασίας. Η ανάμειξη των πολιτισμών στην οθωμανική αυτοκρατορία επίσης δημιούργησε εθνοτικούς και θρησκευτικούς θύλακες στα εδάφη της.

Εικόνα 2: Ο οικισμός του Kahun

Εικόνα 3: Το προάστιο των εργατών στην Amarna

Μετά τη βιομηχανική επανάσταση, ο δημογραφικός χαρακτήρας των πόλεων αλλοιώθηκε λόγω της εσωτερικής μετανάστευσης για τις ανάγκες της παραγωγής προϊόντων, με την προσθήκη νέων εθνικών ομάδων, κυρίως από τις αποικίες στα αποικιοκρατικά κράτη, την ανάμειξη του πληθυσμού, και την αστικοποίηση. Με την υπογραφή Συνθηκών ειρήνευσης μετά τους δυο παγκόσμιους πολέμους αλλά και τις αλλαγές συνόρων μετά από τοπικές

συρράξεις, την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού και τη δημιουργία νέων κρατών, η κοινωνική κινητικότητα και εθνοτική ανάμειξη έγιναν ακόμα μεγαλύτερες. Όπως μεγαλύτερα έγιναν και τα εμπόδια μιας ειρηνικής συμβίωσης σε μια ενιαία πόλη. Σήμερα, οι διαιρεμένες πόλεις δεν αποτελούν παρεκκλίσεις αλλά αναπόφευκτες συνέπειες πολλαπλών παραγόντων που οδήγησαν στο διαχωρισμό. Η πλειοψηφία των εθνοτικών γκέτο στην Ευρώπη ήταν το αποτέλεσμα θεσμοθετημένων φυλετικών προκαταλήψεων: οι αστικές κοινότητες διαχωρίζονται είτε από επιλογή είτε με εξαναγκασμό. Τέτοια παραδείγματα είναι τα εβραϊκά γκέτο μέχρι το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και οι καταυλισμοί των Ρομά.⁷

Μεγαλουπόλεις από το 19^ο αιώνα έως σήμερα λειτουργούν με μεγάλους ταξικούς και εθνοτικούς/ταξικούς διαχωρισμούς των κατοίκων τους, για παράδειγμα οι συνοικίες των μεταναστών στη Νέα Υόρκη και Λονδίνο, των μεταναστών από τις πρώην αφρικανικές χώρες -πρώην αποικίες- όπως στο Παρίσι και τα προάστια του, οι φαβέλες στο Σάο Πάολο της Βραζιλίας (Εικόνα 4), οι φτωχογειτονίες στην Πόλη του Μεξικού. Ένας αναδυόμενος τύπος αστικού διαχωρισμού μπορούν να θεωρηθούν και οι συμπαγείς γκέι κοινότητες στο Λος Άντζελες, στο Πόρτλαντ των ΗΠΑ, στο Σάο Πάολο της Βραζιλίας.

Η κάθε μια από τις διαιρεμένες πόλεις αναδύεται από ένα διαφορετικό ιστορικό υπόβαθρο, καθώς και σε ένα αρκετά συγκεκριμένο και τοπικό σύνολο πολιτιστικών και πολιτικών συνθηκών. Ωστόσο, όλες έχουν ένα κοινό σύνολο παραγόντων (αιτίων, επιπτώσεων) που τις κάνουν να ανήκουν σε μια νέα αναδυόμενη παγκόσμια κατάσταση. Σημαντικό μεταξύ αυτών είναι ο διαχωρισμός - μια αντιπαράθεση διαφορετικών πεποιθήσεων, που οδηγούν σε εκτεταμένη βία και μια λύση -για κάποιες- για την ανάσχεση/διακοπή των αντιπαραθέσεων που εστιάζεται στον φυσικό διαχωρισμό των

⁷Calame Jon, Charlesworth Esther, *Divided Cities (The City in the Twenty-First Century)*, εκδ. University of Pennsylvania Press, (Inc. Kindle Edition), Philadelphia, 2009, σελ. 29

αντιμαχόμενων μερών και κοινοτήτων. Το άλλο χαρακτηριστικό που μοιράζονται οι διαιρεμένες πόλεις είναι ότι η λύση για τη διακοπή του διαχωρισμού, που προορίζεται ως μέτρο έκτακτης ανάγκης για την πρόληψη της αιματοχυσίας και των ταραχών, μετατρέπεται σε περισσότερο ή λιγότερο πολυετή, αν όχι μόνιμο, διαχωρισμό.

Εικόνα 4: Οι φαβέλες στο Σάο Πάολο της Βραζιλίας

1.3. Κατηγορίες διαιρεμένων πόλεων

Οι λόγοι διαίρεσης είναι καθοριστικοί για τον προσδιορισμό της κατηγορίας στην οποία ανήκει μια πόλη. Διαδικασίες όπως η παγκοσμιοποίηση, η αποικιοκρατία και η νεοφιλελεύθερη αναδιάρθρωση σχηματίζουν κοινωνικοοικονομικές διαφορές στις πόλεις, συχνά με υπόβαθρο εθνοτικών διαφορών. Η κοινωνικο-οικονομική κατάσταση, η τάξη, η εξουσία, η φυλή και η εθνικότητα είναι οι γραμμές διαίρεσης. Η Νέα Υόρκη, Λονδίνο, Παρίσι

κ.λ.π. αναφέρονται συνήθως ως «πολυπολιτισμικές», «κοσμοπολίτικές» ή «παγκόσμιες», και πιστεύεται ότι είναι ευκολότερες στην αντιμετώπιση, δεδομένου ότι είναι διχασμένες όχι με τεχνητά όρια αλλά με κοινωνικό και ταξικό αποκλεισμό.⁸

Χαρακτηριστικά παραδείγματα πόλεων που βρίσκονται διαιρεμένες λόγω του φυσικού και γεωγραφικού τοπίου είναι η Κωνσταντινούπολη, η οποία αναπτύσσεται στις δυο πλευρές των στενών του Βοσπόρου, και η Βουδαπέστη η οποία αναπτύσσεται στις δύο όχθες του ποταμού Δούναβη και πριν το 1873 ήταν δυο ξεχωριστές πόλεις, η Όμπουντα (Óbuda, παλαιά Βούδα) και η Πέστη (Pest) που ενοποιήθηκαν σε μία με κοινές αστικές και διοικητικές λειτουργίες. (Εικόνα 5) Άλλες πόλεις χωρίζονται από τα σύνορα δύο διαφορετικών κρατών, όπως το Baarle-Hertog και Baarle-Nassau στα σύνορα Βελγίου και Ολλανδίας ή πόλεις ανάμεσα σε διαφορετικές διοικητικές περιοχές όπως το Bristol Tennessee και το Bristol Virginia, στις Ηνωμένες Πολιτείες.⁹ Στις περιπτώσεις αυτές, κάποιες από τις λειτουργίες τους είναι κοινές, πχ οι παροχές ηλεκτρικού ρεύματος, νερού, φυσικού αερίου και άλλες ξεχωριστές.

Από την άλλη πλευρά, οι πιο σημαντικές αιτίες διαχωρισμού σε ανθρωπογενώς διαιρεμένες πόλεις είναι πολιτικές και ιδεολογικές, όπως οι πόλεμοι -εμφύλιοι ή εθνοτικοί-, οι εθνοτικές ή διαθρησκευτικές ταραχές, καθώς και στρατηγικές διαίρεσης κατά την αποχώρηση των αποικιστών όπως για παράδειγμα η Κύπρος, η Ινδία, το Πακιστάν. Στις περιπτώσεις αυτές η νομιμότητα των πολιτικών τους δομών και της διακυβέρνησης αμφισβητούνται έντονα από εθνοτικές ή θρησκευτικές ομάδες που είτε αναζητούν ισότητα ή αναλογικό μερίδιο ισχύος ή απαιτούν αυτονομία ή ανεξαρτησία. Τα μακροχρόνια ζητήματα της ταυτότητας, της εθνικής κυριαρχίας, της επικράτειας, του πολιτισμού, της γλώσσας και της θρησκείας

⁸ Gizem Caner, Urban Consequences of Division in 'divided cities': a Comparative Perspective, Συνέδριο: AESOP 2012, Άγκυρα, Ιούλιος, 2012

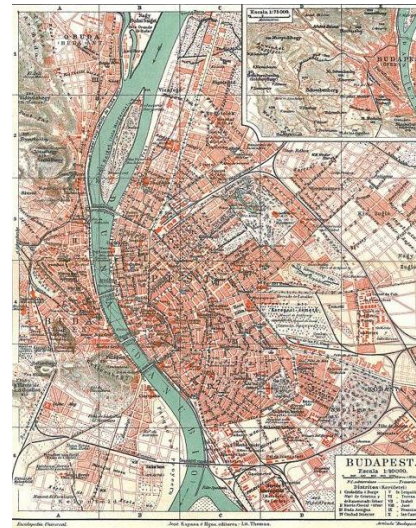
⁹ <http://www.amusingplanet.com/2012/11/the-curious-case-ofbaarle-nassau-and.html>

βρίσκονται στο προσκήνιο και συχνά συνοδεύονται από κοινωνικοοικονομικές διαφορές.¹⁰

Αν και οι κοινωνικές επιπτώσεις τους είναι σχεδόν πανομοιότυπες, οι διαχωριστικές γραμμές στις πόλεις αυτές έχουν μικρή εξωτερική ομοιότητα μεταξύ τους επειδή η προέλευσή τους διαφέρει. Ορισμένες διαχωριστικές γραμμές, όπως αυτές στη Λευκωσία, σχεδιάστηκαν με το χέρι σε χάρτη από διορισμένους διαπραγματευτές. Αυτές οι γραμμές απαιτούν -γενικά- τεχνητά οδοφράγματα, δεδομένου ότι συχνά τέμνουν κοινόχρηστους χώρους και φαίνονται αυθαίρετες στη διαιρεμένη αστική περιοχή. Ως αποτέλεσμα του «ορθολογικού» διαχωρισμού, τέτοια χωρίσματα συνήθως κατασκευάζονται ως παράλληλα οδοφράγματα που χωρίζουν μια άγονη ουδέτερη ζώνη στο κέντρο της πόλης. Άλλες, όπως οι διαχωριστικές γραμμές στο Μπέλφαστ, το Μόσταν και τη Βηρυτό, είναι κατάλοιπα συγκεκριμένης τοποθεσίας της εθνοτικής βίας, και συχνά στερούνται τοίχων και περιφράξεων.

Τα παραδείγματα ενιαίων πόλεων οι οποίες διαιρέθηκαν λόγω ανθρωπογενών παραγόντων είναι εξαιρετικά πολλά στον 20ο και 21ο αιώνα. Πόλεις όπως η Ιερουσαλήμ, το Μπέλφαστ, το Γιοχάνεσμπουργκ, η Λευκωσία, το Μόντρεαλ, το Αλγέρι, το Σεράγεβο, το Μόσταν, η Βομβάη, η Βηρυτός έχουν βιώσει συγκρούσεις μεταξύ ομάδων και βία που σχετίζεται με εθνικές ή πολιτικές διαφορές. Μερικές από αυτές διαιρέθηκαν με τεχνητά όρια. Το Βερολίνο το οποίο ήταν διαιρεμένο για 44 χρόνια, 28 από τα οποία με ένα αδιαπέραστο τείχος (Εικόνα 6), το Μπέλφαστ της Βόρειας Ιρλανδίας, όπου μικρά τείχη και φράγματα χωρίζουν τους διαφορετικού δόγματος αλλά και εθνοτικής προέλευσης χριστιανούς κατοίκους του, το Μόσταν στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, όπου οι δυο κοινότητες -των Κροατών και των Βοσνίων- το 1992, κατά τη διάρκεια σκληρών εθνοτικών ταραχών, χώρισαν την πόλη κατά

μήκος μιας λεωφόρου και στη μέση μιας γέφυρας σε αυτόνομα μισά από το 1992 έως το 1995, η Βηρυτός, όπου πολύπλευροι εμφύλιοι πόλεμοι κράτησαν διαιρεμένη την πόλη για 15 χρόνια. Και φυσικά η Λευκωσία, όπου δύο τείχη και μια ευρεία ζώνη διαχωρισμού έχουν χωρίσει τους Ελληνοκύπριους και τους Τουρκοκύπριους κατοίκους της πόλης από το 1974.

Εικόνα 5: Χάρτης της Βουδαπέστης μια διαιρεμένη πόλη λόγω φυσικού και γεωγραφικού τοπίου

Εικόνα 6: Το τείχος του Βερολίνου

¹⁰ Bollens Scott, *Comparative research in contested cities: lenses and scaffoldings*, εκδ. University of California, Σειρά εγγράφων εργασίας Crisis States, Οκτώβρης, 2007, σελ.3

ΚΕΦ.2_Η Ιστορία της Λευκωσίας

Η Λευκωσία είναι η πρωτεύουσα της Κυπριακής Δημοκρατίας, μια από τις πιο αρχαίες πόλεις στην περιοχή της βορειοανατολικής Μεσογείου, μια σύγχρονη πόλη, πλούσια σε ιστορία και πολιτισμό. Βρίσκεται σε ένα χαμηλό οροπέδιο στο κέντρο περίπου της Μεσαορίας, της πιο εύφορης πεδιάδας του νησιού, σε μια θέση με ιδιαίτερα πλούσιους υδάτινους πόρους και είναι κτισμένη στις δυο πλευρές του Πεδιαίου ποταμού, του μεγαλύτερου ποταμού της Κύπρου, μήκους 98χμ. Αυτός ήταν και ο κύριος παράγοντας που επηρέασε τη δημιουργία του οικισμού της αρχαίας Λευκωσίας στην περιοχή αυτή: η παρουσία του νερού του Πεδιαίου, που εμπλούτιζε συνεχώς το υδροφόρο στρώμα με αποτέλεσμα το εύφορο έδαφος να ευνοεί την ανάπτυξη της γεωργίας και της κτηνοτροφίας. Επίσης, η απόσταση της από την ανατολική, την δυτική και την νότια ακτή της παρείχε ασφάλεια από τις θαλάσσιες επιδρομές, ενώ η οροσειρά του Πενταδακτύλου την προστάτευε από την σχετικά κοντινή βόρεια ακτή. Στην αρχαιότητα, μέχρι και τα Βυζαντινά χρόνια, η πόλη ονομαζόταν Λήδρα και ήταν ένα από τα Αρχαία Βασίλεια της Κύπρου. Το 965 γίνεται πρωτεύουσα της Κύπρου και στην ιστορική πορεία της η Λευκωσία καταλήφθηκε από Φράγκους, Ενετούς, Οθωμανούς και Βρετανούς, οι οποίοι επηρέασαν κατά κύριο λόγο την αρχιτεκτονική της πόλης.¹¹

2.1 Η περίοδος πριν την διαίρεση

Η ιστορία της Λευκωσίας ανάγεται στην εποχή του χαλκού, περίοδο κατά την οποία εγκαταστάθηκαν οι πρώτοι Έλληνες καθώς και οι Φοίνικες στο νησί. Η μακραίωνη ιστορία της και η γεωγραφική θέση της Κύπρου και -κατ' επέκταση της Λευκωσίας- αποτέλεσε σταυροδρόμι πολλών πολιτισμών, από τους Ασσύριους, τους Αιγύπτιους Μαμελούκους και αργότερα τους Πέρσες, τους Πτολεμαίους, Ρωμαίους, Βυζαντινούς. Μέχρι και την περίοδο του Βυζαντίου η Λήδρα δεν ήταν παρά μια μικρή κωμόπολη, καθώς πρωτεύουσα ήταν η Σαλαμίνα - Κωνσταντία επί Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

¹¹ <https://www.nicosia.org.cy/el-GR/municipality/history/nicosia/ledra/>

2.1.1. Αρχαία Χρόνια - Ρωμαϊκή Περίοδος (58π.Χ. – 335 μ.Χ.) – Βυζαντινή περίοδος (325 – 1191 μ.Χ.)

Η Λευκωσία είναι ίσως η μοναδική περιοχή της Κύπρου που συνεχώς και αδιάκοπα κατοικείται από την εποχή του Χαλκού μέχρι σήμερα. Οι πρώτοι κάτοικοι εγκαταστάθηκαν στην εύφορη πεδιάδα της Μεσαορίας στις αρχές της τρίτης χιλιετηρίδας π.Χ. και το Βασίλειο της Λήδρας ή των Ληδρών ήταν ένα από τα βασίλεια της Κύπρου που όμως δεν είχε ούτε τη δύναμη ούτε την ευημερία των άλλων βασιλείων, τα περισσότερα από τα οποία βρίσκονταν στα παράλια.

Οι Ρωμαίοι κατέκτησαν την Κύπρο το 58 π.Χ. και το βασίλειο της Λήδρας δεν ήταν παρά ένα μικρό χωριό. Μετά τη διαίρεση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας σε Ανατολική Ρωμαϊκή ή Βυζαντινή Αυτοκρατορία και Δυτική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, η Κύπρος έγινε τμήμα της Ανατολικής και παρέμεινε περίπου 800 χρόνια.

Πρωτεύουσα της Κύπρου κατά την Πρωτοβυζαντινή περίοδο ήταν η Σαλαμίς-Κωνσταντία. Περί το 965 μεταφέρεται στη Λευκωσία, είχε κάστρο και ήταν η έδρα του Βυζαντινού διοικητή της νήσου. Η ασφαλής θέση της Λευκωσίας στην ενδοχώρα και η επέκταση του Βυζαντινού κράτους στην Κιλικία και την Συρία στα ανατολικά της Κύπρου, ίσως ήταν και ο λόγος που δεν χρειάστηκε να τειχιστεί η πόλη κατά την Βυζαντινή περίοδο.

Μια σύντομη ιστορία των τειχών της Λευκωσίας δείχνει την στενή σχέση των αμυντικών έργων με την ίδια την ύπαρξη της πόλης η οποία έγινε η πρωτεύουσα του νησιού στα τέλη του 10ου αιώνα, όταν ήταν μέρος της

βυζαντινής αυτοκρατορίας. Η Λευκωσία τότε φαίνεται πως είχε κάστρο αλλά ήταν χωρίς τείχη.¹² (Εικόνα 7)

Εικόνα 7: Χάρτης με την ανάπτυξη της Λευκωσίας την περίοδο (325-1191), όπου νοτιοδυτικά υπάρχει το κάστρο της Λευκωσίας

¹²Παπακώστας Τάσος, *Byzantine Nicosia 650–1191*, in *Historic Nicosia*, από το βιβλίο: *Historic Nicosia* επιμ. Michaelides Demetrios, εκδ. Rimal Publications, Λευκωσία, 2012, σελ. 77–109

2.1.2. Ο Μεσαίωνας (1191 – 1571)

Η περίοδος της Φραγκοκρατίας και Ενετοκρατίας είναι σημαντικές στην πορεία της Λευκωσίας, καθώς γίνεται πρωτεύουσα και διοικητικό κέντρο του νησιού. Κτίζονται τα πρώτα τείχη της πόλης κατά την περίοδο των Λουζινιάν και στην Ενετοκρατία κτίζονται τα αστεροειδή τείχη της Λευκωσίας, μέρος των Βενετσιάνικων Έργων Άμυνας μεταξύ του 15ου και 17ου αιώνα.

2.1.2α. Φραγκοκρατία (1191–1489)

Το 1191, ο Ριχάρδος ο Λεοντόκαρδος κατέκτησε το νησί αλλά παραχώρησε τη διοίκηση του στους Ναΐτες σταυροφόρους. Την επόμενη χρονιά αποχώρησαν από το νησί που παραχωρήθηκε από τον Ριχάρδο στον Γκυ ντε Λουζινιάν, τον Φράγκο βασιλιά της Ιερουσαλήμ. Οι Φράγκοι παρέμειναν στην Κύπρο μέχρι το 1489. Όταν οι Λουζινιάν έγιναν κύριοι του νησιού και επέλεξαν να κρατήσουν την ίδια πρωτεύουσα, φαίνεται ότι η απουσία οχυρώσεων καθιστούσε ανεπαρκή τον έλεγχο και την ασφάλεια της πόλης. Την εποχή αυτή η πόλη οχυρώνεται με τείχη εντελώς διαφορετικά από τα σημερινά ενετικά τείχη που αντικατέστησαν τα αρχικά των Λουζινιάν.¹³ Επίσης ως το κέντρο διοίκησης του νησιού κοσμείται με όμορφα κτίρια και σ' αυτήν κτίζεται το βασιλικό παλάτι, κάπου στο δυτικό τμήμα, κοντά στην Πύλη της Πάφου, το αρχιεπισκοπικό μέγαρο του Λατίνου αρχιεπισκόπου, που κτίστηκε μεταξύ 1217 και 1250, και το συνοδικό. Τα τείχη και οι πύργοι της Λευκωσίας αναφέρονται σε διάφορες ιστορικές πηγές, γνωρίζουμε όμως πολύ λίγα για την αρχιτεκτονική και το σχήμα τους.¹⁴ Η παλαιότερη γνωστή απεικόνιση των τειχών αυτών εμφανίζεται στο σημαντικό χάρτη του Leonida Attar που χρονολογείται στα 1542. (Εικόνα 8) Στο χάρτη του Ferrando Bertelli του 1560, τα τείχη της πόλης δεν παρουσιάζονται ακριβώς κυκλικά, ενώ διακρίνονται τετράγωνοι πύργοι. (Εικόνα 9) Ο ρήγας Ερρίκος Β' (1285 - 1324) άρχισε την ανέγερση ενός τειχοκάστρου, κατά τον Λεόντιο Μαχαιρά' που δεν πρόλαβε να ολοκληρώσει. Το αμυντικό σύστημα της Λευκωσίας ανασχεδιάστηκε εξ ολοκλήρου κατά την δεκαετία του 1360 από τον Πέτρο Α' (1359 - 1369) και συμπληρώθηκε από τον Πέτρο Β' (1369 - 1382) μόλις πριν την εισβολή των Γενουατών το Δεκέμβριο του 1373.^{15,16}

¹³ Καρούζης Γιώργος, *Περιδιαβάζοντας την Κύπρο, Λευκωσία: Πόλη και Επαρχία*, εκδ. ΣΕΛΑΣ, Λευκωσία, 2002, σελ.18

¹⁴ Βιολάρης Γιάννης, *Οι βενετικές οχυρώσεις της Λευκωσίας: Διαχρονικό σύμβολο και χωροταξικό στοιχείο της πόλης*, από το βιβλίο *ΟΧΥΡΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΕΙΣ Παρελθόν παρόν και μέλλον*, εκδ. D. Pilades και E. Alphas, Λευκωσία, 2012, σελ. 116-117

¹⁵ Coureas Nicholas, Grivaud Gilles, Schabel Chris, and *Venetian Nicosia 1191-1570. The Capital of the Sweet Land of Cyprus*, επιμ. Michaelides Demetrios, εκδ. Rimal Publications, Λευκωσία, 2012

Εικόνα 8: Χάρτης της Κύπρου του Ferrando Bertelli (1560)

Εικόνα 9: Λεπτομέρεια από το χάρτη της Κύπρου του Leonida Attar (1542)

Την περίοδο αυτή κτίστηκαν στην Κύπρο πολλά ενδιαφέροντα κτίσματα - φρούρια, πύργοι, Αββαεία, μοναστήρια- πολλά από τα οποία διασώζονται. Στη Λευκωσία κτίστηκαν πολλές εκκλησίες, κάποιες από τις οποίες υπάρχουν μέχρι σήμερα και είναι εξαιρετικά μνημεία γοτθικής αρχιτεκτονικής. Η μεγαλύτερη ήταν η Αγία Σοφία που ήταν και ο καθεδρικός ναός. Η κατασκευή της άρχισε τον 13^ο αιώνα και λειτούργησε στις αρχές του 14^{ου} αιώνα. Κτίστηκε στο ρυθμό των καθεδρικών ναών της Γαλλίας του 13^{ου} αιώνα και είναι τρίκλιτη βασιλική εξ ολοκλήρου θολοσκεπής, με περιμετρικό διάδρομο γύρω από το ιερό της. Δεύτερος σε μέγεθος φραγκικός ναός της Λευκωσίας, απ' όσους διασώζονται, είναι εκείνος της Αγίας Αικατερίνης (τέλη 14^{ου} αιώνα), σε φλογόμορφο γοτθικό ρυθμό. Άλλα εκκλησιαστικά κτίσματα των Λουζινιάν που σώζονται είναι ο ναός του Αγίου Νικολάου, ο ναός του Αγίου Γεωργίου, ο Σταυρός του Μισσιρίκου καθώς επίσης και η εκκλησία της Παναγίας Καστελιώτισσας. Οι μεγάλοι γοτθικοί ναοί και τα μοναστήρια προσέδωσαν στην πρωτεύουσα μια έντονη θρησκευτικότητα.

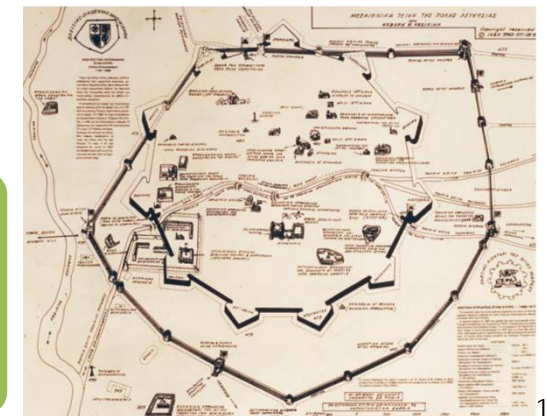
¹⁶Τον 20^ο αιώνα, ο ΚεβόρκΚεσισιάν (1909 – 1996), άφησε ένα πολύτιμο σχέδιο (Εικόνα 11) που απεικονίζει με τη μέγιστη δυνατή ακρίβεια τα μεσαιωνικά τείχη της Λευκωσίας σε σχέση με τα βενετικά. Ο Κεσισιάν βασίστηκε στις θέσεις των ερειπίων που ανευρίσκονταν τυχαία στη Λευκωσία κατά τη διάρκεια εκσκαφών και ιδιαίτερα στη θέση της τάφρου των μεσαιωνικών τειχών που ήταν ακόμη ορατή σε διάφορα σημεία της πόλης μέχρι και τα μέσα περίπου του 20^{ου} αιώνα.

Αυτή την περίοδο το όνομα της πρωτεύουσας μετονομάστηκε σε Νικوسία (Nicosia). (Εικόνα 10)

Εικόνα 10: Σχέδιο ανάπτυξης της περιτειχισμένης πόλης της Λευκωσίας, (1191-1489). Με τον Πεδιαίο ποταμό να χωρίζει την πόλη στα δυο. Νοτιοδυτικά υπάρχει το κάστρο της Λευκωσίας και βόρεια του ποταμού Πεδιαίου υπάρχει μεγαλύτερη δόμηση.

Εικόνα 11: Σχεδιαστική αποτύπωση των μεσαιωνικών και των βενετικών τειχών της Λευκωσίας από τον Κεσισιάν

2.1.2β. Ενετοκρατία (1489–1571)

Η Κύπρος πέρασε στα χέρια της Βενετίας μετά το θάνατο του Ιάκωβου Β΄ το 1473 όταν στο θρόνο ανέβηκε η Βενετή χήρα του Ιακώβου, Αικατερίνη Κορνάρο. Το 1489 παραιτήθηκε από το θρόνου και η Βενετοί απέκτησαν τον πλήρη έλεγχο του νησιού. Διαδεχόμενοι τους Λουζινιάν στην Κύπρο, οι Βενετοί θεώρησαν την οχύρωση που προϋπήρχε ακατάλληλη και ανεπαρκή για να αντιμετωπίσει ενδεχόμενη πολιορκία της πόλης στην εποχή που είχε ανακαλυφθεί το κανόνι. Η οθωμανική απειλή ήταν μια συνεχής πρόκληση κατά την διάρκεια του 15^{ου} και 16^{ου} αιώνα και η Κύπρος μαζί με την Κρήτη ήταν από τις σημαντικότερες αποικίες της Γαληνότατης Δημοκρατίας, καθώς ήταν οι σιτοβολώνες της Βενετίας, ενώ σημαντικά έσοδα απέφεραν οι φόροι, οι δασμοί, καθώς και το εμπόριο του αλατιού, της ζάχαρης, του βαμβακιού και των υφασμάτων που παρήγαγε το νησί. Επίσης λόγω της εγγύτητας της με τον κορμό της οθωμανικής αυτοκρατορίας και της σπουδαίας στρατηγικής θέσης, αφού βρισκόταν στην καρδιά του σημαντικότερου τους εμπορικού δικτύου. Γι' αυτόν το λόγο αποφασίστηκε η κατεδάφιση των παλιών τειχών στα τέλη του 1560 και η οικοδόμηση των τειχών με την επίβλεψη του Guilio Savorghano.¹⁷

Αποφασίστηκε να οργανωθεί η άμυνα στον άξονα Κερύνειας, Λευκωσίας, Αμμοχώστου που θεωρείτο το βασικό προπύργιο στο νησί. Η Λευκωσία μέχρι τα μέσα του 16^{ου} αιώνα έπαιζε δευτερεύοντα ρόλο στην άμυνα του νησιού, προτεραιότητα είχαν οι παράλιες πόλεις.

Το Μάρτιο του 1560 ο δόγης έστειλε στην Κύπρο τον Guilio Savorghano και πρότεινε να οχυρωθεί η Κερύνεια. Οι αρχές της Κερύνειας δεν έδειξαν ενδιαφέρον και αντιπρότειναν την Λευκωσία.

Η οικοδόμηση των ενετικών τειχών της Λευκωσίας άρχισε τελικά επτά χρόνια μετά, όταν η Κύπρος ήταν πλέον περικυκλωμένη από την οθωμανική αυτοκρατορία αντιμετωπίζοντας κίνδυνο εισβολής. Ολόκληρα τετράγωνα της μεσαιωνικής πόλης και τα υπάρχοντα τείχη της κατεδαφίστηκαν στα τέλη του 1560 υπό την επίβλεψη του Guilio Savorghano. Ο έμπειρος μηχανικός γνώριζε τις σύγχρονες εξελίξεις στη στρατιωτική αρχιτεκτονική και επηρεάστηκε από τις αναγεννησιακές θεωρίες που διερευνούσαν την ιδέα της ιδανικής πόλης (citta ideale).

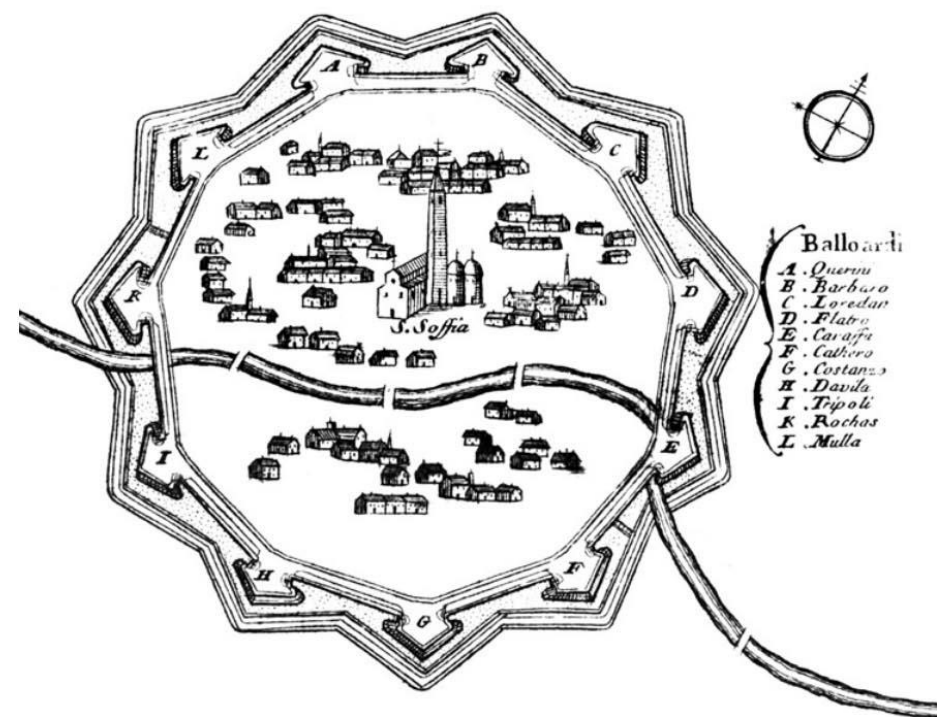
Σύμφωνα με το σχέδιο του Savorghano το τείχος αποτελείται από ένα κυκλικό περίβλημα, με περιφέρεια περίπου πέντε χιλιόμετρα που περιβάλλεται από τάφρο και υποστηρίζεται από συνολικά έντεκα πεντάγωνους προμαχώνες σε σχήμα καρδιάς, τοποθετημένους σε ίσες αποστάσεις. Οι προμαχώνες ήταν στην ουσία πανίσχυρες, πολυγωνικές πλατφόρμες που επέτρεπαν την προώθηση έξω από τη γραμμή άμυνας και βρίσκονταν σε απόσταση 280 μέτρων απόσταση ο ένας από τον άλλο. Τα ονόματα των 11 προμαχώνων είναι Caraffa, Flatro, Loredano, Barbaro, Quirini, Mula, Rochas, Tripoli, D'Avilla, Costanza, Podocataro. (Εικόνα 12) Το ύψος των νέων τειχών ήταν αρκετά χαμηλότερο από τα μεσαιωνικά τείχη ενώ η εξωτερική τους επιφάνεια είχε έντονη κλίση προς τη βάση. Οι τρεις οχυρωμένες πύλες συνέδεαν την πόλη με τους κύριους δρόμους που οδηγούσαν στις βασικές πόλεις της Κύπρου, της Πάφου, της Κερύνειας και της Αμμοχώστου, η οποία ήταν η κεντρική και η πιο μνημειακή. Στις πύλες υπήρχε πυκνή εμπορική δραστηριότητα, γινόταν η καταβολή των δασμών ενώ συχνά διέθεταν χώρους για τους κρατικούς υπαλλήλους και, φυσικά, για τη φρουρά.¹⁸ Με τον καιρό οι πύλες ταυτίστηκαν με τα ονόματα αυτών των πόλεων. Τα νέα τείχη της Λευκωσίας ήταν η τελευταία λέξη της αναγεννησιακής βενετικής στρατιωτικής αρχιτεκτονικής με αυστηρό λειτουργικό χαρακτήρα και αυστηρή ομορφιά, πραγματικά έργα τέχνης. Οι

¹⁷ Grivaud Gilles, *Nicosie remodelée (1567). Contribution à l'histoire de la ville medieval*, εκδ. Κέντρον Επιστημονικών Ερευνών, Λευκωσία, 1992, σελ. 281–306.

¹⁸ Μπακιρτζής Νικόλαος, Ωραιόπουλος Φίλιππος, *Δοκίμιο για την οχυρωτική στο Βυζάντιο*, εκδ. Υπουργείο Πολιτισμού, Αθήνα, 2001, σελ 61

προμαχώνες είχαν τα ονόματα Βενετών αξιωματούχων που υπηρετούσαν τότε στο νησί καθώς και μερικών από τις σημαντικές οικογένειες της Κύπρου που συνεισέφεραν οικονομικά στην ανέγερση του τείχους. Η οικοδόμηση των νέων τειχών άρχισε τον Ιούνιο του 1567 και η κύρια της φάση κράτησε μέχρι τον Ιανουάριο του 1568.

Μετά το 1974 και τη διαίρεση της πόλης, οι πέντε προμαχώνες βρίσκονται στη βόρεια πλευρά (Loredano, Barbaro, Quirini, Mula, Rochas,) και οι πέντε βρίσκονται στη νότια πλευρά (Tripoli, Caraffa, Costanzo, D'Avilla, Rodocataro). Ο προμαχώνας Flatro βρίσκεται στην ουδέτερη ζώνη, η οποία ελέγχεται από τα Ηνωμένα Έθνη. Υπάρχουν τρεις πύλες, Πύλη Πάφου (Porta San Domenico), Πύλη της Αμμόχωστου (Porta Giuliana), Πύλη της Κερύνειας (Porta del Provveditore).¹⁹

Εικόνα 12: Χάρτης της Λευκωσίας του 1570, του Vincenzo Maria Coronelli (1706)

Στο χάρτη αναγράφονται τα ονόματα των προμαχώνων προς τιμή Βενετών αξιωματούχων και Κυπρίων ευγενών της εποχής

¹⁹ Bakirtzis Nikolas, *Fortifications as Urban Heritage: The case of Nicosia in Cyprus and a glance at the city of Rhodes*, από το βιβλίο: *Memoirs of the American Academy in Rome*, τόμος 62, εκδ. University of Michigan Press, Michigan, 2017, σελ.4

2.1.3. Οθωμανική Περίοδος (1570–1878)

Το 1570 η Κύπρος κατακτήθηκε από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην οποία παρέμεινε για τρεις αιώνες. Η πρωτεύουσα μετονομάζεται Lefkosh. Οι μεγάλες εκκλησίες των λατίνων μετατρέπονται σε τζαμιά και αρχίζει να δημιουργείται μια τουρκοκυπριακή κοινότητα από τους τούρκους στρατιώτες και εξισλαμισθέντες χριστιανούς. Μια προνομιακή μουσουλμανική μειονότητα διακρίνει σταδιακά τα συμφέροντά της από τον παραδοσιακό ελληνικό, μη μουσουλμανικό πληθυσμό. Οι εμπορικές και κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των εθνοτικών ομάδων ήταν ανοιχτές και ενεργές.

Κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής περιόδου στη Λευκωσία οι δύο μεγάλες κοινότητες της πόλης, οι Τούρκοι και οι Έλληνες, ζούσαν σε ξεχωριστές κατοικημένες περιοχές που ορίζονται από τα θρησκευτικά τους κέντρα: οι τουρκικές συνοικίες (Mahalleler) βρίσκονταν γύρω από τα τζαμιά, ενώ οι ελληνικές περιοχές αναπτύχθηκαν γύρω από τις ελληνικές ορθόδοξες εκκλησίες.²⁰ Αυτές οι δύο συνοικίες ενώνονταν σε μια μικτή εμπορική ζώνη στο κέντρο της πόλης. Οι Έλληνες της Κύπρου ενοποιήθηκαν πολιτικά κάτω από την Ορθόδοξη Εκκλησία λόγω της κοινωνικοπολιτικής οργάνωσης των milletⁱⁱ στην Οθωμανική κυριαρχία, η οποία έγινε ο «αδιαμφισβήτητος εκπρόσωπος των πολιτικών, κοινωνικών, εκπαιδευτικών και θρησκευτικών υποθέσεων της ελληνοκυπριακής κοινότητας» στα τέλη του 16^{ου} αιώνα.²¹ Όταν οι Οθωμανοί κατέλαβαν την Κύπρο τα οχυρωματικά έργα της Λευκωσίας δεν είχαν ολοκληρωθεί και η πολιορκία κράτησε επτά μόλις εβδομάδες.

Η πολιορκία αποκάλυψε τα ελαττώματα των τειχών. Για οικονομικούς και άλλους λόγους δεν είχε προσαρμοστεί ο αστικός χώρος με το οδικό δίκτυο

εντός των τειχών πόλης και έτσι δεν εξασφαλίστηκαν οι απαραίτητοι ανοιχτοί χώροι για τους ελιγμούς του στρατού. Η Λευκωσία δίδαξε ότι δεν ήταν ορθό να σχεδιάζονται οι οχυρώσεις ερήμην του πολεοδομικού ιστού μιας πόλης και χωρίς να προβλέπεται η απρόσκοπτη συγκοινωνία εντός του περιβάλλοντος, να υπάρχει για παράδειγμα ένας εσωτερικός περιμετρικός δρόμος που να συνδέει τους προμαχώνες. Σε μεταγενέστερες οχυρωμένες αστεροειδείς πόλεις όπως η Παλμανόβα (1593), την οποία ο Savorgnano σχεδίασε από την αρχή, προστέθηκε ένα ακτινωτό σύστημα ευθέων δρόμων, τοποθετημένοι γύρω από μια μεγάλη κεντρική πλατεία και άλλες μικρότερες δορυφορικές. Η περίπτωση της Λευκωσίας αποτέλεσε το μοντέλο για την μελέτη μεθοδολογίας και άμυνας με την συμβολή του πυροβολικού που δοκιμάστηκε σε πραγματικές συνθήκες πολέμου.²²

Μετά την κατάληψη της πόλης, οι Οθωμανοί δεν προέβησαν παρά σε ελάχιστες επιδιορθώσεις των τειχών. Επένδυσαν με λίθους το πάνω μέρος των τειχών που ήταν αρχικά χωμάτινο πρόσθεσαν σε μερικά σημεία πολεμίστρες και προέβησαν σε στερεώσεις και προσθήκες στις τρεις πύλες των τειχών.

Οι ξένοι περιηγητές στην Κύπρο κατά την διάρκεια του 17ου και 18ου αιώνα, περιγράφουν τα τείχη ως κατεστραμμένα σε πολλά σημεία, την τάφρο κατεστραμμένη και κατά το 19ο αιώνα αναφέρεται ότι ολόκληρα τμήματα των τειχών είχαν καταρρεύσει. Έξω από τα τείχη και πάνω στους προμαχώνες υπήρχαν παλαιότερα και νεότερα νεκροταφεία, κυρίως μουσουλμανικά. Οι πύλες στην οθωμανική κυριαρχία διέθεταν φρουρά και ήταν ανοικτές από την ανατολή του ήλιου ως τη δύση. Κανένας δεν μπορούσε να μπει χωρίς την άδεια του πασά.

Η Λευκωσία παρέμεινε καθ' όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας το διοικητικό κέντρο της Κύπρου και είχε τα χαρακτηριστικά μιας κανονικής

²⁰ Berio S. Diaz, Urban Conservation, *Nicosia Master Plan*, unpublished report, UNDP, UNCHS, 1982

²¹ Coufoudakis Van, *Essays on the Cyprus Conflict* 1st Edition, εκδ. Pella Publishing, United States, 1976, σελ. 31

²² Calame Jon, Charlesworth Esther, *Divided Cities (The City in the Twenty-First Century)*, εκδ. University of Pennsylvania Press, (Inc. Kindle Edition), Philadelphia, 2009, σελ. 120

οθωμανικής πόλης. Μιας πόλης με τζαμιά και εκκλησίες, δημόσια λουτρά, παζάρια και χάνια για τη διαμονή των ταξιδιωτών. Το παλάτι του Οθωμανού κυβερνήτη -το Σαράγιο- βρισκόταν βόρεια της κοίτης του Πεδιαίου ποταμού καθώς και τα σπίτια των σημαντικότερων διοικητικών και στρατιωτικών υπαλλήλων ενώ στη νότια του πλευρά βρισκόταν η έδρα του Αρχιεπισκόπου -ηγέτη του χριστιανικού πληθυσμού- και γύρω του τα σπίτια των χριστιανών προυχόντων.²³ (Εικόνα 13) Ένα αξιόλογο δείγμα αστικής αρχιτεκτονικής του 18ου αιώνα διατηρείται μέχρι σήμερα στην ενορία Αγίου Αντωνίου στην παλαιά Λευκωσία, που εκτός από την αρχιτεκτονική του σημασία είναι και αξιόλογο ιστορικό μνημείο. Πρόκειται για το αρχοντικό του Χατζηγιωργάκη Κορνέσιου, ενός σημαντικού δραγομάνου της Τουρκοκρατίας που έζησε από τα μέσα του 18ου αιώνα μέχρι το 1809, όταν αποκεφαλίστηκε από τους Τούρκους στην Κωνσταντινούπολη. Πολλά μεσαιωνικά μνημεία που υπέστησαν μετατροπές και αλλαγή χρήσης είναι η Αγία Σοφία της Λευκωσίας που μετονομάζεται σε Σελιμιέ τζαμί κι είναι το κυριότερο της πόλης, ο ναός της Αγίας Αικατερίνης, που μετονομάζεται σε Χαϊδάρ Πασά τζαμί, η Αγία Μαρία των Αυγουστίνων, που μετονομάζεται σε Ομεριέ τζαμί, ο Σταυρός του Μισσιρίκου, που μετονομάζεται σε Αραπλάρ τζαμί, ο Άγιος Νικόλαος στην Αμμόχωστο, που μετατρέπεται σε τζαμί στο όνομα του Λαλά Μουσταφά, διοικητή των οθωμανικών δυνάμεων.

Οι Οθωμανοί διαίρεσαν την Κύπρο σε 17 διαμερίσματα, ένα από αυτά ήταν και η Λευκωσία. Η ίδια η Λευκωσία -που βρισκόταν όλη εντός των τειχών- προς το τέλος της κυριαρχίας της, αποτελείτο από 25 συνοικίες. Κατά τον Jeffery 14 μουσουλμανικές, 7 ορθόδοξες, 2 μικτά ορθόδοξες και μουσουλμανικές, 1 αρμενική και 1 καθολική.²⁴

²³ Hocknell Peter, Calotychos Vangelis, Papadakis Yannis, *Divided Nicosia*, από το περιοδικό *Journal of Mediterranean Studies* (Volume 8), εκδ. University of Malta, Μάλτα, 1998, σελ.147-148

²⁴ Jeffery George, *A Description of the Historic Monuments of Cyprus*, εκδ. Forgotten Books, Λονδίνο, 1983, σελ.32-33

Η παρουσία μουσουλμανικής κοινότητας στο νησί εισήγαγε χωρικά συνακόλουθα, με τη δημιουργία «αμιγώς» τουρκοκυπριακών και ελληνοκυπριακών χωριών, αλλά και «μικτών εθνικοτήτων» χωριών, στα οποία όμως οι μουσουλμάνοι διέμεναν σε αισθητά διακριτές περιοχές και διαφοροποιούνταν από τους χριστιανούς.

Η βαριά φορολογία και η οικονομική παρακμή, δημιούργησαν μια φτωχή πόλη με αργούς ρυθμούς ανάπτυξης και ανατολική νοοτροπία. Παρακμή παρατηρήθηκε και στον πνευματικό και πολιτιστικό τομέα. Την περίοδο αυτή εκτός από την μετατροπή των καθολικών εκκλησιών σε τζαμιά, όπως συνέβηκε με την Αγία Σοφία και τη δημιουργία χανιών και λουτρών, πολύ λίγα έργα υποδομής έγιναν, οι δρόμοι της πρωτεύουσας ήταν στενοί και συχνά ακάλυπτοι.

Εικόνα 13: Χάρτης της Λευκωσία του 1881. – Οθωμανική Περίοδος

2.1.4. Η Βρετανική Περίοδος (1878 – 1960)

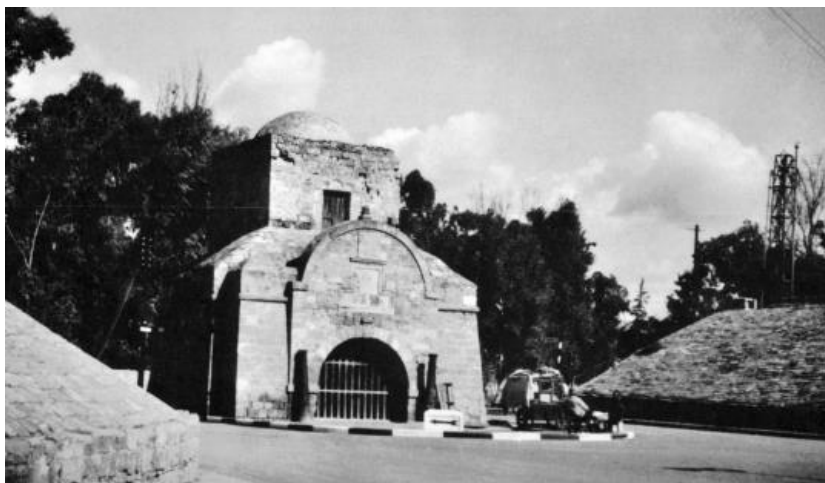
Το 1878 η Οθωμανική Αυτοκρατορία παραχωρεί τη διοίκηση του νησιού στη Μεγάλη Βρετανία έναντι ενοικίου και αποζημίωσης. Η συμφωνία με την Υψηλή Πύλη περιλαμβάνει και την παροχή στρατιωτικής βοήθειας σε περίπτωση συγκρούσεων με τη Ρωσία. Το 1914 και με αφορμή τη στάση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον Α Παγκόσμιο Πόλεμο, η κυριαρχία της Κύπρου περνά μονομερώς στη Βρετανία και το 1923 με τη Συνθήκη της Λωζάννης, η Κύπρος περιέρχεται στην πλήρη κυριαρχία της Μ. Βρετανίας.

Την περίοδο της Βρετανικής κυριαρχίας η Λευκωσία συνεχίζει να είναι πρωτεύουσα της Κύπρου. Οι κυπριακές πόλεις μπαίνουν σιγά-σιγά στη φάση της μεταβιομηχανικής πολεοδομικής δομής. Στις αρχές του 20ου αιώνα αρχιτέκτονες από την Αλεξάνδρεια και τη Σμύρνη εισήγαγαν το νεοκλασικό ρυθμό στην αρχιτεκτονική των κτιρίων, παράλληλα με τον αποικιακό ρυθμό των Άγγλων που εφαρμόστηκε κυρίως στα διάφορα κυβερνητικά κτίρια. Με την άφιξη των Άγγλων αρχίζει η οικιστική ανάπτυξη εκτός των τειχών. Η ανάγκη οικοδόμησης δημόσιων κτιρίων -όπως το Κυβερνείο (το σημερινό Προεδρικό Μέγαρο), η Αρχιγραμματεία (έδρα της στρατιωτικής αστυνομικής δύναμης, του Κυπριακού Νομοθετικού Συμβουλίου και άλλων διοικητικών υπηρεσιών), το Κυπριακό Μουσείο, η Αγγλικανική εκκλησία, όλα κτισμένα με πελεκητή κίτρινη πέτρα, τον πωρόλιθο- αλλά και μεγάλων ιδιωτικών κατοικιών για βρετανούς αξιωματούχους είχε σαν αποτέλεσμα να αρχίσει η Λευκωσία να αναπτύσσεται νότια της Πύλης της Πάφου μέχρι το χωριό των Αγίων Ομολογητών.²⁵ Με την έναρξη της αστικοποίησης οι πύλες πια δεν μπορούσαν να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες των ολοένα και περισσότερων πεζών, αμαξών και μηχανοκίνητων οχημάτων και άρχισαν να δημιουργούνται ανοίγματα στα τείχη. Το πρώτο άνοιγμα στα τείχη έγινε το 1879 στην Πύλη Πάφου. Το 1882 με στόχο την ένωση των διοικητικών κτιρίων εκτός των τειχών με την πόλη έγινε το άνοιγμα Λεμεσού ή Χατζησάββα με μια ξύλινη

γέφυρα στο τέρμα της οδού Λήδρας, που τώρα ονομάζεται Πλατεία Ελευθερίας. Τον Ιούνιο του ιδίου χρόνου, τα σύνορα του Δήμου επεκτάθηκαν σε ακτίνα 500 περίπου μέτρων γύρω από τα τείχη. Με τα νέα ανοίγματα προέκυψε η ανάγκη κατασκευής γεφυριών και μπαζώματος μέρους της τάφρου. Τα ανοίγματα αυτά ήταν καθοριστικά στην μετέπειτα αστική ανάπτυξη της Λευκωσίας.

Λόγω των νέων ανοιγμάτων οι τρεις πύλες είτε άλλαξαν χρήση, όπως η πύλη της Πάφου και της Αμμοχώστου που το εσωτερικό τους χρησιμοποιείτο ως χώρος στάθμευσης πυροσβεστικών οχημάτων, είτε μετατράπηκαν σε μεμονωμένα μνημεία, αποκομμένα από τις υπόλοιπες οχυρώσεις, όπως η πύλη της Κερύνειας που το 1931 αποκόπηκε εντελώς από το τείχος για να διευκολύνεται η διέλευση οχημάτων. (Εικόνα 14) Η κατάσταση των τειχών ολοένα χειρότερει και το 1917 ο βρετανός Έφορος Μνημείων του Κυπριακού Μουσείου, αρχιτέκτονας George Jeffery αναφέρει ότι τα τείχη της Λευκωσίας είχαν καταστήσει σε μερικά σημεία ένας άμορφος σωρός ερειπίων και η λίθινη επένδυση των προμαχώνων είχε καταρρεύσει πλήρως. (Εικόνα 15) Χάρη στις προσπάθειες του Jeffery ο οποίος θεωρούσε τη βενετική οχύρωση μνημείο μεσαιωνικής τέχνης και μέρος της αρχαιολογικής κληρονομιάς του νησιού, οι οχυρώσεις ανακηρύχθηκαν μνημείο το 1933. Στην πραγματικότητα τα δημόσια αρχιτεκτονικά έργα των Βενετών που σώζονται στο νησί αποτελούν και την εντυπωσιακότερη εικαστική μαρτυρία της ενετοκρατίας στην Κύπρο. Αξίζει να σημειωθεί ότι μερικοί Κύπριοι προύχοντες προέβαλαν το αίτημα της κατεδάφισης των τειχών με το επιχείρημα ότι δημιουργούσαν ανθυγιεινές συνθήκες γιατί δεν αφήναν τον αέρα να κυκλοφορήσει στην πόλη. Επιπλέον, οι δημοτικές αρχές κατεδάφισαν ολόκληρα τμήματα του τείχους και χρησιμοποιούσαν τους λίθους σαν δομικό υλικό σε διάφορα δημοτικά έργα.

²⁵ <http://www.polignosi.com/cgibin/hweb?-A=37037&-V=limmata>

Εικόνα 14: Η πύλη της Κερύνειας μετά την αποκοπή της από το υπόλοιπο τείχος

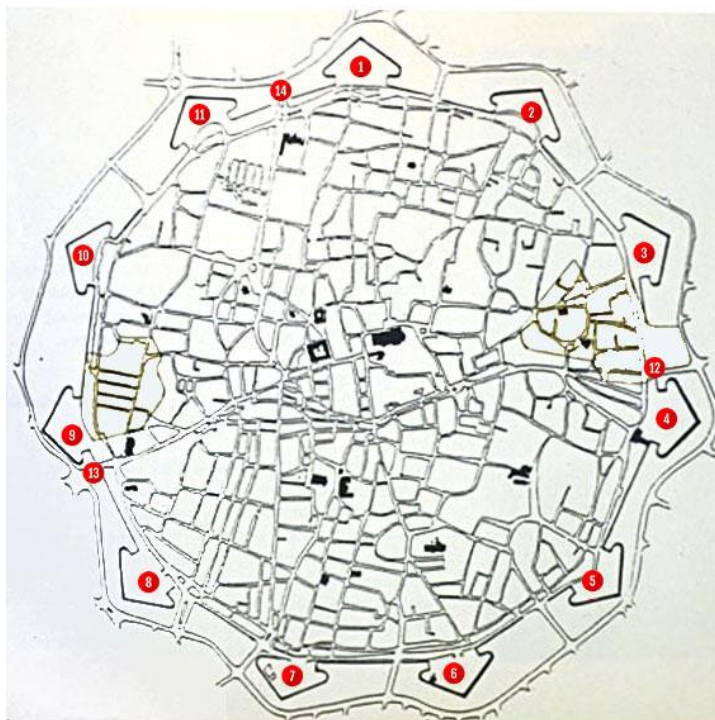

Εικόνα 15: Οι βενετικές οχυρώσεις της Λευκωσίας υπό κατάρρευση (περ.1940)

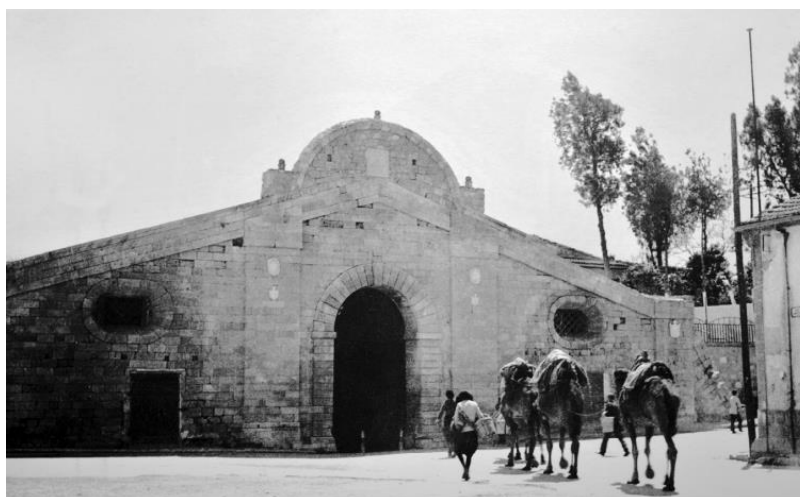
Κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας οι προμαχώνες και η τάφρος άρχισαν να φιλοξενούν ολοένα και περισσότερες αστικές χρήσεις και δραστηριότητες, άλλες νόμιμες και άλλες παράνομες, τόσο από ιδιώτες όσο και από δημοτικές αρχές. Ο προμαχώνας Caraffa σπερνόταν με σιτάρι μέχρι το 1920 και υπήρχε και το απαραίτητο αλώνι, η τάφρος έξω από τις πύλες της Κερύνειας και Αμμοχώστου χρησιμοποιείτο για αγοραπωλησίες ζώων (Εικόνα 16) και έξω από την πύλη της Πάφου γινόταν αγοραπωλησία πουλερικών. Η τάφρος άρχισε να φυτεύεται με ευκαλύπτους και μουριές κυρίως για λόγους αποξήρανσης των λιμναζόντων νερών. Επίσης υπήρξε και κρατικό φυτώριο. Γίνονταν αθλητικοί αγώνες, παρελάσεις, ασκήσεις στρατού και αστυνομίας, ενώ στους προμαχώνες υπήρχαν εργαστήρια κατασκευής σχοινιών, τουλάχιστον μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1920. (Εικόνα 17) Αξίζει να αναφερθεί ότι από το 1944 μέχρι πρότινος, το Δημαρχείο της Λευκωσίας στεγαζόταν σε νεοκλασικό κτίριο που κτίστηκε το 1930 για άλλη χρήση πάνω στον προμαχώνα D' Avilla όπου ακόμη εξακολουθούν να λειτουργούν κάποιες υπηρεσίες του Δήμου. (Εικόνα 18) Μεγάλα κομμάτια των προμαχώνων ήταν αγαπημένος περίπατος και χώρος παιχνιδιού για τα παιδιά της Λευκωσίας και από τα τείχη μπορούσαν να απολαύσουν τη θέα της οροσειράς του Πενταδάκτυλου στα βόρεια καθώς και τον κάμπο της Μεσαορίας.²⁶ Το οδικό δίκτυο επεκτάθηκε και η Λευκωσία συνδέεται με την Λάρνακα με αμαξωτό δρόμο αλλά και με άλλες περιοχές της Κύπρου, πολλές περιοχές ηλεκτροδοτούνται, κτίζονται νοσοκομεία, δημιουργούνται αγροτικά ιατρεία και γενικά το νησί αποκτά σύγχρονες υποδομές. Η οικονομία της Κύπρου βασιζόταν κυρίως στη γεωργία, με την καλλιέργεια σιτηρών, βαμβακιού και αμπελιών. Υπήρχαν, επίσης, μικρές βιοτεχνίες -κυρίως ξύλινων κατασκευών και επεξεργασίας δερμάτων- και το εμπόριο γινόταν με τις γειτονικές χώρες και την Ευρώπη. Στην εκπαίδευση υπήρχαν ξεχωριστά συστήματα για τους χριστιανούς και τους μουσουλμάνους.²⁷

²⁶Βιολάρης Γιάννης, *Οι βενετικές οχυρώσεις της Λευκωσίας: Διαχρονικό σύμβολο και χωροταξικό στοιχείο της πόλης*, από το βιβλίο *ΟΧΥΡΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΕΙΣ* Παρελθόν παρόν και μέλλον, εκδ. D. Pilades και E. Alphas, Λευκωσία, 2012, σελ. 131

²⁷Ρίχτερ Α. Χάιντς, *Ιστορία της Κύπρου, τόμος πρώτος (1878-1949)*, εκδ. Εστία, Αθήνα, 2007, σελ. 71-74

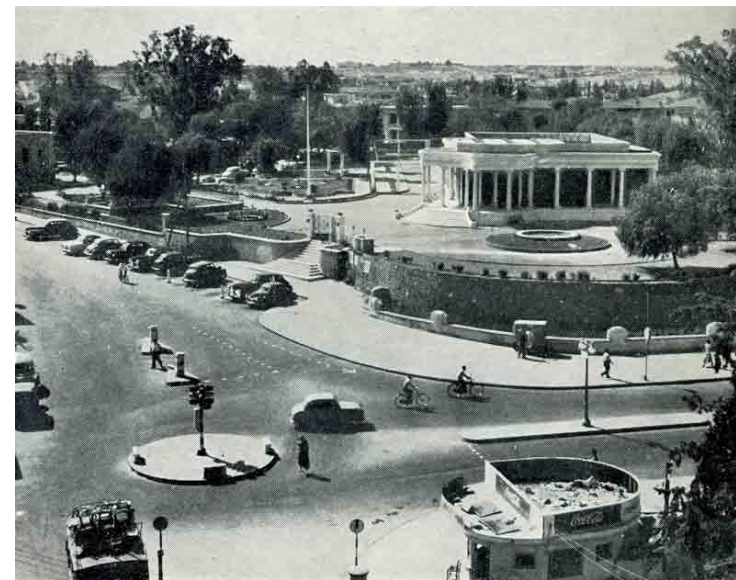
- 1 Προμαχώνας Barbaro
- 2 Προμαχώνας Loredano
- 3 Προμαχώνας Flatro
- 4 Προμαχώνας Caraffa
- 5 Προμαχώνας Podocattoro
- 6 Προμαχώνας Constanzo
- 7 Προμαχώνας D' Avila
- 8 Προμαχώνας Tripoli
- 9 Προμαχώνας Roccas
- 10 Προμαχώνας Mula
- 11 Προμαχώνας Quirini
- 12 Πύλη Αμμοχώστου
- 13 Πύλη Πάφου
- 14 Πύλη Κερύνειας

Εικόνα 16: Χάρτης με τα ονόματα των πυλών και των προμαχώνων.
Η πύλη της Αμμοχώστου που χρησιμοποιείτο για αγοραπωλησίες

Εικόνα 17: Παρέλαση του βρετανικού στρατού στην τάφρο των
βενετικών οχυρώσεων (1940)

Εικόνα 18: Το Δημαρχείο της Λευκωσίας στον προμαχώνα D' Avilla και
μέρος της πλατείας Ελευθερίας

Κατά την ευημερούσα δεκαετία του 1920 κτίστηκαν πολλές επαύλεις στους κύριους δρόμους εκτός της παλιάς πόλης κοντά στις κατοικίες των βρετανών αξιωματούχων που ήταν ήδη στην περιοχή.²⁸ Πλούσιοι κάτοικοι της εντός των τειχών Λευκωσίας μετακινούνται σε περιοχές στα προάστια ενώ φτωχότερα στρώματα πληθυσμού -νεοαφιχθέντες από τις επαρχίες ή χαμηλού εισοδήματος κάτοικοι- παραμένουν στον πυρήνα της πόλης όπου κάποιοι δρόμοι του φιλοξενούν κακόφημα μπαρ και οίκους ανοχής. Ο πληθυσμός της Λευκωσίας αυξήθηκε από τις 15,000 το 1881 στις 96,000 το 1960.²⁹ (Εικόνα 19,20)

Οι αρχές του 20^{ου} αιώνα βρίσκουν τις δυο κοινότητες της Κύπρου να στρέφονται στις «μητέρες πατρίδες» αναφορικά με την ταυτοτική τους συνείδηση. Ήδη, η ίδρυση ανεξάρτητου ελληνικού κράτους και η Μεγάλη Ιδέα για την ανάκτηση βυζαντινών εδαφών, άσκησαν ισχυρή επιρροή στην διαμόρφωση ελληνικής συνείδησης και εθνικισμού ανάμεσα στον ελληνοκυπριακό πληθυσμό και το αίτημα για την «ένωση» του νησιού με την Ελλάδα άρχισε να καλλιεργείται.³⁰ Ταυτόχρονα, η επανάσταση των Νεότουρκων το 1908 καθώς η Οθωμανική Αυτοκρατορία κατέρρεε, ανέπτυξε τις εθνικιστικές φιλοδοξίες των Τουρκοκυπρίων οι οποίου αρχικά απαιτούσαν επιστροφή της Κύπρου στην Τουρκία και αργότερα διχοτόμηση (taksim). Αναγνωρίζοντας τις μεταβαλλόμενες εθνικιστικές φιλοδοξίες που άρχισαν να πολώνουν τους Έλληνες και Τούρκους υπηκόους τους, οι Βρετανοί υιοθέτησαν την ελληνοτουρκική διχοτομία ως μια πραγματικότητα των κοινωνικών σχέσεων στο νησί. Όσον αφορά την πολιτική δυναμική στην περιοχή, τείνουν να βλέπουν τις δύο κυπριακές κοινότητες ως φυσικές

επεκτάσεις των δύο γειτονικών χωρών του νησιού, της Ελλάδας και της Τουρκίας.³¹

Στις 15 Ιανουαρίου 1950 γίνεται δημοψήφισμα με πρωτοβουλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Κύπρου σχετικά με την ένωση του νησιού με το ελληνικό κράτος (96% υπέρ της Ένωσης) και ξεκινά εκστρατεία ενημέρωσης της κοινής γνώμης σε διεθνές επίπεδο από τον αρχιεπίσκοπο Κύπρου Μακάριο, ενώ παράλληλα ασκείται πίεση στις ελληνικές κυβερνήσεις να προσφύγουν στον ΟΗΕ για τον τερματισμό της αποικιοκρατίας στο νησί. Η κλιμάκωση του αντι-βρετανικού συναισθήματος μεταξύ των Ελληνοφώνων Κυπρίων εντάθηκε το 1954, τη χρονιά που οι Βρετανοί μετέφεραν την έδρα τους στη Μέση Ανατολή από την Αίγυπτο στην Κύπρο. Καθιστώντας την Κύπρο ένα σημαντικό προσκίνητο στο αμυντικό δίκτυο της Μέσης Ανατολής για τη Βρετανία και την Αμερική, η αλλαγή αυτή μείωσε δραματικά την πιθανότητα ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Από το 1955 και μετά, ξεκίνησαν παραστρατιωτικές δραστηριότητες ενάντια στην βρετανική αποικιακή διοίκηση, τοποθετήσεις βομβών σε αστυνομικά τμήματα και στρατιωτικούς στόχους και με θύματα βρετανούς στρατιώτες. Στις αρχές Απριλίου 1955 ξεκίνησε ο αντι-αποικιακός, απελευθερωτικός αγώνας των ελληνοκυπρίων από την οργάνωση ΕΟΚΑ (Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών). Μετά από κλιμάκωση της βίας στο νησί, τον Αύγουστο του 1955 ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών Harold Macmillan συγκάλεσε τριμερή συνάντηση με την Τουρκία και την Ελλάδα στο Λονδίνο. Στη συνάντηση δεν είχαν προσκληθεί Κύπριοι εκπρόσωποι και δεν κατάφερε να εκτονώσει την τεταμένη κατάσταση. Αντίθετα, το ενδεχόμενο της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα ενέτεινε τις τουρκικές ανησυχίες σχετικά με το μέλλον της Κύπρου και την ασφάλεια των Τουρκοκυπρίων πολιτών.

²⁸ <https://www.nicosia.org.cy/el-GR/municipality/history/nicosia/urban-development/>

²⁹ Attalides Michael, *Social Change and Urbanisation in Cyprus: A Study of Nicosia*, εκδ. Publication of the Social Research Centre, Λευκωσία, 1981,σελ. 2

³⁰ Hocknell Peter, Calotychos Vangelis, Papadakis Yannis, *Divided Nicosia*, από το περιοδικό Journal of Mediterranean Studies (Volume 8), εκδ. University of Malta, Μάλτα, 1998, σελ.149

³¹ Θρασυβούλου Μάριος, *Ο εθνικισμός των Ελληνοκυπρίων, Από την αποικιοκρατία στην ανεξαρτησία. Όψεις, τάσεις και ο ρόλος της Αριστεράς*, εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2016, σελ. 21

Σημειώνεται ότι μέχρι τα μέσα του 1955, η βία μεταξύ των Κυπρίων ήταν ελάχιστη. Τέλος, φοβούμενη η Βρετανία για τον δυνητικό αντίκτυπο της ένωσης στην περιφερειακή πολιτική ισορροπία, προσέφερε περισσότερη υποστήριξη στις τουρκικές αξιώσεις, προκειμένου να αντισταθμίσει τα ολοένα και πιο ριζοσπαστικά εθνικιστικά συναισθήματα μεταξύ των Ελληνοκυπρίων. Επειδή οι Βρετανοί είχαν προσλάβει Τουρκοκύπριους αστυνομικούς ως μέλη μιας επικουρικής δύναμης που είχε συγκροτηθεί για να αντιμετωπίσει τις επιθέσεις της ΕΟΚΑ, αυτοί γίνονταν στόχος των επιθέσεων της ΕΟΚΑ, με αποτέλεσμα την αμοιβαία βία και τον σχηματισμό της ΒΟΛΚΑΝ στα βόρεια του νησιού, μια παραστρατιωτική ομάδα που ανασυστάθηκε αργότερα ως Τουρκική Αντιστασιακή Οργάνωση (ΤΜΤ) σηματοδοτώντας τα πρώτα σημάδια της μετάβασης από την αντίσταση στην αποικιοκρατία στην διακοινοτική βία. Η Βρετανική Διοίκηση στα τέλη Μαΐου 1956 εγκατέστησε συρματοπλέγματα και πέντε σημεία ελέγχου για «αποτροπή συγκρούσεων μεταξύ τουρκικών και ελληνικών φατριών» μετά από ταραχές και λεηλασίες στην πρωτεύουσα. Τα οδοφράγματα ήταν κατά μήκος της οδού Ερμού, της εμπορικής αρτηρίας που εκτείνεται ανατολικά προς δυτικά μέσω του κέντρου της παλιάς πόλης, ακολουθώντας την αρχική πορεία του ποταμού Πεδιαίου. Ήταν το πρώτο σε μια μακρά σειρά βημάτων που οδήγησαν στη διαίρεση της Λευκωσίας, άτυπα γνωστή ως η γραμμή Mason-Dixon, ένα προσωρινό, ημι-επίσημο όριο που χωρίζει τους Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους καθώς άρχισαν οι πολιτικές εχθροπραξίες και συνεχίστηκε η αντί-αποικιακή βία.³²

Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 1958, η βία μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων επιδεινώθηκε ραγδαία. Οι ταραχές ακολούθησαν έκρηξη βόμβας στο Τουρκικό Γραφείο Πληροφοριών στη Λευκωσία, έγιναν επιθέσεις σε αστυνομικά τμήματα και οκτώ Ελληνοκύπριοι σκοτώθηκαν κοντά στο τουρκικό χωριό Κιόνελλι. Τα βίαια επεισόδια ακολουθούσαν το ένα το άλλο.

³² Hartbottle Michael, *The impartial soldier*, εκδ. Oxford University Press, Λονδίνο, 1970, σελ.63

Οι διαδηλώσεις Τουρκοκυπρίων που ζητούσαν διχοτόμηση ήταν συχνές. Η βία που ξεκίνησε τον Ιούνιο του 1958 και συνεχίστηκε μέχρι την ανακωχή του Αυγούστου του ίδιου έτους στοίχισε την ζωή σε πάνω από 100 κυπρίους και άνοιξε βαθιές πληγές στους ανθρώπους που έζησαν ειρηνικά μαζί πάνω από τετρακόσια χρόνια. Είχε επίσης σαν αποτέλεσμα τον *de facto* διαχωρισμό των δήμων.³³ Οι Βρετανοί επέβαλαν απαγόρευση της κυκλοφορίας από τις 6 μμ έως τις 6πμ και τον αυστηρό διαχωρισμό κατά μήκος της γραμμής Mason-Dixon.

Τον Ιούνιο του ο Βρετανός πρωθυπουργός Harold Macmillan δημοσίευσε προτάσεις διευθέτησής του προβλήματος, γνωστό ως «συνεταιριστικό σχέδιο». Σύμφωνα με αυτό η Κύπρος θα είναι υπό την προστασία Μ. Βρετανίας, Ελλάδας και Τουρκίας. Περιείχε πολλά διχοτομικά στοιχεία. Προβλεπόταν ξεχωριστή Βουλή για κάθε κοινότητα και Συμβούλιο υπό την Προεδρία του Κυβερνήτη με μέλη έναν αντιπρόσωπο της Ελλάδας και της Τουρκίας, 4 Ελληνοκυπρίους και 2 Τουρκοκυπρίους υπουργούς. Προβλεπόταν επίσης αρμοδιότητα του Κυβερνήτη στις εξωτερικές υποθέσεις, την άμυνα και τη δημόσια τάξη, με συμβουλευτική αρμοδιότητα των αντιπροσώπων της Ελλάδας και της Τουρκίας, ενώ θα διατηρείτο και η βρετανική κυριαρχία κατά τη διάρκεια μιας επταετούς μεταβατικής περιόδου που θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια εθνική κυβέρνηση. Μια ειδική συμβουλευτική επιτροπή διορίστηκε τον Σεπτέμβριο του 1958 για να εξετάσει λεπτομερώς τις στρατηγικές εφαρμογές του Σχεδίου Macmillan. Ο αδημοσίευτος χάρτης της Επιτροπής του 1958 που δείχνει ένα προτεινόμενο διοικητικό όριο μεταξύ βόρειων και νότιων τμημάτων της Λευκωσίας είναι πιθανώς η πρώτη γραφική αναπαράσταση της επίσημης, διαπραγματευόμενης διαίρεσης της πρωτεύουσας σε εθνικό επίπεδο. Αντιστοιχεί στενά στη λεγόμενη γραμμή Mason-Dixon του 1956 και πρέπει να θεωρηθεί πρόδρομος της Πράσινης Γραμμής που σχεδιάστηκε επίσημα

³³ Kizilyurek Niyazi, *Μια Εποχή της Βίας, Το σκοτεινό 1958*, μεταφ. Μιχάλης Θεοδώρου, εκδ. Ετεροποπία, Λευκωσία, 2015, σελ. 12-13

τον Δεκέμβριο του 1963. Κατά συνέπεια, μπορεί να θεωρηθεί πρόβα του διαχωρισμού που έγινε το 1974.³⁴

Εν τω μεταξύ, οι ξεχωριστοί πλέον τουρκοκυπριακοί δήμοι συνέχισαν να λειτουργούν στην πρωτεύουσα, συλλέγοντας φόρους από τους τουρκοκύπριους κατοίκους και παρέχοντας βασικές δημόσιες υπηρεσίες σε περιοχές όπου οι Ελληνοκύπριοι δημόσιοι υπάλληλοι του νόμιμου δήμου δεν τολμούσαν πλέον να εισέλθουν. Όταν το Σχέδιο Macmillan απορρίφθηκε από την Ελλάδα και τους Ελληνοκύπριους, τα Ηνωμένα Έθνη ξεκίνησαν μια συζήτηση για διευθέτηση της κατάστασης στην Κύπρο που έθεσε προσδοκίες για γρήγορη επίλυση αυτού που ονομάστηκε «Κυπριακό». Καθώς ξεκίνησαν νέα σχέδια και συζητήσεις, οι μάχες μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων εντάθηκαν.³⁵

Εικόνα 19: Χάρτης της ανάπτυξης της Λευκωσίας την περίοδο 1935

Εικόνα 20: Η Λευκωσία το 1948

³⁴Ξύδη Γ. Αλέξανδρος, Λιναρδάτου Σπύρος, Χατζηαργύρη Κώστας, *Ο Μακάριος και οι σύμμαχοί του*, εκδ. Γκούτεμπεργκ, Αθήνα, 1980, σελ. 314 – 315

³⁵Calame Jon, Charlesworth Esther, *Divided Cities (The City in the Twenty-First Century)*, εκδ. University of Pennsylvania Press, (Inc. Kindle Edition), Philadelphia, 2009, σελ. 129-130

2.1.5. Η ανεξάρτητη Δημοκρατία της Κύπρου (1960-1963)

Με τη Συνθήκη της Ζυρίχης – Λονδίνου η Κύπρος ανακηρύσσεται επίσημα Κυπριακή Δημοκρατία στις 16 Αυγούστου 1960 και γίνεται μέλος των Ηνωμένων Εθνών, της Κοινοπολιτείας, του Συμβουλίου της Ευρώπης και του Κινήματος των Αδεσμεύτων. Η Ελλάδα, η Τουρκία και η Μεγάλη Βρετανία ορίστηκαν ως εγγυήτριες δυνάμεις ενώ η Βρετανία διατήρησε δύο μεγάλες κυρίαρχες στρατιωτικές βάσεις στη Δεκέλεια και το Ακρωτήρι-Επισκοπή με έκταση 158,4 τ.χμ. Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας προβλεπόταν από τη Συνθήκη και παρόλο που διασφάλιζε τις βασικές ελευθερίες και τα δικαιώματα όλων των πολιτών, στις διατάξεις του υπάρχουν στοιχεία που δυσκολεύουν την ομαλή λειτουργία της πολιτείας και οξύνουν τις σχέσεις ανάμεσα στην ελληνοκυπριακή και τουρκοκυπριακή κοινότητα. Το νέο κράτος έχει τη δική του σημαία και το δικό του έμβλημα, χωρίς, όμως, πρόβλεψη για το δικό του Εθνικό Ύμνο. Οι Ελληνοκύπριοι ψάλλουν τον ελληνικό Εθνικό Ύμνο και οι Τουρκοκύπριοι τον τουρκικό. Ως επίσημες γλώσσες της Κυπριακής Δημοκρατίας ορίζονται η Ελληνική και Τουρκική. Το Σύνταγμα της Κύπρου δεν ετέθη υπό την έγκριση του κυπριακού λαού, ελληνοκύπριοι και τουρκοκύπριοι εκπρόσωποι δεν συμμετείχαν στις συνθήκες του Λονδίνου και της Ζυρίχης και οι ηγέτες τους κλήθηκαν να συνυπογράψουν το Σύνταγμα μαζί με τους προξένους της Ελλάδος και της Τουρκίας και τον βρετανό κυβερνήτη της Κύπρου στο Λονδίνο το 1959.³⁶ Οι πολίτες κατατάσσονται σύμφωνα με την εθνοτική τους ταυτότητα σε Έλληνες και Τούρκους και τα αιρετά αξιώματα καταλαμβάνονται με ξεχωριστές εκλογές στις δυο εθνότητες. Το αξίωμα του Προέδρου της Δημοκρατίας καταλαμβάνεται από ελληνοκύπριο και του Αντιπροέδρου από τουρκοκύπριο με τον καθένα να εκλέγεται από την αντίστοιχη κοινότητα.

Ο Τουρκοκύπριος Αντιπρόεδρος μπορούσε, ασκώντας το δικαίωμα της αρνησικυρίας (βέτο), να εμποδίσει τις αποφάσεις του Προέδρου, ενώ στη

Βουλή των Αντιπροσώπων οι δημοσιονομικοί, δημοτικοί και εκλογικοί νόμοι απαιτούσαν χωριστές πλειοψηφίες. Τρεις από τις 10 υπουργικές θέσεις και 15 από τις 50 έδρες της Βουλής θα καταλαμβάνονταν από Τουρκοκύπριους. Προβλέπονται χωριστοί δήμοι στις πόλεις και ξεχωριστές εκλογές για την ανάδειξη των αιρετών εκπροσώπων στους δήμους. Υπάρχει κοινή δημόσια υπηρεσία και αστυνομία με αναλογία 70 ελληνοκύπριοι έναντι 30 τουρκοκυπρίων στη δημόσια υπηρεσία και αντίστοιχα με αναλογία 60-40 στην αστυνομία.³⁷ Η πρώτη περίοδος της Κυπριακής Δημοκρατίας ήταν επιφανειακά ήρεμη ενώ οι δυο κοινότητες προετοιμαζόντουσαν για τη σύγκρουση μεταξύ τους.³⁸

Ταυτόχρονα, για τις στεγαστικές και πολιτιστικές ανάγκες του νέου κράτους ξεκινά έντονη οικοδομική δραστηριότητα. Το 1963 κτίζεται το κτίριο της Κεντρικής Τράπεζας, το Δημοτικό Θέατρο, κτίσμα νεοκλασικού ρυθμού, που λειτούργησε το 1967.

³⁶ <http://www.vernarakis.gr/article.php?id=212#>

³⁷ <https://mfa.gov.cy/el/el/historical-background.html>

³⁸ http://www.law.gov.cy/law/lawoffice.nsf/dmlindependence_gr/dmlindependence_gr?open=document

2.2. Η Διαίρεση της πόλης 1963 –1974

Με την ανακήρυξη της Ανεξαρτησίας μετά τις Συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου, υπήρξε μια μικρή περίοδος χαλάρωσης της διαχωριστικής γραμμής και σχετική κινητικότητα ανάμεσα στις δυο κοινότητες, κυρίως για λόγους εργασίας ή εμπορικών συναλλαγών. Στα τέλη του 1963, ο πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας υποβάλλει στα Ηνωμένα Έθνη σχέδιο τροποποίησης διατάξεων του Συντάγματος με σκοπό την ομαλότερη λειτουργία του κράτους. Ακολουθεί έντονη πολιτική αναταραχή μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων και η κορύφωση των αιματηρών επεισοδίων οδηγεί σε ένα νέο διαχωρισμό των δυο κοινοτήτων με την οδό Ερμού να αποτελεί για άλλη μια φορά το όριο ανάμεσα στις δύο πλευρές και τη διαμόρφωση μιας ουδέτερης ζώνης η οποία ελέγχεται αρχικά από το βρετανικό στρατό και αργότερα από ειρηνευτική δύναμη των Ηνωμένων Εθνών. Το 1968 διεξάγονται συνομιλίες ανάμεσα στις δύο πλευρές με αποτέλεσμα να εξομαλυνθούν οι σχέσεις και να επιτρέπεται η διέλευση από το οδόφραγμα της οδού Λήδρας μόνο για τους Τουρκοκύπριους προς τον ελληνοκυπριακό τομέα της Λευκωσίας. Μέσα στα επόμενα χρόνια το πολιτικό σκηνικό στην ελληνοκυπριακή πλευρά επιδεινώνεται με επακόλουθο το στρατιωτικό πραξικόπημα της χούντας των Αθηνών εναντίον του προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας το 1974 και την εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο.

2.2.1. Η Πράσινη Γραμμή 1963-1964

Στα τέλη του 1963, ο Πρόεδρος Μακάριος πρότεινε 13 συνταγματικές τροποποιήσεις γιατί κάποιες προβλέψεις των Συμφωνιών του Λονδίνου και της Ζυρίχης καθιστούσαν το κράτος δυσλειτουργικό. Αμέσως οι Τουρκοκύπριοι αποχωρούν από την διακυβέρνηση της Κυπριακής Δημοκρατίας και προχωρούν στη σύσταση παράνομης 'Προσωρινής Τουρκοκυπριακής Διοίκησης'.

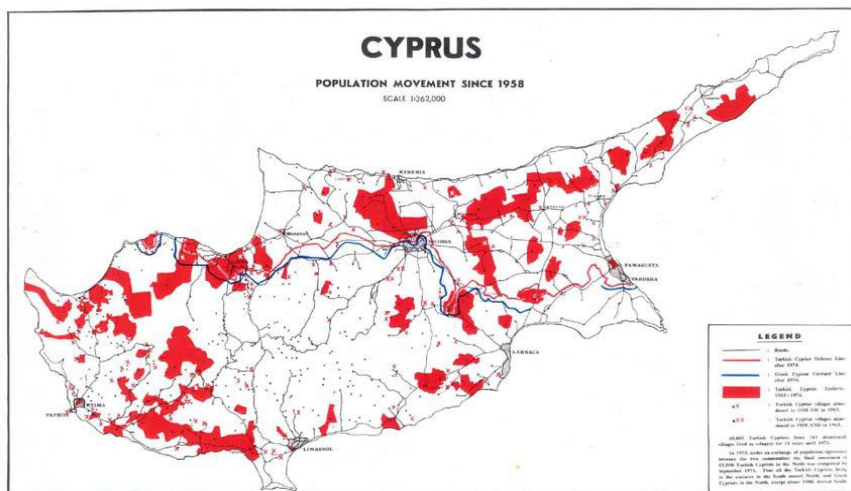
Ακολούθησαν έντονες πολιτικές αναταραχές και δικοινοτική βία μεταξύ των Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων μελών παραστρατιωτικών οργανώσεων στη διάρκεια των οποίων έχασαν τη ζωή τους εκατοντάδες άνθρωποι και μετατοπίστηκαν σε θύλακες αμιγώς τουρκοκυπριακούς για την προστασία τους -χάνοντας τις εστίες τους- χιλιάδες τουρκοκύπριοι.³⁹ (Εικόνα 21)

Στις 26 Δεκεμβρίου οι Βρετανοί διοικητές των βάσεων πρότειναν στον Πρόεδρο Μακάριο τη δημιουργία ενός *corpus seperatum* κατά μήκος της διαχωριστικής γραμμής της Λευκωσίας που ήδη προϋπήρχε επτά χρόνια. Η γραμμή Mason-Dixon -προηγουμένως ο κύριος εμπορικός δρόμος της μεσαιωνικής πόλης, και ακόμη νωρίτερα η κοίτη του ποταμού Πεδιαίου- έγινε η Πράσινη Γραμμή τις πρώτες πρωινές ώρες της 29ης Δεκεμβρίου 1963 μετά από πολλές συζητήσεις και αναθεωρήσεις.⁴⁰ Δύο εξωτερικά όρια χαραχτήκαν στον χάρτη της Λευκωσίας από τον Ταγματάρχη Young. Αυτή η γραμμή αποτελούσε τη διαχωριστικό όριο μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων δημιουργώντας στο ενδιάμεσο τη Νεκρή Ζώνη, μια *no man's land*. Η Πράσινη Γραμμή προοριζόταν μόνο να σταματήσει τις εχθροπραξίες και να σώσει ζωές κατά τη διάρκεια των 'φασαριών' μεταξύ των δύο αντίπαλων εθνικών κοινοτήτων.

³⁹ <https://www.pio.gov.cy/>

⁴⁰ Calame Jon, Charlesworth Esther, *Divided Cities (The City in the Twenty-First Century)*, εκδ. University of Pennsylvania Press, (Inc. Kindle Edition), Philadelphia, 2009, σελ. 132

Ενώ η δημιουργία της Πράσινης Γραμμής μείωσε σίγουρα την ένταση και τη συχνότητα της δικαιοδικής βίας στην πρωτεύουσα, οι εντάσεις μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων παρέμειναν σε όλη τη δεκαετία του 1960. Χιλιάδες Κύπριοι εγκατέλειψαν τα σπίτια τους για να ζήσουν στην ασφάλεια ενός φιλικού θύλακα και δεκάδες άνθρωποι από τις δυο κοινότητες έχασαν τη ζωή τους σε βίαια επεισόδια, με τους Τ/Κ να επωμίζονται το μεγαλύτερο κόστος σε απώλειες ζώων και τα ένα πέμπτο να εκτοπίζονται. Οι Τουρκοκύπριοι αποσύρονται από την κυβέρνηση και δημιουργούν δικές τους διοικήσεις στους τουρκοκυπριακούς θύλακες. Το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, με το ψήφισμα 186 απέστειλε ειρηνευτική δύναμη (UNFICYP) στο νησί με στόχο την πρόληψη βίαιων επεισοδίων και την επιτήρηση της Νεκρής Ζώνης.⁴¹ Φράχτες, συρματοπλέγματα, τάφροι, σακούλες άμμου, βαρέλια και άλλα πρόχειρα αντικείμενα αποτελούν τα εμπόδια και το σύνορο ανάμεσα στις δυο κοινότητες.

Εικόνα 21: Η Κύπρου με τους τουρκοκυπριακούς θύλακες

⁴¹Calame Jon, Charlesworth Esther, *Divided Cities (The City in the Twenty-First Century)*, εκδ. University of Pennsylvania Press, (Inc. Kindle Edition), Philadelphia, 2009, σελ. 130-131

2.2.2. Τουρκική Εισβολή 1974

Στις 15 Ιουλίου το 1974 η χούντα των Αθηνών με την συνεργασία ελληνοκυπρίων εθνικιστών της ΕΟΚΑ Β' οργάνωσαν πραξικόπημα στην Κύπρο με σκοπό την ανατροπή του προέδρου Μακαρίου. Όρισαν ως πρόεδρο της δημοκρατίας τον Νίκο Σαμψών, υπέρμαχο της ένωσης με την Ελλάδα και υπεύθυνο για δολοφονίες Τουρκοκυπρίων το 1963-64. Ο πρόεδρος Μακάριος κατά την απόπειρα δολοφονίας του διέφυγε. Η Τουρκία χρησιμοποιώντας το δικαίωμα της ως εγγυήτριας δύναμης της σταθερότητας του πολιτεύματος -σύμφωνα με τη συνθήκη εγκαθίδρυσης- αλλά και φοβούμενη την ασφάλεια των Τουρκοκυπρίων, εισβάλλει στην Κύπρο στις 20 Ιουλίου το 1974. Οι τουρκικές δυνάμεις μέσα σε δυο μέρες κατέλαβαν ένα μεγάλο μέρος του νησιού, από τις ακτές της Κερύνειας -από όπου είχε πραγματοποιηθεί η απόβαση- μέχρι την Πράσινη Γραμμή στη Λευκωσία. Χιλιάδες ελληνοκύπριοι πολίτες που ζούσαν στις περιοχές της επιχείρησης Αττίλας διέφυγαν στα νότια για να σώσουν τη ζωή τους. Στις 16 Αυγούστου, μετά από μια δεύτερη στρατιωτική επιχείρηση στο νησί η Τουρκία κατέλαβε το 37% του κυπριακού εδάφους, από τον Πύργο Τυλληρίας στα δυτικά έως τη Δερύνεια της επαρχίας Αμμοχώστου στα ανατολικά. (Εικόνα 22)

Η εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο ήταν αφορμή της πτώσης της χούντας στην Ελλάδα και της κατάρρευσης του καθεστώτος Σαμψών. Πρόεδρος αναλαμβάνει ο πρόεδρος της Βουλής, Γλαύκος Κληρίδης. Η εισβολή είχε τόσο χωρικές όσο και κοινωνικές συνέπειες. Πολύ λίγες μελέτες έχουν διεξαχθεί σχετικά με τον αντίκτυπο της τουρκικής εισβολής αναφορικά με τις απώλειες ζωής και αγνοουμένων. Ενώ και τα δύο μέρη της σύγκρουσης έχουν συλλέξει στατιστικά στοιχεία σχετικά με τις απώλειες ζωής και περιουσίας, είναι συνηθισμένο για την κάθε πλευρά να μετρά μόνο τις απώλειες που έχουν προκύψει στην εθνική της κοινότητα, αγνοώντας και ελαχιστοποιώντας τις απώλειες που προκύπτουν από τη βία για την οποία είναι υπεύθυνες.

Εικόνα 22: Η Κύπρος μετά την εισβολή των τουρκικών στρατευμάτων

Όταν προσφέρονται ολοκληρωμένες εκτιμήσεις, οι αριθμοί που δημιουργούνται από τη μία πλευρά της Πράσινης Γραμμής σπάνια συμφωνούν με αυτούς που δημιουργούνται από την άλλη. Είναι φυσικό οι απώλειες των Ελληνοκυπρίων να είναι πολύ μεγαλύτερες αφού μια πολύ μεγαλύτερη δύναμη εισέβαλε και κατέλαβε το νησί. Σύμφωνα με το Υπουργείο Εξωτερικών της Κύπρου οι θάνατοι κατά την τουρκική εισβολή, κυρίως αμάχων, ήταν περίπου 6000 και σχεδόν 2500 στρατιωτικοί και άμαχοι παραμένουν αγνοούμενοι⁴² ενώ υπάρχουν αναφορές για περίπου 1500 Τούρκους και Τουρκοκύπριους που έχασαν τη ζωή τους.⁴³ Περίπου 162.000

⁴²Calame Jon, Charlesworth Esther, *Divided Cities (The City in the Twenty-First Century)*, εκδ. University of Pennsylvania Press, (Inc. Kindle Edition), Philadelphia, 2009, σελ. 139-140

⁴³Wilson M. Thomas, Donnan Hastings, *A Companion to Border Studies*, εκδ. John Wiley & Sons, New Jersey, 2012, σελ. 44

Ελληνοκύπριοι εκτοπίστηκαν και έγιναν πρόσφυγες και μέχρι σήμερα εμποδίζονται από τις κατοχικές αρχές να επιστρέψουν στα σπίτια και στις περιουσίες τους. Περίπου 20.000 ελληνοκύπριοι, κυρίως Μαρωνίτεςⁱⁱⁱ παρέμειναν στις κατεχόμενες περιοχές. Σήμερα ο αριθμός αυτός έχει μειωθεί στους 300. Μέχρι το τέλος του 1975, η συντριπτική πλειονότητα των Τουρκοκυπρίων, περίπου 45.000, που ζούσαν νότια της νεκρής ζώνης, εγκατέλειψαν τα σπίτια τους και μετακινήθηκαν στο βόρειο μέρος. Ταυτόχρονα, η Τουρκία προχώρησε σε μαζική μεταφορά Τούρκων εποίκων στο κατεχόμενο μέρος του νησιού με στόχο την αλλοίωση του δημογραφικού χαρακτήρα και της πληθυσμιακής αναλογίας στο νησί. Αξιοπίστη καταγραφή του αριθμού των εποίκων δεν υπάρχει. Κατά την Έκθεση PRIO (Ινστιτούτο Ειρήνης Ερευνών Όσλο) για τους εποίκους στη Βόρεια Κύπρο το 2009, εκτιμήθηκε ότι ο αριθμός των τούρκων εποίκων στο βορρά που έχουν το δικαίωμα ψήφου είναι 37.000. Ωστόσο, ο αριθμός αυτός δεν περιλαμβάνει τους εποίκους που είναι παντρεμένοι με Τουρκοκύπριους ή ενήλικα παιδιά εποίκων καθώς και όλους τους ανηλίκους.⁴⁴ Ο αριθμός των εποίκων, σύμφωνα με το Υπουργείο Εξωτερικών της Κύπρου υπολογίζεται στις 160.000.⁴⁵

Οι οικονομικές συνέπειες της εισβολής για την Κύπρο ήταν τεράστιες. Στα κατεχόμενα εδάφη βρισκόταν το 70% των πλουτοπαραγωγικών πόρων, το 80% των τουριστικών εγκαταστάσεων, όπως και το 87% των υπό ανέγερση ξενοδοχειακών μονάδων. Η Αμμόχωστος ήταν ο σημαντικότερος τουριστικός προορισμός της Κύπρου και της Μέσης Ανατολής και εκεί βρίσκονταν οι περισσότερες ξενοδοχειακές κλίνες. Ήταν, επίσης, το μεγαλύτερο και πιο σύγχρονο λιμάνι του νησιού και η απώλεια του είχε ως αποτέλεσμα τη δυσκολία διακίνησης πολλών εμπορευμάτων καθώς μεγάλα εμπορευματικά πλοία και τάνκερ δεν μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν το

⁴⁴Hatay Mete, *Beyond Numbers: An Inquiry into the Political Integration of the Turkish 'Settlers' in Northern Cyprus*, (PRIO Report 4), εκδ. PRIO Cyprus Center, Oslo/ Nicosia, 2005

⁴⁵<https://mfa.gov.cy/el/turkish-military-invasion-and-occupation.html?cultureKey=e>

λιμάνι της Λεμεσού. Το Διεθνές Αεροδρόμιο της Λευκωσίας πρόλαβε να λειτουργήσει μόνο έξι χρόνια, βρίσκεται στη Νεκρή Ζώνη και από το 1974 είναι η έδρα της Ειρηνευτικής Δύναμης των Ηνωμένων Εθνών.

Μια άλλη συνέπεια της τουρκικής εισβολής είναι η καταστροφή ή παραμέληση της πολιτιστικής και θρησκευτικής κληρονομιάς της Κύπρου. Αρχαιολογικοί χώροι, βυζαντινά μοναστήρια και εκκλησίες αιώνων, κοιμητήρια και άλλα σημαντικά μνημεία έχουν υποστεί ανεπανόρθωτη καταστροφή. Εικόνες, ιερά αντικείμενα κλάπηκαν, τοιχογραφίες και ψηφιδωτά αποτοιχίστηκαν και πωλούνται στο εξωτερικό.⁴⁶ Ταυτόχρονα, οθωμανικά μνημεία, τουρκικές γειτονιές στις πόλεις και αμιγώς τουρκικά χωριά στο νότο παραδόθηκαν στην εγκατάλειψη.

Με μεγάλη προσπάθεια και οικονομική ενίσχυση -τα πρώτα χρόνια μετά την εισβολή- από την Ελλάδα και τις ΗΠΑ η κυπριακή οικονομική δραστηριότητα επανήλθε. Αντίθετα, το βόρειο τμήμα του νησιού, το οποίο ήταν και παρέμεινε χωρίς διεθνή αναγνώριση και εξαρτώμενο από την Τουρκία, δεν έχει γνωρίσει μεγάλη ανάπτυξη. Χρησιμοποιεί ως νόμισμα την τουρκική λίρα, εξάγει προϊόντα μόνο στην Τουρκία και έχει ετήσια οικονομική ενίσχυση από την Τουρκία. Με την ένταξη της Κύπρου στην ευρωπαϊκή ένωση το κατεχόμενο τμήμα δεν ανήκει στο ευρωπαϊκό κεκτημένο, παίρνει, όμως, μικρή οικονομική ενίσχυση από την ΕΕ και συμμετέχει σε κάποια ευρωπαϊκά προγράμματα, κυρίως εκπαιδευτικά. Το καθεστώς αυτό ισχύει μέχρι την επίτευξη λύσης για την επανένωση του νησιού.⁴⁷

Με την τουρκική εισβολή η επικοινωνία ανάμεσα στις δυο κοινότητες διεκόπη τελείως. Η μοναδική οδός επικοινωνίας ήταν το ελεγχόμενο από τις δυνάμεις του ΟΗΕ οδόφραγμα του Λήδρα Πάλας για τις σπάνιες φορές που

επέτρεπαν οι δυνάμεις κατοχής τις επισκέψεις των εγκλωβισμένων στους συγγενείς τους, για επείγοντα ιατρικά ζητήματα και για τη διέλευση αξιωματούχων του ΟΗΕ από τη μια πλευρά στην άλλη.

Η «Παρεμβαλλόμενη γραμμή του Ο.Η.Ε. στην Κύπρο» ή Νεκρή Ζώνη από το 1974 είναι ένα de facto διεθνές όριο μεταξύ του τμήματος της Κυπριακής Δημοκρατίας που αναγνωρίζεται επίσημα ως κυρίαρχο κράτος και της αυτοανακηρυγμένης αλλά μη αναγνωρισμένης Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου. (Εικόνα 23) Διατρέχει κυρίως ανοικτή γεωργική γη, συναντώντας αστικές κοινότητες σημαντικού μεγέθους μόνο στη Λευκωσία και την Αμμόχωστο. Δυνάμεις του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών περιφρουρούν και ελέγχουν τη Νεκρή Ζώνη που εκτείνεται από τα ανατολικά προς τα δυτικά, από τη Δερύνεια της επαρχίας Αμμοχώστου έως τη δυτική άκρη του κόλπου της Μόρφου, κόβοντας το νησί στα δυο. Πρόκειται, στην πραγματικότητα για δύο «γραμμές» με μια λωρίδα ασφαλείας ανάμεσα τους. Σε αγροτικές περιοχές ή εκτός των ορίων οικιστικών περιοχών το πλάτος είναι περίπου 7 χιλιόμετρα ενώ στη Λευκωσία το στενότερο σημείο είναι 3,3 μ2.

Εικόνα 23: Κατοικία στην Νεκρή Ζώνη

⁴⁶Περί Κύπρου, Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, Κυπριακή Δημοκρατία, 2009, σελ. 58-69

<https://www.pio.gov.cy/>

⁴⁷Περί Κύπρου, Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, Κυπριακή Δημοκρατία, 2009, σελ. 58-69

<https://www.pio.gov.cy/>

ΚΕΦ.3_ Η Λευκωσία από τη διαίρεση μέχρι σήμερα: 1974 – 2020

3.1. Ιστορική Αναδρομή 1974 - 2020

Μετά το 1974, η επικοινωνία μεταξύ των δύο κοινοτήτων ήταν σχεδόν αδύνατη. Οι δύο κοινότητες ακολούθησαν ολοκληρωτικά χωριστά μονοπάτια από το 1974 και μετά, με την Κυπριακή Δημοκρατία να επικεντρώνεται στην εγκατάσταση των προσφύγων και την ενίσχυση της οικονομίας της. Η τουρκοκυπριακή κοινότητα το 1983 αυτοανακηρύχθηκε ως η Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου (ΤΔΒΚ) αναγνωρισμένη μόνο από την Τουρκία. Ως εκ τούτου, ο βορράς της Κύπρου απομονώθηκε και συνεχίζει να μην αναγνωρίζεται και χαρακτηρίζεται από μία στάσιμη οικονομία που εξαρτάται από την Τουρκία. Το 1977 και το 1979 έγιναν δύο υψηλού επιπέδου συμφωνίες για μία Διζωνική, Δικοινοτική Ομοσπονδία το ως το πλαίσιο μιας μελλοντικής λύσης. (Εικόνα 24)

Το 2003 η Τουρκοκυπριακή διοίκηση προχώρησε στο άνοιγμα του οδοφράγματος του Λήδρα Πάλας που επέτρεπε την ελεύθερη διακίνηση από και προς τα κατεχόμενα εδάφη. Το 2004 λίγο πριν ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση προτάθηκε από τα Ηνωμένα Έθνη το σχέδιο Ανάν. Στα δημοψηφίσματα που διεξήχθησαν στις δύο κοινότητες, οι Ελληνοκυπριακή πλευρά το απέρριψε με 75% ενώ οι Τουρκοκύπριοι το αποδέχτηκαν με 64%. Προσπάθειες επανένωσης έγιναν με συνομιλίες τον Ιούλιο του 2017 στο Grand Montana της Ελβετίας οι οποίες οδηγήθηκαν σε ναυάγιο.⁴⁸ Δικοινοτικές προσπάθειες -σεμινάρια επίλυσης συγκρούσεων, συναντήσεις διαφόρων ομάδων για τη σύγκλιση ή δικοινοτικές πολιτιστικές διοργανώσεις -είναι καλύτερα ανεκτά από τις Ελληνοκυπριακές αρχές, πάντα με τον όρο ότι δεν οδηγούν ή δεν υπονοούν αναγνώριση της Τουρκοκυπριακής πλευράς ως κράτους.

Η Λευκωσία είναι σημαντικό οικονομικό κέντρο στην ανατολική Μεσόγειο, με υποκαταστήματα μεγάλων διεθνών εταιριών, με πολλά καταστήματα,

τρία σύγχρονα εμπορικά κέντρα, εστιατόρια και κέντρα ψυχαγωγίας. Το κατά κεφαλή εισόδημα είναι από τα υψηλότερα της Ευρώπης.⁴⁹ Υπάρχουν πέντε κυπριακές τράπεζες, είναι η έδρα του Πανεπιστημίου Κύπρου και τεσσάρων ιδιωτικών πανεπιστημίων (Πανεπιστήμιο Λευκωσίας, Το Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου, το Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου και το Πανεπιστήμιο Frederick) τα οποία αναγνωρίζονται από την Κυπριακή Δημοκρατία και διεθνώς.

Σημαντικά κτίρια στην εκτός των τειχών Λευκωσίας είναι το Αρχαιολογικό Μουσείο, το Μουσείο Λαϊκής Τέχνης, το Δημοτικό Θέατρο, η Πινακοθήκη Λεβέντη και πάρα πολλοί ουρανοξύστες, έδρες δημοσίων κτιρίων, τραπεζών, πολυεθνικών εταιριών, σχεδιασμένοι από μεγάλα διεθνή αρχιτεκτονικά γραφεία.

Επίσης σημαντικό κτίριο είναι το Ξενοδοχείο Λήδρα Πάλας που κτίστηκε το 1946 βασισμένο σε σχέδια Βενετσάνικων αρχοντικών. Ήταν το μεγαλύτερο και πολυτελέστερο ξενοδοχείο της Λευκωσίας μέχρι το 1974. Το ξενοδοχείο βρίσκεται στη νεκρή ζώνη και από την εισβολή φιλοξενεί το αρχηγείο της ειρηνευτικής δύναμης των Ηνωμένων Εθνών στην Κύπρο. Στους χώρους του πραγματοποιούνται οι προγραμματισμένες συνομιλίες μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων ηγετών και οι συναντήσεις δικοινοτικών τεχνικών ομάδων.

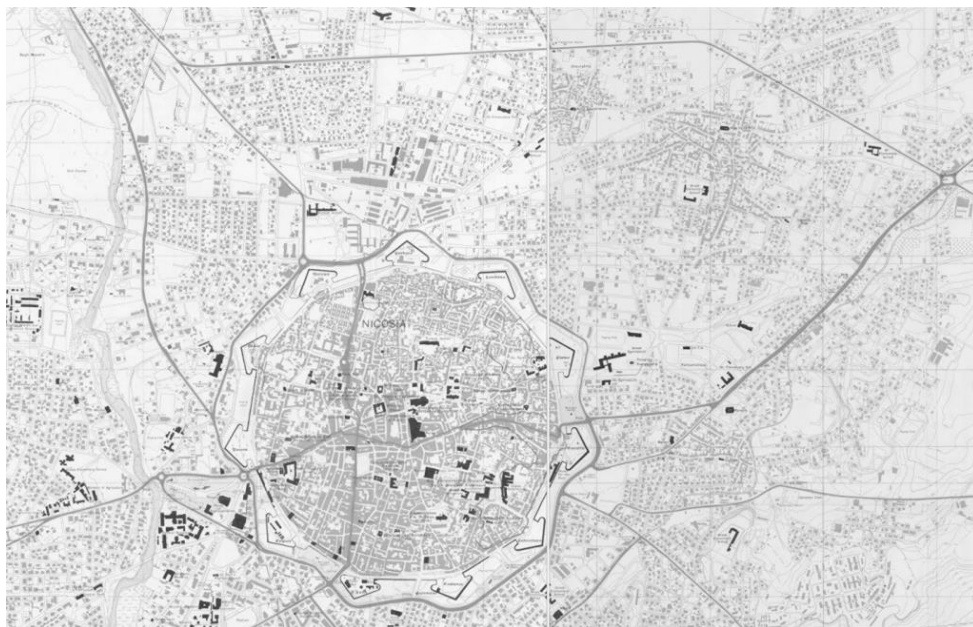
⁴⁸ <https://mfa.gov.cy/el/efforts-to-resolve-the-cyprus-question.html>

⁴⁹ <http://www.citymayors.com/economics/usb-purchasing-power.html>

3.2. Οι δύο πλευρές και η νεκρή ζώνη

3.2.1. Ανάλυση πολεοδομικών χαρακτηριστικών της πόλης

Η Λευκωσία – Lefkosha στα Τουρκικά και Nicosia στα Αγγλικά είναι ένας σύνθετος ιστορικός χώρος όπου στη διαμόρφωση του σημερινού αστικού τοπίου βρίσκεται τόσο το πολιτικό ζήτημα της διαίρεσης όσο και η μνήμη ενός κοινού παρελθόντος. Το αμυντικό περίβλημά της περιτοιχισμένης πόλης, διαιρούμενο με την Πράσινη Γραμμή, είναι ένα μνημείο που έχει τη δυνατότητα της φυσικής και συμβολικής διατήρησης της χωρικής ακεραιότητας της πόλης. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι οι δήμοι και στις δύο πλευρές της Πράσινης Γραμμής χρησιμοποιούν την εικόνα των οχυρώσεων της πόλης ως λογότυπό τους. Κομμένη στα δυο στη μέση του ιστορικού της κέντρου από τη Νεκρή Ζώνη, η Λευκωσία εξακολούθησε να είναι η πρωτεύουσα τόσο της Κυπριακής Δημοκρατίας, όσο και της μη αναγνωρισμένης διεθνώς Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου (ΤΔΒΚ).⁵⁰ (Εικόνα 25)

Εικόνα 24: Χάρτης της Λευκωσίας στις αρχές του 21^{ου} αιώνα με τους κύριους οδικούς άξονες εντός και εκτός των τειχών

Εικόνα 25: Λογότυπα των Δήμων της Λευκωσίας με το αμυντικό περίβλημα της περιτοιχισμένης πόλης.

⁵⁰ Gurdalli Huriye, (Un)healing the Urban Scar in Nicosia: Spatial and Social Transformation in Post Conflict Divided Cities, από το βιβλίο: HISTORY URBANISM RESILIENCE: Ideas on the Move and Modernisation, Πρακτικά του 17th IPHS Conference, Delft, 2016

3.2.1α. Η νότια Λευκωσία, πρωτεύουσα της Κυπριακής Δημοκρατίας

Μια πόλη της οποίας ο ιστός δέχεται τέτοιο βίαιο διαχωρισμό όπως η Λευκωσία, αντιμετωπίζει πολλαπλά και πολυδιάστατα προβλήματα που αφορούν την ομαλή λειτουργία των δομών της. Τα δημοτικά έσοδα που χρησιμοποιήθηκαν για τη μετατροπή μιας πόλης σε δύο ήταν σχεδόν αδύνατο να αντιμετωπιστούν, δεδομένου ότι ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης μειώθηκε στο -18% το έτος αμέσως μετά την τουρκική εισβολή. Η εισβολή ήταν καταστροφική για μια κυπριακή οικονομία που είχε βασιστεί σε βιομηχανίες όπως ο τουρισμός και η γεωργία που είναι ιδιαίτερα ευαίσθητες στην πολιτική αστάθεια. Η εσωτερική μετατόπιση ενός μεγάλου τμήματος του εργατικού δυναμικού επιδείνωσε το πρόβλημα. Η οικονομική παρακμή έγινε αισθητή στην πρωτεύουσα, όπου πολλοί κάτοικοι έχασαν τη δουλειά τους, ειδικά οι πρόσφυγες και όσοι εργάζονταν στη βιομηχανική ζώνη. Βιοτέχνες, εργοστασιάρχες και στις δύο πλευρές της Πράσινης Γραμμής υπέφεραν από τη δραστική μείωση των αγορών τους. Αυτές οι αρνητικές οικονομικές επιπτώσεις ήταν πιο έντονες στους Τουρκοκύπριους, των οποίων η κυβέρνηση δεν αναγνωρίζεται εκτός από την Τουρκία και ως εκ τούτου δεν ήταν δυνατό να έχει κανονικές εμπορικές σχέσεις.⁵¹

Σταδιακά πολλοί κάτοικοι των περιοχών κοντά στη νεκρή ζώνη μετακόμισαν από τα προγονικά τους σπίτια σε νέα σπίτια και πολυκατοικίες στα αναδυόμενα προάστια της πόλης. Ενώ μειώνεται ο πληθυσμός στην εντός των τειχών Λευκωσίας -τουλάχιστον στο νότιο μέρος- ο πληθυσμός της πόλης εκτός των τειχών αυξάνεται κατά 40%. Αυτό οφειλόταν τόσο στη μεταστέγαση των κατοίκων της παλιάς πόλης, όσο και στην υλοποίηση προγραμμάτων στέγασης των προσφύγων από τις κατεχόμενες περιοχές. Αρχικά οι πρόσφυγες στεγάστηκαν σε καταυλισμούς με αντίσκηνα, σε σχολεία, δημόσια κτίρια, γήπεδα. Το 1975 αρχίζουν να κτίζονται κατοικίες σε

δημόσια γη ή να ανακαινίζονται τουρκικές κατοικίες στα εγκαταλελειμμένα χωριά. Στις συνοικίες και παρυφές της Λευκωσίας δημιουργήθηκαν δεκαπέντε προσφυγικοί συνοικισμοί που συνέτειναν στην αύξηση του πληθυσμού της πρωτεύουσας και την ανάγκη υποστηρικτικών δομών (π.χ. ύδρευσης, σύνδεσης με το σύστημα ηλεκτροδότησης, συγκοινωνίες κλπ).⁵²

Στις δεκαετίες του 1980 και 1990 η εκμετάλλευση της γης κατέλαβε μια σημαντική θέση στον πολιτισμό του νησιού λόγω της συμπύκνωσης του ελληνικού πληθυσμού στο νότο αλλά και λόγω της βελτίωσης της οικονομικής κατάστασης του κράτους. Οι αυξανόμενες αξίες της γης στις περιοχές που περιβάλλουν τον κεντρικό πυρήνα και η πολύ μεγάλη προσφορά οικοπέδων στις παρυφές και πέραν των περιθωρίων του δήμου, οδήγησαν σε μια μη ενοποιημένη οικοδομική δραστηριότητα. Η πόλη, ειδικά στο νότιο τομέα της, αναπτύχθηκε υπέρμετρα χωρίς να προηγηθεί σχέδιο πόλης και η ταχεία ανάπτυξη προκάλεσε παραμόρφωση και αλλοίωση του χαρακτήρα του αστικού σχεδίου (π.χ. σύγχρονες κατασκευές και ουρανοξύστες που αντικαθιστούν παλαιότερα κτίρια, οικοδόμηση νέων συνοικιών ενώ το κέντρο σταδιακά χάνει τον χαρακτήρα του ως αστικός και εμπορικός πυρήνας, με μόνα φωτεινά σημεία την διατήρηση κτισμάτων με ιστορική αξία). (Εικόνα 26)

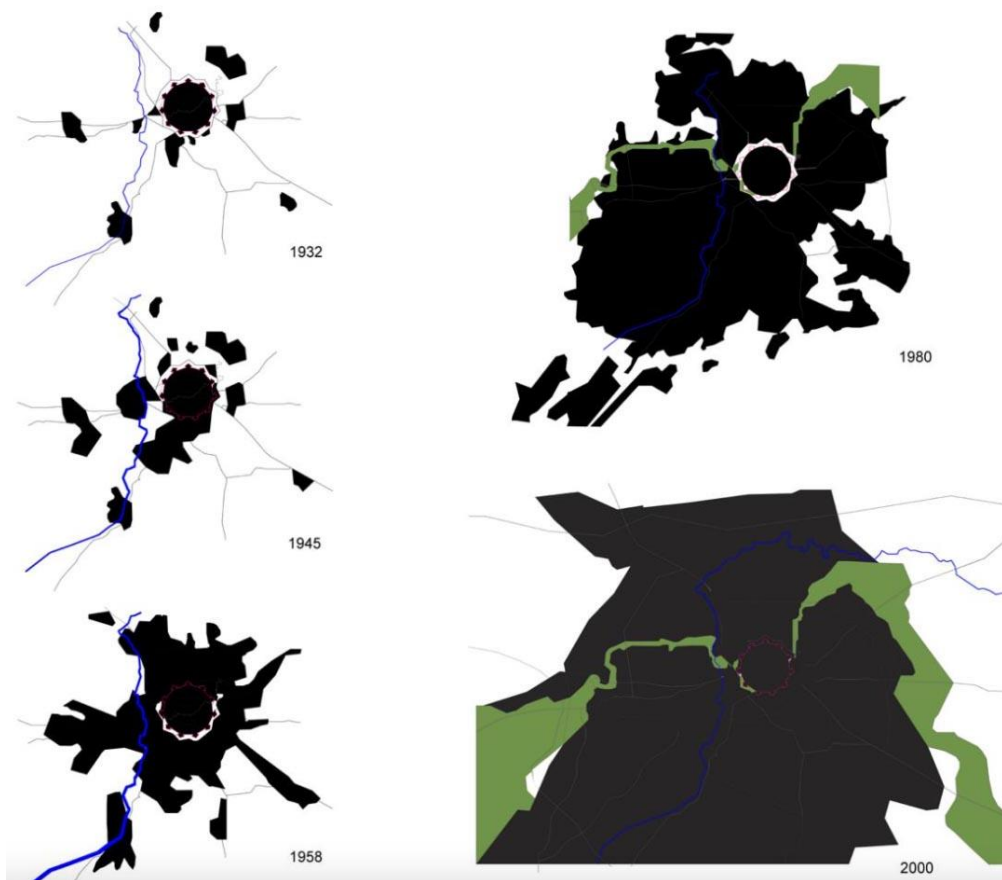
Το 1990 αρχίζει η υλοποίηση του Ν. 1972 «Περί Πολεοδομίας και Χωροταξίας» Νόμος, ο οποίος προνοούσε για τις ιδιαίτερες ανάγκες του νησιού για πολεοδομικό και χωροταξικό επίπεδο (Σχέδιο για τη Νήσο, Τοπικά Σχέδια και Σχέδια Περιοχής). Το Σχέδιο για τη Νήσο εγκρίθηκε από το Υπουργικό Συμβούλιο το Μάιο του 1974, μόλις 2 μήνες πριν την Τουρκική εισβολή το Σχέδιο Νόμου δεν υλοποιήθηκε, με τις γνωστές δραματικές συνέπειες στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον. Η εφαρμογή του Νόμου έγινε τελικά δυνατή 18 χρόνια μετά τη ψήφισή του.⁵³ Η εφαρμογή του

⁵¹Calame Jon, Charlesworth Esther, *Divided Cities (The City in the Twenty-First Century)*, εκδ. University of Pennsylvania Press, (Inc. Kindle Edition), Philadelphia, 2009, σελ. 141-142

⁵² <https://mfa.gov.cy/>

⁵³ www.moi.gov.cy

πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδίου ανέστειλε την περαιτέρω άναρχη δόμηση και βελτιώθηκε ο σχεδιασμός της ανάπτυξης της πόλης. Η οικονομική ευμάρεια της δεκαετίας 1990-2011 συνέτεινε στην αύξηση της οικοδομικής δραστηριότητας.

Εικόνα 26: Η ανάπτυξη του αστικού ιστού της Λευκωσίας πριν και μετά την Τούρκικη Εισβολή

Η οικονομική κρίση του 2011-13, το επακόλουθο κούρεμα των καταθέσεων και το μνημόνιο, ανέστειλε την οικοδομική δραστηριότητα. Η σταδιακή ανάκαμψη και ξένα κεφάλαια από το 2017 καθώς και προγράμματα ανάπτυξης στο πλαίσιο της Εθνικής Στρατηγικής και του Εθνικού Προγράμματος Παραγωγικότητας, επιτάχυναν τους ρυθμούς παραγωγικότητας σε πολλούς τομείς μεταξύ των οποίων η οικοδομή.⁵⁴ Το 2016 ψηφίστηκε το Τοπικό Σχέδιο Λευκωσίας 2016 που σύμφωνα με αυτό αποσκοπεί στον καθορισμό και την εφαρμογή του κατάλληλου πλαισίου μακροπρόθεσμης πολεοδομικής πολιτικής που θα επιτρέψει την ορθολογική ανάπτυξη της Λευκωσίας μέχρι το 2021, το οποίο καθορίζεται ως το έτος ορίζοντας του Σχεδίου.⁵⁵

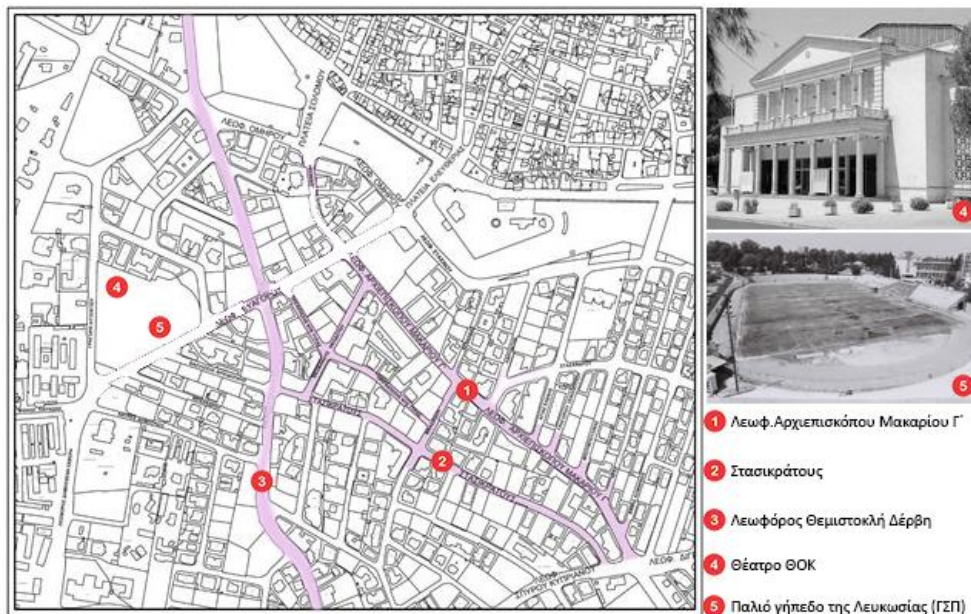
Μέσα στο πλαίσιο της εμπορικής ζώνης της Λευκωσίας έξω από τα τείχη παρατηρείται έντονη οικοδομική δραστηριότητα. Κτίζονται νέα κτίρια που αντικατέστησαν τα παλιά βρετανικά κτίρια που είχαν μετατραπεί σε υπουργεία το 1960. Το παλιό γήπεδο της Λευκωσίας (ΓΣΠ) ανακαινίζεται και όταν δεν εξυπηρετεί πλέον τις ανάγκες της πόλης, κτίζεται καινούριο στο προάστιο της Λακατάμιας. Κτίζεται το Υπουργείο Οικονομικών και ο Θεατρικός Οργανισμός Κύπρου (ΘΟΚ). Δημιουργούνται πλατείες, δημοτικές αγορές, χώροι στάθμευσης. Το εμπορικό κέντρο της πόλης μεταφέρεται εκτός των τειχών και μεγάλοι εμπορικοί δρόμοι είναι η Λεωφόρος Μακαρίου, η Λεωφόρος Θ. Δέρβη και η Στασικράτους. (Εικόνα 27)

Όσον αφορά τον πληθυσμό της νότιας Λευκωσίας, σύμφωνα με τη Στατιστική Υπηρεσία του Υπουργείου Εσωτερικών Κύπρου, ο πληθυσμός της αστικής περιοχής της πρωτεύουσας το 1976 ήταν 54,273, από τους οποίους οι 7,578 εντός των τειχών. Το 1982 ο αστικός πληθυσμός μειώνεται στις 48.221 - ενώ στην ευρύτερη περιοχή της Λευκωσίας καταγράφονται 149,071 καθώς η

⁵⁴http://www.mlsi.gov.cy/mlsi/kepa/kepa_new.nsf/kepa06_gr/kepa06_gr

⁵⁵[http://www.moi.gov.cy/moi/tph/tph.nsf/All/172453BEC8061273C225835400260606/\\$file/%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF.pdf?OpenElement](http://www.moi.gov.cy/moi/tph/tph.nsf/All/172453BEC8061273C225835400260606/$file/%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF.pdf?OpenElement) (Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, Τοπικό Σχέδιο Λευκωσίας, Πρόνοιες και Μέτρα Πολιτικής 2016)

πόλη επεκτείνεται προς τα νότια προάστια της. Το 2001 ο συνολικός πληθυσμός ήταν 200.686. Η τελευταία απογραφή του 2011 βρίσκει την αστική περιοχή της Λευκωσίας με πληθυσμό 239,277. Δεν υπάρχει ξεχωριστή απογραφή της εντός των τειχών περιοχής και οι αριθμοί δεν περιλαμβάνουν το βόρειο τμήμα της πόλης.⁵⁶

Εικόνα 27: Χάρτης με την ανάπτυξη του εμπορικού κέντρου της πόλης εκτός των τειχών, το παλιό γήπεδο (ΓΣΠ) και το θέατρο του ΘΟΚ

3.2.1β. Η βόρεια Λευκωσία

Επαρκή στοιχεία για την χωρική και πολεοδομική εξέλιξη στον τουρκοκυπριακό Δήμο της Λευκωσίας για την περίοδο μετά το 1974 δεν ήταν εύκολο να βρεθούν. Η επίσημη ιστοσελίδα του «Τουρκικού Δήμου της Λευκωσίας» (Lefkosha Turk Belediyesi) είναι στα τουρκικά με δυνατότητα μετάφρασης κάποιων σελίδων της στα αγγλικά. Επίσης, πολλές κρατικές τουρκοκυπριακές σελίδες στο διαδίκτυο δεν είναι διαθέσιμες.

Ο Δήμος της βόρειας Λευκωσίας δημιουργήθηκε το 1958 μετά τις διακοινοτικές ταραχές και θεσμοθετήθηκε το 1960 με την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Οι πρώτοι δήμαρχοι ήταν διορισμένοι αρχικά από τους βρετανούς και από το 1960 από την τουρκοκυπριακή διοίκηση. Ο πρώτος εκλεγμένος δήμαρχος ήταν ο Mustafa Akinci (1976-1990).

Ένα από τα πρώτα κτίρια που αναγέρθηκαν στο δήμο αμέσως μετά την τουρκική εισβολή είναι η τουρκική πρεσβεία, μεταξύ 1974 και 1978 υπό την επίβλεψη του Ιδρύματος Ενκαφ (Ταμείο Τουρκικών Περιουσιών)^{iv} και με το οικονομική χρηματοδότηση της Τράπεζας Εργασίας της Τουρκίας. Το 1980 κατασκευάστηκε το Δημοτικό Θέατρο της πόλης και το 1984 άρχισαν να κυκλοφορούν και να παρέχουν δημόσιες συγκοινωνίες για πρώτη φορά τα πρώτα δημοτικά λεωφορεία. Το 1991 δημιουργήθηκε η Δημοτική Ορχήστρα.⁵⁷ Νεότερο κτίριο είναι το Ελεγκτικό Συνέδριο (2001–2004) που κατασκευάστηκε από το Υπουργείο Δημοσίων Έργων της λεγόμενης Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου.⁵⁸(Εικόνα 28)

Ο καθορισμός του ακριβούς αριθμού του πληθυσμού είναι, επίσης, ιδιαίτερα περίπλοκος στη Βόρεια Λευκωσία, καθώς μέχρι το 1996, η λεγόμενη Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου αρνιόταν να αποκαλύψει

⁵⁷lefkosabelediyesi.org

⁵⁸Gurdalli Huriye, Koldas Umut, *Architecture of Power and Urban Space in a Divided City: A History of Official Buildings in Nicosia/Lefkoşa*, από το περιοδικό *The Design Journal* (18), εκδ. Routledge - Taylor & Frances Group, 2015

⁵⁶http://www.cystat.gov.cy/mof/cystat/statistics.nsf/populationcondition_22main_gr/populationcondition_22main_gr?OpenForm&sub=2&sel=2

στατιστικά στοιχεία για τον πληθυσμό.⁵⁹ Σε εκθέσεις απογραφής που δημοσιεύθηκαν μετά από αυτήν την ημερομηνία, τα αριθμητικά στοιχεία του πληθυσμού αναφέρονται σε επίπεδο ολόκληρης της επαρχίας και όχι σε πόλεις, χωριά ή γειτονιές.

Εικόνα 28:Χάρτης με κτήρια από την ανάπτυξη της πόλης εκτός των τειχών, των εμπορικών δρόμων και την νέα συνοικία Νεάπολη

Μετά το 1974 οι Τουρκοκύπριοι που κατοικούσαν στο νότιο μέρος του νησιού και που, σύμφωνα με τη συμφωνία για την ανταλλαγή των πληθυσμών, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις πόλεις και τα χωριά τους, στεγάστηκαν στις κατοικίες των Ελλήνων στο βόρειο μέρος. Στην πραγματικότητα το βόρειο κομμάτι έμεινε σχετικά στάσιμο λόγω έλλειψης κονδυλίων αφού ως μη αναγνωρισμένο κράτος δεν τύγχανε καμιάς χρηματοδότησης πέρα από την βοήθεια της Τουρκίας. Από το 1974 έως το 1990 η τουρκική συνεισφορά στον προϋπολογισμό του ήταν κατά 80% αλλά μετά το 1990 η επιδότηση αναφέρεται ότι κυμαίνεται στο εύρος 30% έως 40%.⁶⁰ Μετά την ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, υπάρχει κάποια χρηματοδότηση προγραμμάτων για την ομαλή ένταξη του κατεχόμενου τμήματος του νησιού στην περίπτωση της λύσης. Επίσης, Τουρκοκύπριοι που μπορούν να τεκμηριώσουν την καταγωγή και κατοικία τους ώστε να είναι δικαιούχοι υπηκοότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας απολαμβάνουν νόμιμα τα ίδια δικαιώματα που παρέχονται σε όλους τους πολίτες κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.⁶¹

Η βόρεια Λευκωσία βιώνει παρόμοιες διαδικασίες ανάπτυξης όπως στο νότο, αν και με βραδύτερο ρυθμό. Στους εμπορικούς της δρόμους εξακολουθούν να βρίσκονται τοπικά καταστήματα -κυρίως ενδύσεως και αθλητικών ειδών- μικρές βιοτεχνίες δερμάτινων και ξύλινων κατασκευών καθώς και τουρκικές εμπορικές εταιρείες αφού, λόγω του εμπάργκο δεν μπορούν ξένες εταιρείες να έχουν οικονομική δραστηριότητα. Όπως και στο νότο, η μεγάλη παρουσία οικονομικών μεταναστών είναι αισθητή, αν και στο βορρά πρόκειται κατά κύριο λόγο για Τούρκους, ανειδίκευτους, εποχικούς εργάτες, που στεγάζονται σε παλιά, μη ανακαινισμένα σπίτια εντός της πόλης.

Το φαινόμενο που διαφοροποιεί το δημογραφικό προφίλ της βόρειας από τη νότια Λευκωσία είναι ο πολλαπλασιασμός των ξένων φοιτητών στα

⁵⁹Hatay Mete, *Beyond Numbers: An Inquiry into the Political Integration of the Turkish 'Settlers' in Northern Cyprus*, (PRIO Report 4), εκδ. PRIO Cyprus Center, Oslo/ Nicosia, 2005, σελ.4

⁶⁰<http://countrystudies.us/cyprus/>

⁶¹http://www.law.gov.cy/law/lawoffice.nsf/dmlindex_gr/dmlindex_gr?OpenDocument

Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα της πόλης τα οποία προσπαθούν να προσελκύσουν διεθνείς φοιτητές από τη Μέση Ανατολή και τις Αφρικανικές χώρες. Η παρουσία των ξένων φοιτητών λέγεται ότι διπλασιάζει σχεδόν τον αστικό πληθυσμό, ασκώντας επιπλέον πίεση στις υπηρεσίες και τις προβληματικές υποδομές.⁶² Η βόρεια Λευκωσία είναι η έδρα τεσσάρων τουρκοκυπριακών πανεπιστημίων, του Πανεπιστήμιου της Εγγύς Ανατολής (NEU), του Διεθνούς Πανεπιστημίου Κύπρου (CIU), του Πανεπιστημίου Μεσογειακής Καρπασίας και του Αμερικανικού Πανεπιστημίου Κύπρου. Φιλοξενεί επίσης μια πανεπιστημιούπολη του τουρκικού πανεπιστημίου Anadolu, μαζί με δύο επαγγελματικές σχολές (Ακαδημία Εκπαιδευτικών Ατατούρκ και Αστυνομική Ακαδημία) που είναι ισοδύναμες με τα πανεπιστήμια, σύμφωνα με τους ισχύοντες νόμους της Βόρειας Κύπρου, οι οποίοι δεν αναγνωρίζονται από την Κυπριακή Δημοκρατία. Ο φοιτητικός πληθυσμός ανέρχεται στις 34.000.⁶³

Σύμφωνα με στοιχεία που ανακτήθηκαν από το διαδίκτυο, στο βόρειο τμήμα του νησιού, στην απογραφή του 2006 καταγράφηκαν 49,868 στο Δήμο της Λευκωσίας, ενώ το 2011 απογράφησαν 61,378 στο Δήμο και στην μητροπολιτική περιοχή 82,539.⁶⁴ Σε όλη τη βόρεια Κύπρο, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της απογραφής του 2011, ο βορράς του νησιού είχε συνολικό πληθυσμό 294.906, με εξαίρεση τους τούρκους στρατιωτικούς και τις οικογένειες τους που κατοικούν στις στρατιωτικές βάσεις (20.000-30.000). Ο πληθυσμός αποτελείται από όλα τα άτομα που διαμένουν νόμιμα στο νησί, είτε ως πολίτες, είτε φοιτητές, εργαζόμενοι ή άλλοι με άδεια παραμονής.⁶⁵

⁶² Ayalon Sharon, Soriano Bethania, *Developmental disparities and regeneration processes in divided Nicosia*, 2017, σελ.6

⁶³ https://en.wikipedia.org/wiki/Northern_Cyprus

⁶⁴ <https://citypopulation.de/en/cyprus/cities/north>

⁶⁵ Hatay Mete, Population and Politics in North Cyprus. An overview of the ethno-demography of north Cyprus in the light of the 2011 census Joint Publication by: PRIO Cyprus Centre Friedrich-Ebert-Stiftung, σελ. 28

Έξω από τα τείχη, η βόρεια Λευκωσία επεκτείνεται και η αστική περιοχή έχει απορροφήσει γειτονικούς δήμους και κοινότητες. Οι συνοικίες της Λευκωσίας που βρίσκονται εκτός των τειχών είναι πιο αραιοκατοικημένες από την περιτειχισμένη πόλη, με φαρδύτερους δρόμους και κυκλοφοριακούς κόμβους. Στις περιοχές αυτές έχουν οικοδομηθεί πολυώροφες πολυκατοικίες από σκυρόδεμα. Στα προάστια της πόλης, έχει κατασκευαστεί σημαντικός αριθμός επαύλεων που ανήκουν στην μεσαία και την ανώτερη τάξη. (Εικόνα 29)

Εικόνα 29: Η βόρεια Λευκωσία εκτός των τειχών
Οδός Şehit Mustafa Ahmet Ruso

3.2.1γ. Η νότια Λευκωσία: εντός των τειχών

Το ιστορικό κέντρο εντός των ενετικών τειχών, σύμβολο αστικής ευμάρειας μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, κατέληξε σταδιακά από το 1963 και ραγδαία από το καλοκαίρι του 1974 να είναι ένα από τα πιο φτωχά κομμάτια της σύγχρονης πόλης. Εκατέρωθεν του συνόρου θεωρείται και αντιμετωπίζεται ως όριο της σύγχρονης πόλης, τόσο στη Λευκωσία αλλά και στη Lefkosh. Έχει υποστεί φυσική φθορά, αναπόφευκτο επακόλουθο του διαίρεσης του και της αναπάντεχης διακοπής του ρυθμού ανάπτυξης του. Οι παλιές συνοικίες στον πυρήνα της περιτειχισμένης πόλης, λόγω του απαρχαιωμένου ιστού που τις διαρθρώνουν, οδηγήθηκαν στο μαρασμό με έντονη συμφόρηση της τροχαίας κίνησης και χαμηλή ποιότητα ζωής. Μέχρι την υλοποίηση μέρους του Ρυθμιστικού Σχεδίου (2004) -για το οποίου θα γίνει αναφορά παρακάτω- χαρακτηριστική ήταν η ελλιπής παροχή κοινοτικών υπηρεσιών, η ανάμειξη ασύμβατων χρήσεων γης, όπως λιγοστά παλιά εργαστήρια-βιοτεχνίες και εμπορικές χρήσεις με κατοικίες ενώ σημαντική είναι η έλλειψη πρασίνου (η ευρωπαϊκή ένωση κατατάσσει σήμερα όλη την πόλη στις λιγότερο δεντροφυτεμένες της Ευρώπης).⁶⁶ Σοβαρά προβλήματα υπάρχουν και στο οδικό δίκτυο από και προς το ιστορικό κέντρο και εντοπίζεται σημαντική έλλειψη χώρων στάθμευσης.

Το ιστορικό κέντρο και στις δυο πλευρές μετατράπηκε σε μια περιοχή γκέτο, κατοικημένη κυρίως από οικονομικούς μετανάστες και ξένους εργάτες που επωφελούνται των χαμηλών ενοικίων στην νότια πλευρά και φτωχές οικογένειες εποίκων από την Τουρκία στο βόρειο τμήμα, με ελάχιστες οικογένειες Κυπρίων -κυρίως γηραιό πληθυσμό- ενώ σε αυτό εισέρχεται μεγάλος αριθμός πληθυσμού μόνο για οικονομικές συνδιαλλαγές ή και διασκέδαση. Πολλά από τα παλιά σπίτια μετατράπηκαν σε ταβέρνες ή μπαρ

και οίκους ανοχής. Η τάση αυτή εγκαθίδρυσης περιοχής γκέτο στο κέντρο προκαλεί αίσθημα ανασφάλειας και συμβάλλει στη μετακίνηση των κατοίκων του προς άλλες περιοχές. Πολλά κτίρια στην παλιά πόλη έφεραν στους τοίχους τους τα σημάδια της βίας, πεσμένους τοίχους, τρύπες από σφαίρες ή γκράφιτι που βρήκαν άδειους τοίχους για να γεμίσουν το κενό. Ωστόσο, ο λόγος που δημιουργήθηκε το τείχος ήταν σαφής, όταν κάποιος ήθελε να κοιτάξει στην άλλη πλευρά από μια τρύπα στον ερειπωμένο τοίχο ή να τραβήξει μια φωτογραφία, συναντούσε τα μάτια ενός στρατιώτη. Σε κάθε στροφή του δρόμου μπορεί να βρει κανείς σάκους άμμου, στρατιώτες σε στρατιωτικά φυλάκια και μπλε σημαίες των Ηνωμένων Εθνών. Πολλά από τα κτίρια έχουν καταρρεύσει, ειδικά όσα ήταν κατασκευές από λάσπη και αχυρότουβλα. (Εικόνες 30,31)

Το χάσμα έγινε μια καθημερινή εμπειρία μεταξύ των πολιτών τόσο κοινωνικά όσο και χωρικά. Το κέντρο έγινε το σύνορο, ακολούθησε μια πορεία φθοράς και έχασε την ικανότητά του να προσελκύει επενδύσεις και δημόσιες υπηρεσίες. Ως αποτέλεσμα, οι αστικές περιοχές άρχισαν να επεκτείνονται προς το βορρά και το νότο αντίστοιχα. Οι διοικήσεις του νησιού -η νόμιμη κυβέρνηση της Κυπριακής Δημοκρατίας και η τουρκοκυπριακή διοίκηση- καθώς και οι δυο δημοτικές αρχές αναγκάστηκαν να δημιουργήσουν νέα κέντρα στο αντίστοιχο μέρος τους. Διπλές κυβερνητικές υπηρεσίες, νοσοκομείο και άλλες νοσοκομειακές δομές στο βόρειο μέρος και νέες βιοτεχνικές και βιομηχανικές ζώνες εκτός της οικιστικής ζώνης της Λευκωσίας, δεδομένου ότι η βιομηχανική ζώνη της Λευκωσίας και η κεντρική του νησιού ήταν πλέον στο κατεχόμενο τμήμα.

⁶⁶[http://www.moi.gov.cy/MOI/tph/tph.nsf/All/33B26F4266DD921BC22581F600363221/\\$file/%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF.pdf?OpenElement](http://www.moi.gov.cy/MOI/tph/tph.nsf/All/33B26F4266DD921BC22581F600363221/$file/%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF.pdf?OpenElement) (Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, ΣΧΕΔΙΟ ΠΕΡΙΟΧΗΣ του Κέντρου της Λευκωσίας 2017, σελ. 21)

Εικόνα 30: Βαρέλια και σακιά με άμμο εμποδίζουν τη διέλευση και περάσματα

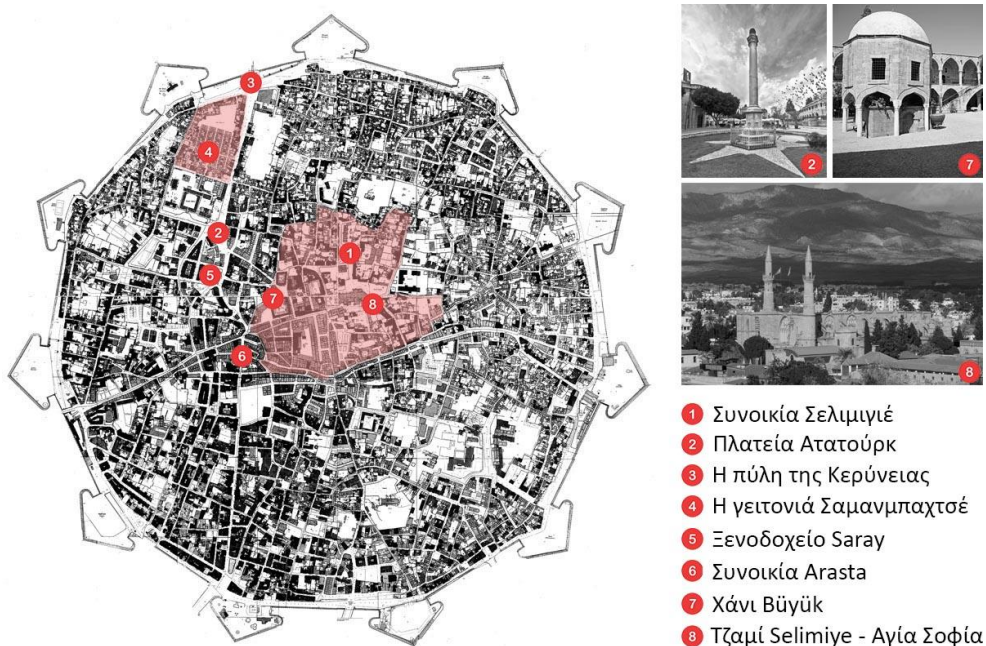
Εικόνα 31: Συρματοπλέγματα, βαρέλια γεμάτα χώμα, ανυπαρξία ζωής στα ανατολικά της πόλης

3.2.1δ. Η βόρεια Λευκωσία: εντός των τειχών

Η περιτειχισμένη πόλη της βόρειας Λευκωσίας έχει ιδιαιτέρως σημαντική ιστορία και αρχιτεκτονική αξία. Τα ιστορικά, μεσαιωνικά κτίρια και πολιτισμικά έργα είναι περισσότερα από όσα υπάρχουν στο νότιο μέρος, με την συνοικία Σελιμιγιέ να διατηρεί αναλλοίωτο τον ιστορικό της χαρακτήρα και ατμόσφαιρα. Το σύνολο της περιτειχισμένης πόλης έχει ανακηρυχθεί ως προστατευόμενη περιοχή από το Τουρκοκυπριακό Τμήμα Αρχαιοτήτων, με 672 κτίρια και τοποθεσίες ιστορικής σημασίας. Στο κέντρο της περιτειχισμένης πόλης βρίσκεται η Πλατεία Ατατούρκ, περισσότερο γνωστή ως Sarayonu στο μέσον της οποίας βρίσκεται ο Ενετικός Κίονας, περισσότερο γνωστός ως ο Οβελίσκος ο οποίος ανεγέρθηκε από τους Ενετούς περίπου το 1560 και προήλθε από ρωμαϊκό ναό του 300 μ.Χ. στη Σαλαμίνα. Στην πλατεία την περίοδο της Φραγκοκρατίας υπήρχε το παλάτι των Λουζινιάν, ενώ στη διάρκεια της βρετανικής κυριαρχίας κτίστηκε το σημερινό δικαστικό μέγαρο. Η πύλη της Κερύνειας είναι η κύρια είσοδος στην τουρκική Λευκωσία και ο κεντρικός δρόμος μπροστά της οδηγεί κατευθείαν στην πλατεία Ατατούρκ. Κοντά και δυτικά της πύλης βρίσκεται η συνοικία Σαμαν Μπαχτσέ, η οποία σχεδιάστηκε και κτίστηκε το 19ο αιώνα από τη βρετανική κυβέρνηση και αποτελεί το πρώτο δείγμα εργατικών κατοικιών στο νησί. Οι οικίες είναι ομοιόμορφες και συνεχόμενες, ενώ στο κέντρο της γειτονιάς βρίσκεται ένα ιστορικό σιντριβάνι. Η περιοχή είναι κατοικήσιμη έως σήμερα και θεωρείται ως ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά δείγματα της κυπριακής αρχιτεκτονικής.⁶⁷ Μεταξύ του βικτοριανού στυλ μεγάρου της Τράπεζας Barkley's και του μοντέρνου, πολυόροφου ξενοδοχείου Saray σε σκυρόδεμα και χάλυβα βρίσκεται το όμορφο τζαμί Saray Onu κτισμένο σε ισλαμικό στυλ. Ένας λαβύρινθος από στενά δρομάκια οδηγεί στα χάνια Būğük και Koumadjilarhan και στο τζαμί Selimiye, τον εντυπωσιακό γοτθικό ναό της Αγίας Σοφίας ο οποίος κτίστηκε μεταξύ του 1209 και του 1228 από την Λατινική (Καθολική) Εκκλησία της Κύπρου. Η συνοικία Arasta, κοντά στο

⁶⁷lefkosabelediyesi.org

οδόφραγμα της οδού Λήδρας, τις καθημερινές είναι μια πολυσύχναστη περιοχή όπου τα πολλά μικρά καταστήματα γεμίζουν με το θόρυβο των ηλεκτρικών τρυπανιών και των τόνων. Όλα κατασκευάζουν έπιπλα, παπούτσια, οικιακά σκεύη, ρούχα και δερμάτινα είδη. Αυτή είναι η κληρονομιά της κοινωνικής ιστορίας για τον Μεσαίωνα, όταν οι διάφορες συναλλαγές και δραστηριότητες ομαδοποιήθηκαν ως οδός Ξυλουργών, οδός Κοσμηματοποιών κ.λπ. Πολλά από τα καταστήματα αυτών των τεχνιτών βρίσκονται μεταξύ των χανιών και του τζαμιού Selimiye. Ωστόσο, οι κατασκευαστές επίπλων προτιμούν τους ήσυχους πίσω δρόμους, όπως την οδό Βασίλισσας Βικτώριας.⁶⁸ (Εικόνα 32)

Εικόνα 32: Χάρτης με κτήρια από την πόλη εντός των τειχών, πλατείες και συνοικίες

3.2.1.ε. Η Νεκρή Ζώνη της Λευκωσίας

Περίπου το 10% της συνολικής έκτασης της Λευκωσίας που περιβάλλεται από τείχη βρίσκεται εντός της ακατοίκητης έκτασης που χωρίζει τις δυο πλευρές της πόλης.⁶⁹ Η πορεία που ακολουθεί η Νεκρή Ζώνη ακολουθεί την αρχική κοίτη του Πεδιαίου ποταμού ο οποίος διαπερνούσε τη μεσαιωνική πόλη. Μετά την εκτροπή και πεζοδρόμηση της παλαιάς κοίτης του ποταμού δημιουργήθηκαν οι εμπορικές οδοί Πάφου και Ερμού. Ξεκινώντας από τα βορειοανατολικά της πόλης χωρίζει το δήμο Καϊμακλίου/Ομορφίτας (Κουτσούκ Καϊμακλί), προχωρεί περιφερικά της συνοικίας Τσαγλαγιαν και βόρεια του προμαχώνα Φλατρό μπαίνει στην περιτειχισμένη Λευκωσία, κοντά στην πύλη της Αμμοχώστου. Ακολουθώντας την οδό Ερμού διχотоμεί την πόλη κατά μήκος της Ερμού που γίνεται οδός Πάφου, καθώς οδηγεί στα δυτικά, στην πύλη της Πάφου με όριο το μικρό ελεύθερο κομμάτι της, τη λεωφόρο Μάρκου Δράκου έως το ξενοδοχείο Λήδρα Πάλας, για να κατευθυνθεί προς το δημοτικό όριο και τα βορειοδυτικά προάστια (Άγιος Δομέτιος, Άγιοι Ομολογητές). Η λωρίδα γης που αποτελεί την Πράσινη Γραμμή ποικίλει σε πλάτος. Στη Λευκωσία, το μήκος της εκτείνεται σε περίπου 10χλμ και το πλάτος της στο ιστορικό κέντρο ποικίλει από 3-20μ. Τα οδοφράγματα έχουν συνήθως 4-5μ ύψος και 1μ πλάτος στη βάση τους. Στα προάστια, το πλάτος αυξάνεται αισθητά ενώ η περίφραξη κατά τόπους αποτελείται από συρματοπλέγμα ή δεν υπάρχει.⁷⁰

Η *Παρεμβαλλόμενη Γραμμή* του ΟΗΕ που διασχίζει ανατολικά προς τα δυτικά την καρδιά της περιτειχισμένης πόλης της Λευκωσίας είναι κάτι περισσότερο από ένα φυσικό εμπόδιο ή ένα τουριστικό αξιοθέατο για όσους ταξιδεύουν για μια ημέρα διακοπών στη βόρεια Κύπρο. Για τους Ελληνοκύπριους είναι ο

⁶⁹ Πετροπούλου Ελένη, Αδάμ Ειρήνη, Λευκωσία: Η Άγνωστη Κληρονομιά κατά μήκος της Νεκρής Ζώνης, εκδ. Ενιαίο Ρυθμιστικό Σχέδιο Λευκωσίας, Λευκωσία, 2008, σελ. 15

⁷⁰ Περί Κύπρου, Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, Κυπριακή Δημοκρατία, 2009, σελ. 150-151 /180: <https://www.pio.gov.cy/>

⁶⁸ <https://www.stwing.upenn.edu/>

βίαιος αποχωρισμός από ολόκληρη την πατρίδα, γι αυτό αναφέρεται πάντα με αρνητικό πρόσημο: *γραμμή του Αττίλα*, του Ούννου βάρβαρου κατακτητή και *γραμμή του αίσχους*, ένα προσωρινό εμπόδιο έως να υπάρξει λύση επανένωσης του νησιού. Για πολλούς από τους Τουρκοκύπριους συμβολίζει την απελευθέρωση τους από τα δεινά που υπέφεραν την περίοδο 1956-1963 από τους Ελληνοκύπριους και αποτελεί το σύνορο μεταξύ της Βόρειας Κύπρου και του νότου. Παρά τα αφηγήματα των δυο πλευρών η πραγματικότητα είναι ότι αυτό το σκουριασμένο οδόφραγμα από συρματοπλέγματα συμβολίζει τη διαίρεση μεταξύ των δύο κοινοτήτων από το 1974. (Εικόνα 33)

Εικόνα 33: Η Νεκρή Ζώνη

3.2.2. Σημαντικά κτίρια μέσα στο χρόνο

Η νότια Λευκωσία :

1. Το μοναστήρι των Αυγουστίνων (Ομεριέ Τζαμί)
2. Η Εκκλησία Αρχαγγέλου Μιχαήλ του Τρυπώτη
3. Η Εκκλησία Αγίου Σάββα
4. Ο Σταυρός του Μισφίκου
5. Το Αρχοντικό του δραγουμάνου Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου
6. Το Παγκύπριο Γυμνάσιο
7. Το Γυμνάσιο Φανερωμένης
8. Η Σεβέρεως Βιβλιοθήκη
9. Η Παλιά Αρχιεπισκοπή
10. Η Πλατεία Ελευθερίας
11. Το Δημοτικό Μέγαρο Λευκωσίας
12. Η Λαϊκή Γειτονιά

Η βόρεια Λευκωσία :

13. Το Τζαμί Σελιμιγιέ
14. Το Μπεντεστενί
15. Η παλαιά δημοτική αγορά της Λευκωσίας (Μπανταμπούλια)
16. Η Αρμένικη εκκλησία
17. Η εκκλησία του Αγίου Λουκά
18. Το Τζαμί Χαϊντάρ Πασά (εκκλησία Αγίας Αικατερίνης)
19. Το Τζαμί Αραπαχμέτ
20. Το τέμενος Σαράγιονου (Sarayı)
21. Η Βιβλιοθήκη Σουλτάν Μαχμούτ Β'
22. Το Μεγάλο Χάνι (Büyükhane)
23. Το Μεγάλο Χαμάμ
24. Το CharterHouse (Διασκεπτήριο κληρικών)
25. Ο Τεκές Μεβλεβί
26. Το Παλάτι των Λουζινιάν
27. Το Σεράι (Κονάκι)

Εικόνα 34: Χάρτης με τα σημαντικά κτίρια της Λευκωσίας εντός των τειχών

3.2.2α. Η νότια Λευκωσία

Όπως είναι φυσικό, η περιτειχισμένη πόλη της Λευκωσίας περιλαμβάνει πολλά ιστορικά κτίρια, τα περισσότερα από τα οποία βρίσκονται στο βόρειο μέρος. Στη νότια Λευκωσία και ξεκινώντας από τα παλαιότερα κτίρια, βρίσκεται το **μοναστήρι των Αυγουστίνων– Ομεριέ Τζαμί**– το οποίο ήταν από τα σημαντικότερα μοναστήρια της πόλης. Κτίστηκε στις αρχές του 14^{ου} αιώνα, επί Φραγκοκρατίας. Επρόκειτο για ένα απλό γοτθικό ναό με εντυπωσιακή κεντρική είσοδο. Οι Οθωμανοί μετέτρεψαν το ναό σε τζαμί το οποίο ανακαινίστηκε και σήμερα παραμένει σε λειτουργία για τους μουσουλμάνους της Λευκωσίας. Ο ναός ήταν αφιερωμένος στην Παναγία και κτισμένος από μοναχούς του τάγματος του Αγίου Αυγουστίνου τον 14^ο αιώνα, καθώς ανακαλύφθηκαν τάφοι Αυγουστινιανών Ερημιτών. Το κτίσμα ήταν ύψους 15 μέτρων, με βαριές εξωτερικές προσόψεις και στηρίγματα. Η θολωτή είσοδος του τζαμιού διατηρεί την ανάγλυφη γοτθικής τεχνοτροπίας διακόσμηση της και η πόρτα της κεντρικής εισόδου ανήκει στο αρχικό κτίριο. Ο σηκός (41 X 11 μέτρα) ήταν καλυμμένος με σταυρωτούς θόλους. Ήταν το δεύτερο σημαντικό κτίριο της μεσαιωνικής Λευκωσίας μετά την Αγία Σοφία.⁷¹

Άλλες ιστορικές εκκλησίες είναι η **Εκκλησία Αρχαγγέλου Μιχαήλ του Τρυπιώτη** που σύμφωνα με την επιγραφή που βρίσκεται στον νάρθηκα της εκκλησίας, κτίστηκε από τον Αρχιεπίσκοπο Γερμανό το 1695. Η **Εκκλησία Αγίου Σάββα** σύμφωνα με επιγραφή που βρίσκεται πάνω από τη νότια είσοδο της εκκλησίας, είναι κτισμένη το 1851. Όπως και άλλες εκκλησίες της Λευκωσίας, έτσι και ο Άγιος Σάββας είναι κτισμένος στα θεμέλια παλαιότερης εκκλησίας. Ο **Σταυρός του Μισιρικού** είναι σταυρόσχημος βυζαντινός ναός με τρούλο εξωτερικά οκτάπλευρος που χρονολογείται στο 15ο αιώνα. Η αρχιτεκτονική του διακόσμηση όμως είναι ένα κράμα της γοτθικής και βυζαντινής τέχνης με στοιχεία από την ιταλική Αναγέννηση. Πιθανότατα κτίστηκε από το βασιλιά

Ερρίκο Β' Λουζινιάν. Μετά την κατάληψη της Λευκωσίας από τους Οθωμανούς το 1570 η εκκλησία μετατράπηκε σε τζαμί. Από το 1911 σταμάτησε να λειτουργεί ως τέμενος, ενώ από το 2006 γίνεται τακτική συντήρηση του μνημείου. Το 2010 ο Σταυρός του Μισιρικού μαζί με άλλα τέμνη κηρύχθηκαν ως αρχαιολογικά μνημεία. Το Οθωμανικό **τέμενος Μπαϊραχτάρη** (σημαιοφόρου) βρίσκεται στο δυτικό άκρο του προμαχώνα «Κωστάντζα». Το όνομα του προέρχεται από την Τούρκικη λέξη «bayrak», η οποία σημαίνει σημαία ή στρατιωτικό τρόπαιο, επειδή στον προμαχώνα υψώθηκε η πρώτη Οθωμανική σημαία με την κατάληψη της Λευκωσίας στις 9 Σεπτεμβρίου 1570. Λέγεται ότι ο σημαιοφόρος σκοτώθηκε επί τόπου από τους υπερασπιστές της πρωτεύουσας και αργότερα θάφτηκε εκεί. Ο τάφος του κατασκευάστηκε πολύ αργότερα, το 1764, ενώ το τζαμί χτίστηκε το 1820.

Το **Αρχοντικό του δραγουμάνου Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου** που έζησε μεταξύ του 1793 και 1808 είναι από τα πιο χαρακτηριστικά δείγματα της Κυπριακής αστικής αρχιτεκτονικής του 18ου αιώνα. Σήμερα λειτουργεί ως μουσείο. Ο δραγουμάνος ήταν ο διερμηνέας και διαμεσολαβητής μεταξύ του Χριστιανικού πληθυσμού και του Οθωμανού κυβερνήτη.⁷²

Άλλα ιστορικά κτίρια είναι το **Παγκύπριο Γυμνάσιο** που είναι το παλαιότερο σχολείο μέσης εκπαίδευσης της Κύπρου και το **Γυμνάσιο Φανερωμένης**. Το Παγκύπριο ιδρύθηκε το 1812 από τον Αρχιεπίσκοπο Κυπριανό, σε χώρο απέναντι από την Αρχιεπισκοπή και αρχικά ονομάστηκε «Ελληνική Σχολή». Το 1896 πήρε το όνομα «Παγκύπριο Γυμνάσιο». Το παλαιότερο κτίριο του Παγκυπρίου Γυμνασίου καταστράφηκε από πυρκαγιά το 1920. Τον επόμενο χρόνο κτίστηκε στην θέση του το νέο κτίριο με τα χαρακτηριστικά κλασσικά προπύλαια. Το 1949 με δωρεά του Δ. Σεβέρη κτίστηκε η νέα πτέρυγα του γυμνασίου για να στεγάσει τη μεγάλη βιβλιοθήκη του σχολείου, η οποία φέρει και το όνομα του δωρητή της, **Σεβέρειος Βιβλιοθήκη**.⁷³ Ιστορικό

⁷¹Μουσείο - Παρατηρητήριο ΛΗΔΡΑ στη Λευκωσία

⁷²Μουσείο - Παρατηρητήριο ΛΗΔΡΑ στη Λευκωσία

⁷³<https://www.nicosia.org.cy/el-GR/discover/>

σχολείο είναι και το *Γυμνάσιο Φανερωμένης* που αποτελεί συνέχεια του Παρθεναγωγείου Φανερωμένης. Ιδρύθηκε το 1859 από τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου Μακάριο Α' και από το 1903 λειτούργησε επίσης και ως Διδασκαλεία Θηλέων Φανερωμένης. Η σημερινή του νεοκλασική μορφή πρόσοψη με τους κίονες ιωνικού ρυθμού κτίστηκε γύρω στο 1925 με έξοδα της εκκλησίας.

Η *Παλιά Αρχιεπισκοπή* είναι ένα διώροφο κτίριο του 18^{ου} αιώνα όπου σήμερα στεγάζεται το *Μουσείο Λαϊκής Τέχνης*. Η νέα Αρχιεπισκοπή, ένα διώροφο κτίριο σε ρυθμό της Νέο-Βυζαντινής περιόδου στεγάζει τα γραφεία της αρχιεπισκοπής και την κατοικία του Αρχιεπισκόπου. Κτίστηκε μεταξύ του 1958 και 1960, από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Γ' για να ανταποκριθεί στις σύγχρονες ανάγκες της εκκλησίας.⁷⁴

Η *Πλατεία Ελευθερίας* που βρίσκεται στην τάφρο κάτω από τον Προμαχώνα D' Avilla παραδόθηκε για χρήση την 1^η Ιανουαρίου 2021. (Εικόνα 35) Τα αρχιτεκτονικά σχέδια είναι έργο της Zaha Hadid και του γραφείου της και εκπονήθηκαν μετά από πανευρωπαϊκό διαγωνισμό. Ακόμη ένα φιλόδοξο έργο στην παλιά πόλη, που σχεδόν έχει ολοκληρώσει τις εργασίες του, είναι το νέο κτίριο του *Δημαρχείου* το οποίο επίσης σχεδιάστηκε από το αρχιτεκτονικό γραφείο της Zaha Hadid. Το κτίριο δίνει έμφαση στο σύγχρονο ενεργειακό σχεδιασμό, την αρμονική ένταξη και συνύπαρξη του στο χώρο με τα αρχαιολογικά κατάλοιπα που βρέθηκαν εκεί.

Το *Δημοτικό Μέγαρο Λευκωσίας* –μέχρι την ολοκλήρωση του νέου Δημαρχείου- στεγάζεται σε ένα νεοκλασικό κτίριο πάνω στο προμαχώνα D' Avilla από το 1944. Εκεί στεγάστηκαν, μετά από ανακαίνιση του κτιρίου, τα γραφεία και όλες οι υπηρεσίες του Δήμου Λευκωσίας. Σήμερα οι περισσότερες υπηρεσίες του Δήμου στεγάζονται σε άλλα κτίρια στην πόλη, ενώ στο κεντρικό κτίριο βρίσκεται το γραφείο Δημάρχου και η Γραμματεία του Δήμου. (Εικόνα 33)

⁷⁴<https://www.nicosia.org.cy/el-GR/discover/>

Η *Λαϊκή Γειτονιά* της Λευκωσίας αποτελείται από αναστηλωμένα κτίρια με τη χαρακτηριστική αστική αρχιτεκτονική της Λευκωσίας και εγκαινιάστηκε το 1983 από το Δήμο Λευκωσίας για να φιλοξενήσει παραδοσιακούς τεχνίτες, εστιατόρια και καταστήματα. Είναι ένας δημοφιλής τουριστικός περίπατος με χώρους εστίασης και διασκέδασης.⁷⁵

Εικόνα 35: Η Πλατεία Ελευθερίας στην τάφρο κάτω από τον Προμαχώνα D' Avilla και το παλιό Δημοτικό Μέγαρο Λευκωσίας

⁷⁵<https://www.nicosia.org.cy/el-GR/discover/>

3.2.2β. Η βόρεια Λευκωσία

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η βόρεια Λευκωσία περιλαμβάνει πολλά, αξιόλογα ιστορικά κτίρια. Το σημαντικότερο είναι το **Τζαμί Σελιμιγιέ** και είναι το κύριο τζαμί της βόρειας Λευκωσίας. Ήταν παλαιότερα ο **γοτθικός καθεδρικός ναός της Αγίας Σοφίας** που χτίστηκε από το 1209 έως το 1228 πάνω στα ερείπια ενός προηγούμενου κτηρίου. Το 1976 ανακαλύφθηκαν τα ερείπια του κτηρίου πριν από το 1200 στη νότια πλευρά. Όσον αφορά τον αρχιτεκτονικό ρυθμό, η Αγία Σοφία μοιάζει με τους μεσαιωνικούς καθεδρικούς ναούς της Γαλλίας, με επιδράσεις της λατινικής ανατολικής τέχνης. Αποτελεί το τελευταίο δείγμα της πρώιμης γοτθικής τέχνης στη Κύπρο και είναι κτισμένος από πωρόλιθο της Κερύνειας. Υπήρξε χώρος στέψης των Λουιζινιανών βασιλιάδων και χώρος ταφής για πολλούς από αυτούς.

Το **Μπεντεστένι** κτίστηκε το 14ο αιώνα στη θέση βυζαντινής βασιλικής του 6ου αιώνα σε φραγγοβυζαντινό ρυθμό, όπως πολλές εκκλησίες της εποχής. Η ορθόδοξη εκκλησία του Αγίου Νικολάου ή, κατ' άλλους, της Παναγίας της Οδηγήτριας, ήταν ο καθεδρικός ναός και Ορθόδοξη Αρχιεπισκοπή της Λευκωσίας. Στην Οθωμανική περίοδο μετατράπηκε σε αποθήκη σιταριού και ως στεγασμένη αγορά πώλησης υφαντών. Ελληνοκύπριοι, Τουρκοκύπριοι και Αρμενοκύπριοι έμποροι πουλούσαν τα προϊόντα τους εδώ μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα και ήταν το πιο πολυσύχναστο μέρος της πόλης. Το Μπεντεστένι διατηρείται τώρα ως ιστορικό μνημείο και το εσωτερικό του έχει πολλούς πεσμένους μαρμάρινους και γρανιτένιους κίονες, πιθανώς ρωμαϊκούς.⁷⁶

Η **παλαιά δημοτική αγορά της Λευκωσίας -Μπανταμπουλία-** κτίστηκε μεταξύ 1930-1932 και αναπαλαιώθηκε το 1835. Βρίσκεται σε μικρή απόσταση από

τον καθεδρικό ναό της Αγίας Σοφίας και είναι το εμπορικό κέντρο της βόρειας Λευκωσίας εντός των τειχών.

Η **Αρμένικη εκκλησία** κτίστηκε το 1116. Το 1308 καταστράφηκε σε έναν καταστρεπτικό σεισμό και ξανακτίστηκε. Ήταν γυναικείο μοναστήρι του Τάγματος των Βενεδικτίνων μοναχών, αφιερωμένη στην Παναγία της Τύρου (Notre Dame de Tyre). Το 1571, με φερμάνι του Σουλτάνου, δόθηκε στους Αρμένιους, ως ανταμοιβή για τις υπηρεσίες που παρείχαν κατά την κατάληψη της πόλης. Μετά τις διακοινοτικές ταραχές του 1963-1964, μαζί με το Σχολείο Μελικιάν-Ουζουνιάν, την Αρμενική Μητρόπολη και το μνημείο της Αρμενικής Γενοκτονίας παρέμεινε στο βόρειο τμήμα της πόλης. Σοβαρά βεβηλωμένη, αναστηλώθηκε με χορηγία του Αναπτυξιακού Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών (UNDP).⁷⁷

Η **μικρή εκκλησία του Αγίου Λουκά** είναι ο μόνος χριστιανικός ναός της κατεχόμενης Λευκωσίας που δεν μετατράπηκε σε τζαμί μετά την τουρκική εισβολή του 1974. Κτίστηκε το 1758 με πωρόλιθο. Κατά τις ταραχές του 1958 οι Τουρκοκύπριοι εξτρεμιστές έκαψαν την εκκλησία, έτσι όσοι Ελληνοκύπριοι κατοικούσαν στην περιοχή έφυγαν. Αφού επιδιορθώθηκε μεταξύ 1986-1987, σήμερα είναι Ίδρυμα Λαϊκών Τεχνών.⁷⁸

Το **Τζαμί Χαϊντάρ Πασά -εκκλησία Αγίας Αικατερίνης-** είναι ένα από τα σημαντικότερα γοτθικά μνημεία της Λευκωσίας. Κτίστηκε το 1362 σε γοτθικό ρυθμό της νότιας Γαλλίας. Το 1570 ο ναός αυτός, όπως και άλλες γοτθικές εκκλησίες, μετατράπηκε σε μουσουλμανικό τέμενος. Σήμερα λειτουργεί ως πολιτιστικό κέντρο.

Το **Τζαμί Αραπαχμέτ** κτίστηκε το 1845 και είναι αφιερωμένο στον Arab Ahmed Pasha, πρώτο μουχασίλη (κυβερνήτη) της Κύπρου και της Ρόδου.

⁷⁶Χατζηλύρας Αλέξανδρος-Μιχαήλ, *Αξιοθέατα στην κατεχόμενη εντός των τειχών Λευκωσία*, Λευκωσία, 2008, σελ. 1-6

⁷⁷Μουσείο - Παρατηρητήριο ΛΗΔΡΑ στη Λευκωσία

⁷⁸Χατζηλύρας Αλέξανδρος-Μιχαήλ, *Αξιοθέατα στην κατεχόμενη εντός των τειχών Λευκωσία*, Λευκωσία, 2008, σελ. 1-6

Θεωρείται το πιο αξιοσημείωτο τέμενος που κτίστηκε στην Κύπρο, μαζί με αυτό της Λαπήθου, καθώς διαθέτει μεγάλο ημισφαιρικό θόλο και είναι κτισμένο σε παραδοσιακό ανατολίτικο ρυθμό. Κτίστηκε στο χώρο λατινικής εκκλησίας και γύρω του σώζονται αρκετές οθωμανικές και φράγκικες επιτύμβιες στήλες. Στην αυλή του υπάρχει σιντριβάνι.

Το τέμενος Σαράγιονου (Sarayönü) βρίσκεται πολύ κοντά στο Κονάκι. Αρχικά ήταν εκκλησία των Καρμελιτών και μετατράπηκε σε τζαμί μεταξύ 1820-1824. Καταστράφηκε το 1902 από σεισμό και ξανακτίστηκε το 1903 σε παραδοσιακό μαυριτανικό ρυθμό από το Διευθυντή του Enkaf (Ταμείου Μουσουλμανικών Περιουσιών). Η οροφή είναι ξύλινη. Σήμερα χρησιμοποιείται ως χώρος δεξίωσης για γάμους.⁷⁹

Χτισμένη από τον Σουλτάνο Μαχμούτ Β' το 1829, η **Βιβλιοθήκη Σουλτάν Μαχμούτ Β'** αποτελείται από μια μεγάλη θολωτή αίθουσα και είναι ένα παράδειγμα της κλασικής οθωμανικής τεχνοτροπίας. Ονομαζόταν η Βιβλιοθήκη του Büyük Medresse (της Μεγάλης Θεολογικής Σχολής). Υπάρχουν περίπου 1.700 βιβλία στη βιβλιοθήκη, συμπεριλαμβανομένου ενός χειρογράφου του Κορανίου και πολύτιμα αραβικά, τουρκικά και περσικά βιβλία. Το 2008, αποκαταστάθηκε από τη και άρχισε να λειτουργεί ως ερευνητική βιβλιοθήκη.

Το Μεγάλο Χάνι (Büyük Han) κτίστηκε το 1572 από τον Muzaffer Pasha, έναν από τους Τούρκους στρατηγούς που κατέλαβαν τη Λευκωσία. Με 67 δωμάτια, ήταν το σημαντικότερο πανδοχείο της Λευκωσίας και ο κύριος χώρος ξεκούρασης των ταξιδιωτών και των καμήλων τους στη Λευκωσία, ενώ μεταξύ 1893-1961 ενοικιαζόταν σε μουσουλμανικές οικογένειες. Έχει τετράγωνη αυλή με ένα οκταγωνικό μικρό τέμενος στο κέντρο. Μεταξύ 1878-1893 στέγασε την πρώτη Κεντρική Φυλακή της Κύπρου. Σήμερα χρησιμοποιείται ως κέντρο πληροφόρησης τουρισμού και φιλοξενεί πολλά

μικρά καταστήματα με αντίκες, καταστήματα χειροτεχνίας και γκαλερί τέχνης που είναι αφιερωμένα στον κυπριακό πολιτισμό. Στο χώρο υπάρχει και καφέ.

Το Μεγάλο Χαμάμ της πόλης, *Μπουγιούκ Χαμάμ* κτίστηκε τον 14ο αιώνα στα ερείπια της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου των Λατίνων (γνωστός και ως των Μιγάδων ή των Ορνιθίων). Σε τοίχο του εξακολουθεί να υπάρχει βελόνα που σημειώνει το ύψος των νερών του Πεδιαίου ποταμού το βράδυ της 10^{ης} Νοεμβρίου 1330, που είχε σαν αποτέλεσμα να πνιγούν 3.000 κάτοικοι της Λευκωσίας. Από το 1571 λειτουργούσε ως δημόσιο λουτρό και ήταν γνωστό ως το Būyūk Hamam.⁸⁰

Στη βόρεια Λευκωσία βρίσκεται ένα από τα παλαιότερα κτίσματα της μεσαιωνικής πόλης, το **Chapter House (Διασκεπτήριο κληρικών)**. Βρίσκεται στη νοτιοανατολική πλευρά του καθεδρικού ναού της Αγίας Σοφίας και είναι διώροφο κτίριο του 14ου αιώνα, το οποίο χρησιμοποιούσαν οι Λατίνοι ιερείς της Λευκωσίας για τις διάφορες συγκεντρώσεις τους.⁸¹

Ο Τεκές Μεθλεβί κτίστηκε το 17ο αιώνα σε γη που δωρίθηκε στην αδελφότητα του τάγματος Mevlevi. Οι στροβιλιζόμενοι δερβίσηδες υπηρετούσαν την αδελφότητα μέχρι και το 1954, 29 χρόνια μετά την απαγόρευσή της στην ηπειρωτική Τουρκία. Στους έξι τάφους του θολωτού μαυσωλείου βρίσκονται οι 16 σεΐχηδες που υπηρέτησαν στον τεκέ. Από το 1964 λειτουργεί ως εθνογραφικό μουσείο.

Το μέγαρο που ονομάζεται **το Παλάτι των Λουζινιάν** επειδή ανήκει στην περίοδο αυτή, κτίστηκε το 15ο αιώνα και είναι ένα αρκετά καλά διατηρημένο δείγμα αρχιτεκτονικής των Λουζινιάν, με γοτθική αψίδα και το οικόσημο των Λουζινιάν στην είσοδο. Είναι διώροφο, με ξύλινη βεράντα που προεξέχει του δεύτερου ορόφου, χρησιμοποιείται από Τούρκους περί το 1878 ως κατοικία.

⁷⁹Χατζηλύρας Αλέξανδρος-Μιχαήλ, *Αξιοθέατα στην κατεχόμενη εντός των τειχών Λευκωσία*, Λευκωσία, 2008, σελ. 1-6

⁸⁰Χατζηλύρας Αλέξανδρος-Μιχαήλ, *Αξιοθέατα στην κατεχόμενη εντός των τειχών Λευκωσία*, Λευκωσία, 2008, σελ. 1-6

⁸¹<https://www.stwing.upenn.edu/~durduran/dnric1.html>

Το 1958 η ρωσική οικογένεια που το είχε αγοράσει, το κληροδότησε στην Κυπριακή Δημοκρατία. Μετά τις διακοινοτικές ταραχές στέγασε εκτοπισθέντες Τουρκοκύπριους μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980. Από το 1997 λειτουργεί ως μουσείο.

Άλλο σημαντικό κτίριο στη βόρεια Λευκωσία είναι το **επιβλητικό Σεράι (Κονάκι)**. Ο χώρος αυτός υπήρξε για αιώνες διοικητικό κέντρο της Λευκωσίας. Επί Ενετοκρατίας εδώ βρισκόταν το Palazzo del Governo (Παλάτι του Κυβερνήτη), το οποίο οι Οθωμανοί μετονόμασαν σε Konak (κονάκι, αρχοντικό) και Saray (σεράι, ωραίο κτίριο). Όλες οι σημαντικές αποφάσεις επί Τουρκοκρατίας λαμβάνονταν στο χώρο αυτό από τους εκάστοτε μουχασίληδες (κυβερνήτες) της Κύπρου. Αν και ο Βρετανός Κυβερνήτης προτίμησε να κυβερνά εκτός των τειχών, ο Διοικητής της Λευκωσίας παρέμεινε αρχικά εδώ. Μπροστά στο σεράι το 1821 απαγχονίστηκε ο Αρχιεπίσκοπος Κυπριανός και οι άλλοι 450 πρόκριτοι, ενώ στα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας το Κονάκι ήταν χώρος κράτησης των ψυχικά ασθενών. Το 1901 κατεδαφίστηκαν τα παλιά κτίρια και το 1904 ανεγέρθηκαν στο χώρο τα νέα κυβερνητικά κτίρια (ταχυδρομείο, αστυνομικός σταθμός, δικαστήρια).⁸²

⁸²Χατζηγύρας Αλέξανδρος-Μιχαήλ, *Αξιοθέατα στην κατεχόμενη εντός των τειχών Λευκωσία*, Λευκωσία, 2008, σελ. 1-6

3.3. Εφαρμοσμένος Σχεδιασμός στη διαιρεμένη Λευκωσία

Η διατήρηση είναι επιβίωση και η επιβίωση μιας κοινότητας απαιτεί οι ταξικές και φυλετικές διαφορές, καθώς και οι χωρικές και αντιληπτικές αποστάσεις να ξεπερνιούνται με καλή θέληση και καλό σχεδιασμό. Ως τέτοια, η κοινωνική βιωσιμότητα συνδυάζει το σχεδιασμό του φυσικού χώρου με σχεδιασμό του κοινωνικού περιβάλλοντος για τη δημιουργία επιτυχημένων χώρων που προωθούν την ευημερία λαμβάνοντας υπόψη τι χρειάζονται οι άνθρωποι στα μέρη που ζουν και εργάζονται.

Στην Κύπρο, μια δυσκολία για τη συνεργασία είναι ο ισχυρισμός ότι οποιαδήποτε μορφή συμμετοχής στη φυσική ανάπτυξη της διαιρεμένης πόλης ισοδυναμεί με ένα είδος συνενοχής με τον εθνοτικό διαχωρισμό.

Στη Λευκωσία ακολουθήθηκε μια προσέγγιση συνεργασίας με ευνοϊκότερα αποτελέσματα, χάρη στη σχετικά ισορροπημένη πολιτική εκπροσώπηση σε αυτήν την πόλη. Οι δυο δήμαρχοι ξεκίνησαν ένα καινοτόμο κοινοτικό σχέδιο κεντρικού σχεδιασμού που συγκέντρωσε αρχιτέκτονες, πολεοδόμους, οικονομολόγους, κοινωνιολόγους και υπεύθυνους χάραξης πολιτικής και από τις δύο πλευρές της πόλης για να μοιραστούν ιδέες και να συντονίσουν έργα που αναλήφθηκαν ταυτόχρονα και συμμετρικά στις δύο πλευρές της Πράσινης γραμμής. Αυτή η διαδικασία ήταν επίσης προσανατολισμένη σε εμβληματικά μέρη και είχε σε μεγάλο βαθμό και συμβολικά οφέλη.⁸³

Οι κοινές ασκήσεις σχεδιασμού που πραγματοποιήθηκαν από Έλληνες και Τουρκοκύπριους πολεοδόμους και αρχιτέκτονες ξεκίνησαν στα τέλη της δεκαετίας του 1970, όταν υπήρχε μόνο μια μικρή πιθανότητα να εφαρμοστούν οι ιδέες τους. Επιπλέον, η ομάδα εξέτασε προσεκτικά και μεθοδικά τη μελλοντική ανάπτυξη της πόλης με και χωρίς έναν ολοκληρωμένο διακανονισμό ειρήνης, διευκολύνοντας την διερεύνηση

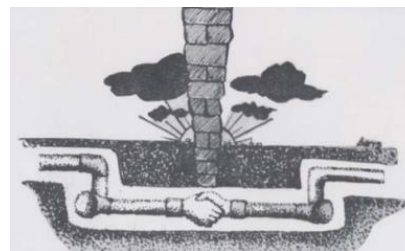
⁸³Calame Jon, Charlesworth Esther, *Divided Cities (The City in the Twenty-First Century)*, εκδ. University of Pennsylvania Press, (Inc. Kindle Edition), Philadelphia, 2009, σελ. 181

συγκεκριμένων απαντήσεων τόσο στις διοικητικές ανησυχίες που σχετίζονται με την ενοποίηση όσο και στις χαμένες ευκαιρίες που σχετίζονται με τη συνέχιση της διχοτόμησης. Ήταν σε θέση να πραγματοποιήσουν μια στοιχειώδη ανάλυση κόστους-οφέλους για κάθε σενάριο και να διατυπώσουν τα ευρήματά τους με όρους που έχουν νόημα για τους τοπικούς φορείς λήψης αποφάσεων: βελτιωμένες αξίες ακινήτων, επέκταση ευκαιριών ανάπτυξης ακινήτων, αποσυμφόρηση της κίνησης των οχημάτων και των πεζών και γενικά προτάσεις για λύσεις για την πόλη τους.⁸⁴

⁸⁴Calame Jon, Charlesworth Esther, *Divided Cities (The City in the Twenty-First Century)*, εκδ. University of Pennsylvania Press, (Inc. Kindle Edition), Philadelphia, 2009, σελ. 196

3.3.1. Κοινό σύστημα αποχέτευσης (1978)

Οι δύο κοινότητες της Λευκωσίας συνεργάστηκαν για πρώτη φορά το 1978 όταν οι δύο δήμαρχοι της πόλης, Λέλλος Δημητριάδης και Μουσταφά Ακιντζί, αρχιτέκτονας στο επάγγελμα, συναντήθηκαν και συμφώνησαν να συνεργαστούν προκειμένου να ολοκληρώσουν το κοινό σύστημα αποχέτευσης για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που δημιουργήθηκαν, όταν το σύστημα που είχε ξεκινήσει το 1972, λόγω της εισβολής δεν είχε ολοκληρωθεί. Μερικά μέρη του κύριου κορμού αποχέτευσης περνούσαν μέσα από τη μέση της περιτοιχισμένης πόλης και το εργοστάσιο επεξεργασίας των λυμάτων βρισκόταν στα ανατολικά της Λευκωσίας, κοντά στο χωριό Μιαμηλιά και έμεινε στο βορρά. Φυσικά και άλλες εναλλακτικές ήταν δυνατές για την Ελληνοκυπριακή πλευρά, όπως η κατασκευή άλλου εργοστασίου επεξεργασίας σε μέρος ελεγχόμενο από τα νόμιμο κράτος. Στην πράξη, όμως, το υπάρχον εργοστάσιο επεξεργασίας βρισκόταν στο καλύτερο μέρος και ήταν τοπογραφικά διαθέσιμο, όπως και η υλοποίηση του σχεδίου ήταν οικονομικότερη και ρεαλιστικότερη.⁸⁵ Το σχέδιο προνοούσε για δυο σενάρια, ένα για την κατάσταση της διαίρεσης που υφίστατο και ένα στην περίπτωση λύσης. Το σχέδιο υλοποιήθηκε με επιτυχία και με ωφέλεια των δυο πλευρών, και οι δυο πλευρές απέκτησαν ένα σωστό σύστημα αποχέτευσης και οι Τουρκοκύπριοι επωφελοούνται των βιολογικά επεξεργασμένων λυμάτων για άρδευση στην περιοχή που βρίσκεται στην πεδιάδα της Μεσαορίας. (Εικόνα 36)

Εικόνα 36: Σκίτσο από Τουρκοκυπριακή εφημερίδα. Ένας τεράστιος τοίχος υψώνεται πάνω από το έδαφος, ενώ πάνω δυο μεταλλικοί σωλήνες δίνουν τα χέρια.

⁸⁵Akinci Doga, *Case Study: Nicosia Master Plan: Cooperation in the Midst of Conflict*, (Μεταπτυχιακή Εργασία), Pittsburgh, 2004, σελ.22-23

3.3.2. Nicosia Master Plan (1979)

Στις 24 Οκτωβρίου 1979, η συνεργασία των δύο δημάρχων επεκτάθηκε στην προετοιμασία του Ενιαίου Ρυθμιστικού Σχεδίου της Λευκωσίας ή Nicosia Master Plan (NMP). (Εικόνα 37) Το Ενιαίο Ρυθμιστικό Σχέδιο Λευκωσίας ήταν μια ριζοσπαστική προσπάθεια ενός κοινού σχεδιασμού για την αναζωογόνηση και των δυο πλευρών της πόλης και την αποκατάσταση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Λευκωσίας.

Εικόνα 37: Λογότυπο ΕΡΣΛ (NMP)

Το NMP θεσπίστηκε με την υποστήριξη του Αναπτυξιακού Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών (UNDP) και του Κέντρου Ανθρωπίνων Οικισμών των Ηνωμένων Εθνών HABITAT (UNCHS). Αυτό ήταν συμβατό με τους στόχους των έργων του ΟΗΕ σε άλλες περιοχές μετά από συγκρούσεις, όπως το Μόσταρ στη Βοσνία και Ερζεγοβίνη, όπου ένα νέο ενοποιημένο αστικό σχέδιο είχε ως στόχο να βοηθήσει στην αναγέννηση της ιστορικής πόλης μετά τον πόλεμο του 1993.⁸⁶

Ο βασικός στόχος αυτού του προγράμματος ήταν η βελτίωση των σημερινών και μελλοντικών συνθηκών διαβίωσης όλων των κατοίκων του αστικού συμπλέγματος της Λευκωσίας.⁸⁷ Στους στόχους που καταγράφηκαν ήταν ο καθορισμός μιας γενικής στρατηγικής σχεδιασμού για την ορθολογική

ανάπτυξη της πόλης, ικανής να αντιμετωπίσει τις ανάγκες της σε διαιρεμένη κατάσταση, αλλά προέβλεπε επίσης μια πιθανή, ενδεχόμενη επανένωση της πόλης και της χώρας. Οι στόχοι, όπως αναφέρεται στα Τοπικά Σχέδια του Τμήματος Πολεοδομίας και Οικισμού ήταν ποιοτικοί και ποσοτικοί και το πρόγραμμα αντιμετωπίστηκε ως μια πολυδιάστατη διαδικασία που ενσωματώνει αρχιτεκτονικό σχεδιασμό καθώς και κοινωνικούς και οικονομικούς στόχους.⁸⁸

Το Γενικό Σχέδιο της Λευκωσίας ανέλαβε το σχεδιασμό και την υλοποίηση έργων για την αποκατάσταση γειτονιών, εμπορικών περιοχών και μνημείων της περιτειχισμένης πόλης της Λευκωσίας. Επίσης τον επανασχεδιασμό και αναδιάρθρωση των πεζοδρομήσεων των δημόσιων χώρων με στόχο την επίτευξη κοινωνικής, οικονομικής και πολιτιστικής βιωσιμότητας. Η εντός των τειχών Λευκωσία ανακηρύχθηκε «Ειδική Περιοχή Αναζωογόνησης» και δόθηκε προτεραιότητα στην προστασία και αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς της πρωτεύουσας που, σύμφωνα με το σκεπτικό, αποτελεί «το αγαθό που θα πρέπει να μεταφερθεί στις επόμενες γενιές, ως το μέσο για την προβολή της πόλης και ως την κινητήρια δύναμη προσέλκυσης ενδιαφέροντος στη διαδικασία της αναζωογόνησης». Η αποκατάσταση του περιβάλλοντος αστικού χώρου στόχευε στην προσέλκυση και στέγαση νέων κατοίκων, προσδοκώντας στην επανάκτηση του επιπέδου πληθυσμού της δεκαετίας του 1970, με αύξηση κατά 2.500-3.000 νέων μόνιμων κατοίκων. Στόχος, επίσης ήταν η προσέλκυση νέων επαγγελματικών κατηγοριών ώστε να δημιουργηθούν βιώσιμες επιχειρήσεις και η αύξηση της πολιτιστικής υποδομής με την επιλεκτική αξιοποίηση ιστορικών και διατηρητέων κτιρίων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για να στεγάσουν και να προσδώσουν γόητρο σε υπηρεσίες και λειτουργίες στους τομείς της ανώτερης εκπαίδευσης, της έρευνας και του πολιτισμού.

⁸⁶The Nicosia Master Plan [leaflet], Nicosia, Cyprus: Bi-communal Development Programme, 2003

⁸⁷www.nicosia.org.cy/el-GR/municipality/services/nmp/introduction/

⁸⁸[http://www.moi.gov.cy/moi/tph/tph.nsf/All/62060F686E1A1E2CC225838C0036F4AF/\\$file/%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF%20\(2011\).pdf?OpenElement](http://www.moi.gov.cy/moi/tph/tph.nsf/All/62060F686E1A1E2CC225838C0036F4AF/$file/%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF%20(2011).pdf?OpenElement) (Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, Πρόνοιες και Μέτρα Πολιτικής 2011)

Στους οικονομικούς στόχους ήταν η ενίσχυση της οικονομίας με την αύξηση του αριθμού των θέσεων εργασίας στην Κεντρική Περιοχή στο επίπεδο των 50.000 θέσεων εργασίας ή 400.000-500.000 τετραγωνικών μέτρων νέας ανάπτυξης.

Στο *σκεπτικό* της στήριξης του σχεδίου ήταν και η ιδέα ότι η στενή και συστηματική συνεργασία των φορέων και φυσικών προσώπων για το σχεδιασμό και την υλοποίηση του προγράμματος θα μπορούσε να προωθήσει νέους δεσμούς κατανόησης μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Ομάδες πολεοδόμων, αρχιτεκτόνων, κοινωνιολόγων και οικονομολόγων και από τις δύο πλευρές συνεργάστηκαν μεταξύ τους αλλά και με διεθνείς εμπειρογνώμονες, με συναντήσεις στην προστατευόμενη ζώνη των Ηνωμένων Εθνών.⁸⁹ Η ομάδα NMP που συγκροτήθηκε από Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους επαγγελματίες έχει επίσης ανοίξει το δρόμο για μόνιμη συνεργασία μεταξύ των Τμημάτων Πολεοδομίας και Στέγασης των κυβερνήσεων και των δήμων και των δύο πλευρών. Το Τμήμα Αρχαιοτήτων και Μουσείων στο βορρά συμπεριλήφθηκε επίσης σε αυτό το δίκτυο.⁹⁰ Από αυτή την άποψη, το έργο ήταν ένας από τους λίγους συνεχείς δεσμούς μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων.⁹¹

Μία από τις προτεραιότητες που προσδιορίστηκαν στο NMP ήταν η αναζωογόνηση των παραδοσιακών ενοτήτων στο κέντρο της πόλης που χρονολογούνται από τις αρχές του 19ου έως τις αρχές του 20ου αιώνα. Οι δίδυμες περιοχές που επιλέχθηκαν ήταν η Χρυσαινιώτισσα στο νότο και η Αράπαχμετ στο βορρά (1989), οι περιοχές Ομεριέ-Σελμιγιέ (2003) και η Φανερωμένη-Σαμάνμπαχτσέ (2004). Με το σχεδιασμό για την ταυτόχρονη

αποκατάσταση των δίδυμων έργων αποφεύχθηκαν οι δυσκολίες στις σχέσεις ανάμεσα στις δυο κοινότητες όσον αφορά την πλειοψηφία-μειοψηφία του πληθυσμού και, όπως στο έργο αποχέτευσης, τονίζεται ότι το NMP ήταν μια δικοινοτική απόπειρα που δεν σχετίζεται με πολιτικές στάσεις καμιάς από τις δυο πλευρές. Τόσο το έργο αναβάθμισης των υποδομών όσο και οι ιστορικές ανακαινίσεις που θεσπίστηκαν το 2001 εγκρίθηκαν από το UNDP (Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη) και του Κέντρου Ανθρωπίνων Οικισμών των Ηνωμένων Εθνών HABITAT (UNCHS/ United Nations Centre for Human Settlements). Η αναζωογόνηση της κεντρικής περιοχής θεωρείται ένας σημαντικός παράγοντας ανθεκτικότητας, καθώς οι εμπορικές περιοχές μπορούν να διατηρήσουν από κοινού δυνατότητες για αστική αυτονομία από τις κατοικημένες περιοχές. Επιπλέον η προσέγγιση σχεδιασμού αποσκοπούσε στη σύνδεση του ιστορικού κέντρου της πόλης με τις αναπτυσσόμενες περιοχές έξω από την τείχη. Ο αρχικός προϋπολογισμός του έργου υπολογίστηκε σε περίπου 55.000.000 Κυπριακές Λίρες.⁹²

Στην εκκίνηση του NMP, μεταξύ 1979-1981 πραγματοποιήθηκε μια λεπτομερής αξιολόγηση της πολεοδομικής δομής της Λευκωσίας και αναπτύχθηκε ένα μακροπρόθεσμο σχέδιο για τη μελλοντική της ανάπτυξη. Αυτό περιλάμβανε την έγκριση ενός επενδυτικού προγράμματος για ειδικά έργα εντός της εντειχισμένης πόλης και του κεντρικού επιχειρηματικού κέντρου. Ένα από τα σημαντικότερα καθήκοντα ήταν να ενισχυθούν οι διοικητικές και υπηρεσιακές λειτουργίες της περιοχής και να προσδιοριστεί ένα σύνολο πολιτικών που απαιτούνται για τον έλεγχο της ανάπτυξης της πόλης και την αντιστροφή των τάσεων της φθοράς στα Τείχη. Προετοιμάστηκαν έργα προτεραιότητας που στόχευαν στη διακοπή της φυσικής υποβάθμισης και της κοινωνικοοικονομικής υποβάθμισης των Τειχών. Προγραμματίστηκε η αποκατάσταση των τειχών, η βελτίωση και ο εξωραϊσμός των προμαχώνων και των τάφρων.

⁸⁹Gurdalli Huriye, *(Un)healing the Urban Scar in Nicosia: Spatial and Social Transformation in Post Conflict Divided Cities*, από το βιβλίο: *HISTORY URBANISM RESILIENCE: Ideas on the Move and Modernisation*, Πρακτικά του 17th IPHS Conference, Delft, 2016

⁹⁰Oktay Deray, *An Analysis and Review of the Divided City of Nicosia, Cyprus, and New Perspectives*, από το περιοδικό: *GEOGRAPHY* 92(3), Sheffield, 2007, σελ. 244

⁹¹<https://www.stwing.upenn.edu/~durduran/master.html>

⁹²*The Nicosia Master Plan* [leaflet], Nicosia, Cyprus: Bi-communal Development Programme, 2003

Η πραγματοποίηση του προγράμματος κοινής αποκατάστασης των δύο τμημάτων της πόλης υλοποιήθηκε σε τρεις φάσεις: Η μελέτη για την πρώτη φάση από το 1981-1984 κάλυψε την Ευρύτερη Αστική Περιοχή της Λευκωσίας και καθόρισε μια συνολική και ολοκληρωμένη πολεοδομική στρατηγική για τη μελλοντική ανάπτυξη της πόλης. (Εικόνα 38)

Εικόνα 38: Χάρτες από την πρώτη φάση (1981-1984), όπου κάλυψε την Ευρύτερη Αστική Περιοχή της Λευκωσίας

Η δεύτερη φάση που ξεκίνησε το 1985 επικεντρώθηκε στη σε βάθος μελέτη της Κεντρικής Περιοχής Λευκωσίας που περιλαμβάνει το Αστικό Εμπορικό Κέντρο και την Περιτειχισμένη Πόλη. (Εικόνα 39)

Στην τρίτη φάση από το 1986 μέχρι και την ολοκλήρωση υλοποιήθηκαν οι αρχιτεκτονικοί στόχοι -αναμόρφωση, αποκατάσταση, αναζωογόνηση και αναβάθμιση του ιστορικού κέντρου της πόλης, το οποίο υπέστη και τις μεγαλύτερες χωρικές, οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες του διαχωρισμού.

Εικόνα 39: Χάρτες από την δεύτερη φάση στην Κεντρική Περιοχή Λευκωσίας

Από το 1989 έως την πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα (τα περισσότερα έργα είχαν ολοκληρωθεί μέχρι και το 2004) η φάση υλοποίησης συνεχίστηκε με συμπληρωματικά έργα με έμφαση στη βελτίωση της οδικής κυκλοφορίας, της πεζοδρόμησης οδών, της βελτίωσης του τοπίου και της αναβάθμισης των ιστορικών κτιρίων μαζί με τους δημόσιους χώρους που τα περιβάλλουν.⁹³ Κάποια έργα αναβάθμισης εξακολουθούν να αντλούν τη χρηματοδότηση τους από το κονδύλια που είχαν προβλεφθεί ή από κονδύλια ευρωπαϊκών αναπτυξιακών έργων.

Μια άλλη ενότητα (2000-2004) του NMP ήταν η καταγραφή των κτιρίων της Νεκρής Ζώνης της Λευκωσίας, κάτι που δεν είχε γίνει από το 1974 με στόχο να εξεταστεί η κατάσταση των υφιστάμενων κτιρίων (238 συνολικά) και να διερευνηθούν πιθανά μέτρα για τη διάσωση των απειλούμενων. Η ομάδα

⁹³ <https://www.nicosia.org.cy/el-GR/municipality/services/nmp/team/>

του NMP αναγνωρίζει τη Νεκρή Ζώνη ως το πιο σημαντικό σημείο προσέγγισης για τη λειτουργική ενσωμάτωση της πόλης και προτείνει ένα σύνολο οικιστικών παρεμβάσεων, συμπεριλαμβανομένων ζωτικών σύγχρονων λειτουργιών, όπως πανεπιστήμια, για την ένωση ανθρώπων σε μια μελλοντική ενοποιημένη Κύπρο. Προς το παρόν κανένα πρόγραμμα δεν έχει εκκινήσει αναφορικά με τη Νεκρή Ζώνη.

Με τα συμπληρωματικά προγράμματα αποκατάστασης του NMP, ένα άλλο έργο ξεκίνησε το 2003, το οποίο ονομάστηκε Νέο Όραμα για τον Πυρήνα της Λευκωσίας. Το έργο επανεκτίμησε και επαναπροσδιόρισε το αρχικό Nicosia Master Plan και ολοκληρώθηκε με μια τελική έκθεση το 2005. Ο στόχος ήταν «η αξιολόγηση των επιτευγμάτων και των προκλήσεων κατά τη διάρκεια της εφαρμογής του NMP και να βοηθήσει στην ενημέρωση του σχεδίου για την αντιμετώπιση των τρεχουσών και μελλοντικών προκλήσεων»⁹⁴.

Είναι σημαντικό ότι υπάρχουν σε εξέλιξη αρκετά έργα, που αφορούν στη βελτίωση των ανοιχτών δημόσιων χώρων έξω από την περιτειχισμένη πόλη όπως η Πλατεία Ελευθερίας, το Γραμμικό Πάρκο και η πλακόστρωση της οδού Αγίας Βαρβάρας στο Καϊμακλί, τα πεζοδρόμια και ο ποδηλατόδρομος στην Παλλουριώτισσα και το Δημοτικό Κέντρο Τεχνών. Σήμερα όλα τα παραπάνω έχουν ολοκληρωθεί.

3.3.3. Τα δίδυμα έργα προτεραιότητας: προγράμματα αστικής αποκατάστασης: συνοικίες Arabahmed και Χρυσалиνιώτισσα (1989)

Η εφαρμογή των προγραμμάτων ξεκίνησε με τα δύο μεγάλα προγράμματα αποκατάστασης για το Arabahmed στο βορρά και τη Χρυσалиνιώτισσα στο νότο. Και οι δύο περιοχές είναι παραδοσιακά κατοικημένες γειτονίες που βρίσκονται στην περιτειχισμένη πόλη, αλλά λόγω της εγγύτητάς τους με την ενδιάμεση ζώνη έχουν υποφέρει από απότομη μείωση του πληθυσμού, η οποία με τη σειρά της έχει επιταχύνει δραματικά τη φθορά και την υποβάθμιση τόσο των κτιρίων όσο και του συνολικού περιβάλλοντος. Ήταν προφανές ότι τα δύο ιστορικά κέντρα και στις δύο πλευρές της Πράσινης Γραμμής υπέφεραν περισσότερο από τα τις υπόλοιπες περιοχές του ιστορικού κέντρου. Σχεδόν ερημικά, με τα κτίρια τους σταδιακά να καταρρέουν, αποφασίστηκε να δοθεί προτεραιότητα σε αυτές τις περιοχές ώστε η φθορά να σταματήσει εγκαίρως.⁹⁵ Επιπλέον, και εάν το σχέδιο ήταν επιτυχές, οι επιχειρηματική δραστηριότητα και το εμπόριο έπρεπε να ενθαρρυνθούν ως μέρος του Ενιαίου Ρυθμιστικού Σχεδίου, έτσι ώστε η Λευκωσία να συνεχίσει να μεγαλώνει και να ευδοκιμεί ως ζωντανή πόλη και όχι ως μουσείο αφημένων στη φθορά μεσαιωνικών κτηρίων. Όπως ανέφεραν οι σχεδιαστές, τα αναπτυξιακά έργα τους «σχεδιάστηκαν για να μεγιστοποιήσουν το αποτέλεσμα και να ενθαρρύνουν την κοινωνική και πολιτιστική συνέχεια καθώς και με τη σύνδεση του ιστορικού κέντρου της πόλης με τη σύγχρονη μητρόπολη που αναπτύσσεται έξω από τα τείχη της».⁹⁶

Τα προγράμματα αποκατάστασης είχαν στόχο τη διατήρηση του παλιού αστικού ιστού, με τα χαρακτηριστικά κτίρια του με τα παραδοσιακά μοτίβα και τις μονόροφες ή διώροφες κατοικίες και αυλές και κήπους στο πίσω μέρος που κτίστηκαν το 19ο και στις αρχές του 20ου αιώνα. Εκτός από τη

⁹⁴Gizem Caner, *From a barrier to a bridge : Nicosia and its national borders*, από το συνέδριο 51st ISOCARP Congress, Cyprus/Turkey, 2015, σελ.4

⁹⁵ Petridou Agni, *Nicosia Master Plan: Perspectives for Urban Rehabilitation – Building Bridges between the Two Communities of the Divided City of Nicosia*, Nicosia: EU Partnership for the Future Programme, 2010, σελ.3

⁹⁶<https://www.nicosia.org.cy/el-GR/municipality>

διατήρηση της πολιτιστικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς αυτών των τμημάτων, αυτά τα έργα σκόπευαν επίσης να δώσουν ώθηση στις ιδιωτικές επενδύσεις, να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής, να ενθαρρύνει τους υπάρχοντες κατοίκους να παραμείνουν στον παλιό πυρήνα και να προσελκύσουν νεότερα και πιο οικονομικά ενεργά νοικοκυριά καθώς και να ενισχύσουν την οικονομική δραστηριότητα και τελικά να ενσωματώσουν αυτές τις ιστορικές περιοχές στη σύγχρονη πόλη.⁹⁷

Το Arabahmed είναι μια παραδοσιακή κατοικημένη γειτονιά στο δυτικό τμήμα της πόλης, στα βόρεια της Πύλης της Πάφου. Τα περισσότερα σπίτια της περιοχής χτίστηκαν στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα ως ισόγεια ή διώροφα κτίρια, με πίσω αυλές και κήπους. Καθώς αυτή η περιοχή ήταν ένα από τα υψηλότερα σημεία της παλιάς πόλης, ήταν μια από τις πιο σημαντικές περιοχές της Λευκωσίας, όπου πολλοί αξιωματούχοι και πλούσιοι έμποροι επέλεξαν να ζήσουν. Προκειμένου να προσαρμόσουν τα κτίρια στη δική τους κουλτούρα, οι Οθωμανοί πραγματοποίησαν αρκετές αλλαγές στις υπάρχουσες κατασκευές, όπως η προσθήκη παραθύρων σε προεξοχές και η κατασκευή υψηλών τοίχων στον κήπο. Πρόσφατες εργασίες αποκατάστασης έδειξαν ότι πολλά από τα κτίρια στο Arabahmed συνδυάζουν οθωμανικά, ενετικά και Λουζινιάν χαρακτηριστικά. Πριν από τις "φασαρίες" το Arabahmed ήταν η αρμενική συνοικία της Λευκωσίας και υπήρχε από τον 10ο αιώνα. Στην ανατολική άκρη της περιοχής βρίσκονται τα ερείπια της αρμενικής εκκλησίας της Notre Dame de Tife. Ωστόσο, οι Αρμένιοι διώχθηκαν από την περιοχή το 1963 με την αιτιολογία ότι είχαν συμμαχήσει με τους Ελληνοκύπριους.⁹⁸

Μετά το 1963, σχεδόν το 90% του πληθυσμού ήταν Τουρκοκύπριοι που είχαν εγκαταλείψει τα χωριά τους μετά από επιθέσεις ελληνοκυπρίων εθνικιστών

των παραστρατιωτικών οργανώσεων. Μετά το 1974, ένα μεγάλο ποσοστό των κατοίκων αποφάσισε να επιστρέψει σε αγροτικά χωριά, και έως το 1987, οι περισσότεροι από τους υπόλοιπους κατοίκους ήταν ηλικιωμένοι με νοικοκυριά χαμηλού εισοδήματος. Τα κτίρια ήταν εγκαταλελειμμένα και ερειπωμένα και το οικιστικό περιβάλλον αποτελείτο από εργαστήρια και αποθήκες. Ως μέρος του γενικού σχεδίου Λευκωσίας, η περιοχή Arabahmed χαρακτηρίστηκε ως οικιστική περιοχή και είναι ένα από τα λίγα μέρη της πόλης που διατηρεί το αρχικό μοτίβο των δρόμων, τον αστικό ιστό και τον αρχιτεκτονικό και περιβαλλοντικό του χαρακτήρα.

Το έργο *Arabahmed* έχει ήδη βοηθήσει να αποκατασταθούν και να διασωθούν πολλά ερειπωμένα κτίρια στη βόρεια Λευκωσία, όπως μικρές εμπορικές επιχειρήσεις και πολιτιστικά κέντρα, μερικά από τα οποία έχουν αλλάξει χρήση (γκαλερί, ένα λαϊκό κέντρο χορού, ένα μικρό ξενοδοχείο και ένα εστιατόριο) και άλλα χρησιμοποιούνται για κοινοτικές εγκαταστάσεις, όπως βιβλιοθήκη, πολιτιστικό κέντρο κοινότητας⁹⁹.

Το έργο *Χρυσалиνιώτισσα* βοήθησε στην αποκατάσταση πολλών παραδοσιακών σπιτιών καθώς και στην κατασκευή 41 νέων οικιστικών μονάδων σε κενά οικοπέδα. Επίσης, παρείχε στις κοινοτικές εγκαταστάσεις μια σειρά από επιμέρους έργα όπως ένα κέντρο χειροτεχνίας, τον κήπο της Χρυσалиνιώτισσας, έναν ξενώνα φοιτητών, χώρους στάθμευσης, ένα νηπιαγωγείο και την αποκατάσταση προσόψεων κατοικιών και άλλων χώρων.¹⁰⁰ Αυτά τα έργα, εκτός από τη σημασία τους για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων, διατηρούν τη δυνατότητα του ιστορικού κέντρου να διαδραματίσει ρόλο στη μελλοντική λειτουργική ολοκλήρωση της πόλης, και ως εκ τούτου συμβάλλουν στη δημιουργία μιας πιο βιώσιμης πόλης.

⁹⁷ United Nations Development Programme και United Nations Human Settlements Programme, Nicosia Master Plan: Final Report. Nicosia: UNDP, 1984

⁹⁸ Arabahmet [leaflet] (Bi-communal Development Programme, 2003) και Chrysaliniotissa [leaflet] (Bi-communal Development Programme, 2003)

⁹⁹ http://www.whatson-northcyprus.com/interest/nicosia/north_nicosia/arabahmet.htm

¹⁰⁰ United Nations Development Programme και United Nations Human Settlements Programme, Nicosia Master Plan: Final Report, Λευκωσία, 1984

Εικόνα 40: Οι συνοικίες Arabahmed και Χρυσалиνιώτισσα

3.3.4. Τα δίδυμα έργα προτεραιότητας: προγράμματα αστικής αποκατάστασης: συνοικίες Σελιμιγιέ - Ομεριέ και Σαμάν Μπαχτσέ - Φανερωμένη

Η δεύτερη φάση στην αναζωογόνηση της Λευκωσίας συνεχίστηκε και επέκτεινε την αποκατάσταση και αναβάθμιση ιστορικών περιοχών: τη συνοικία Σελιμιγιέ στα βόρεια, συμπεριλαμβανομένης της Αράστα, της Δημοτικής Αγοράς της Λευκωσίας και της συνοικίας Ομεριέ στα νότια.

Η περιοχή Σελιμιγιέ περιλαμβάνει σημαντικούς ιστορικούς χώρους, όπως το τζαμί Σελιμιγιέ (καθεδρικός ναός της Αγίας Σοφίας), το Μπεντεστένι (εκκλησία του Αγίου Νικολάου), το τζαμί Χαιντάρ Πασά (εκκλησία της Αγίας Αικατερίνης), το Chapter House -την παλαιότερη κατοικία που βρίσκεται στη Λευκωσία, κτισμένη κατά το 14^ο αιώνα την εποχή των Λουζινιάν- τα δύο οθωμανικά χάνια, το Μεγάλο Χάνι -Μπουγιούκ Χαν- και το Κουμαρτσιλάρ Χαν -το χάνι των χαρτοπαικτών- το Μεγάλο Χαμάμ ή Μπουγιούκ Χαμάμ και την κλειστή δημοτική αγορά Μπανταμπουλιά στα Τουρκικά, από παραφθορά της ελληνικής λέξης παντοπωλεία . Μεγάλο μέρος των εργασιών για την αποκατάσταση αυτών των κτιρίων ολοκληρώθηκε τον Οκτώβριο του 2003 και η φάση 3 στην Αγορά ολοκληρώθηκε το 2008.

Πριν από το 1974 η συνοικία Ομεριέ ήταν μια από τις πιο εύπορες συνοικίες της κεντρικής Λευκωσίας με σημαντικά οθωμανικά μνημεία όπως το Τέμενος Ομεριέ και το Χαμάμ Ομεριέ (οθωμανικά λουτρά) και κτίρια και οικίες χαρακτηριστικά δείγματα της παραδοσιακής αστικής αρχιτεκτονικής της Κύπρου. Μετά τη διαίρεση της πόλης, μετατράπηκε σε μια εγκαταλειμμένη και υποβαθμισμένη περιοχή. Το τέμενος και τα λουτρά αποκαταστάθηκαν με το NMP.¹⁰¹

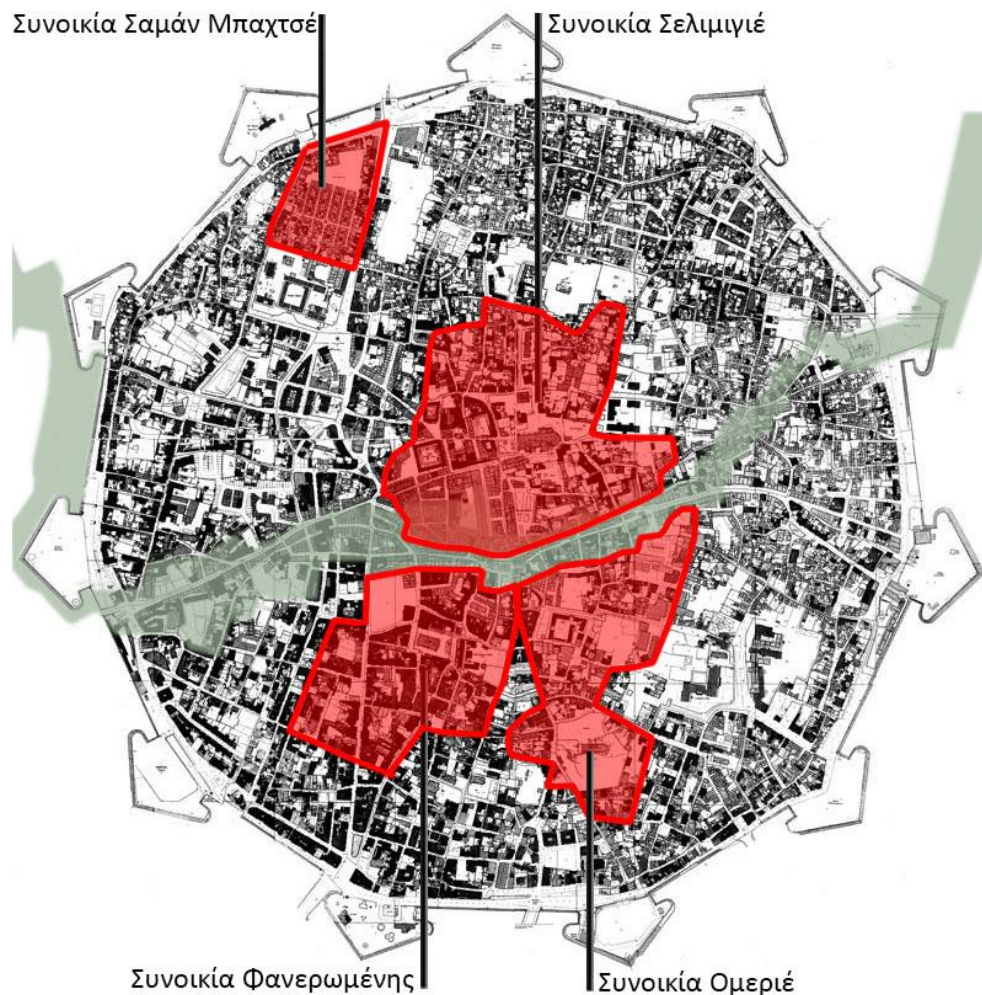
Στην επόμενη φάση του προγράμματος αποκαταστάθηκαν δυο άλλες περιοχές της Λευκωσίας, η περιοχή του Σαμάν Μπαχτσέ στα βόρεια και της Φανερωμένης στα νότια.

¹⁰¹ www.monumenta.org.

Η περιοχή Σαμάν Μπαχτσέ καλύπτει περίπου 2.000 τετραγωνικά μέτρα, και βρίσκεται στο βόρειο άκρο της περιτειχισμένης πόλης της Λευκωσίας, πολύ κοντά στη λεωφόρο Κερύνειας και στον Προμαχώνα Κουιρίνι. Είναι το πρώτο παράδειγμα κοινωνικής στέγασης στην Κύπρο και χτίστηκε από τους Βρετανούς μεταξύ 1894 και 1955. Αποτελείται από 72 ξεχωριστές κατοικίες κατά μήκος πέντε παράλληλων δρόμων με τη λεωφόρο Κερύνειας. Είναι μια μοναδική γειτονιά με πολύ ευθυγραμμισμένους στενούς δρόμους και κατοικίες από τούβλα και λάσπη με κόκκινα κεραμίδια. Ένα μεγάλο σιντριβάνι βρίσκεται στο κέντρο του συγκροτήματος, και ένας μεγάλος ανοιχτός χώρος, που χρησιμοποιείται για στάθμευση και παιδική χαρά, βρίσκεται στη βόρεια γωνία. Επί του παρόντος, 153 κάτοικοι χαμηλού εισοδήματος ζουν στην περιοχή Σαμάν Μπαχτσέ. Η αποκατάσταση πραγματοποιήθηκε μεταξύ Σεπτεμβρίου 2003 και Απριλίου 2004. Το έργο περιελάμβανε αναβάθμιση προσόψεων, οροφών, υφιστάμενων υποδομών και διαμόρφωσης του τοπίου της περιοχής, καθώς και πεζοδρόμηση δημόσιων και ημι-ιδιωτικών ανοιχτών χώρων για δημόσια έργα.

Η περιοχή της Φανερωμένης αναπτύχθηκε γύρω από μια κεντρική πλατεία, περιτριγυρισμένη από κτίρια σημαντικής αρχιτεκτονικής αξίας, όπως η εκκλησία της Φανερωμένης και το τζαμί Αραπλάρ. Στην περιοχή της Φανερωμένης, υπάρχουν πολλά διατηρητέα κτίρια που έχουν καταρρεύσει, παρά το γεγονός ότι είναι εξαιρετικά παραδείγματα της βρετανικής περιόδου. Η εγγύτητα της περιοχής με την Πράσινη Γραμμή είναι ο πρωταρχικός λόγος για αυτήν την έλλειψη συντήρησης και τις επακόλουθες συνέπειες. Η περιοχή έχει ανακαινιστεί και αναβαθμιστεί σύμφωνα με το Ενιαίο Ρυθμιστικό Σχέδιο Λευκωσίας και σύγχρονα καταστήματα, μικρά καφέ, εστιατόρια και γραφεία συνυπάρχουν σε αυτήν τη συνοικία μεικτής βρετανικής, γοτθικής και βυζαντινής αρχιτεκτονικής. Μόλις μερικά λεπτά με τα πόδια από την οδό Λήδρας, η περιοχή είναι μια όαση ηρεμίας κοντά σε μια πολυσύχναστη εμπορική περιοχή.

Παράλληλα με την αναβάθμιση των τειχών της Λευκωσίας, των συνοικιών και του περιβάλλοντος τους, σε εξέλιξη υπήρχαν και επενδυτικά έργα για τη βελτίωση της οδικής κυκλοφορίας και των μεταφορών, η βελτίωση του τοπίου και της αστικής μορφής, η αποκατάσταση των δημόσιων χώρων. Μεταξύ αυτών, οι περιοχές των οδών Λήδρας / Ονασαγόρου στα νότια και η αντίστοιχη Λεωφόρος Κερύνειας, στο βορρά, αποτελούν πλέον έναν συνεχή άξονα βορρά-νότου στο παλιό επιχειρηματικό κέντρο της περιτειχισμένης πόλης. Ο πρωταρχικός στόχος αυτού του έργου ήταν η σύνδεση της πόλης εντός των τειχών με τις σύγχρονες εμπορικές περιοχές που εκτείνονται γύρω από το τείχος και στις δύο πλευρές. Στην περιοχή της Πύλης της Κερύνειας έγινε βελτίωση της κυκλοφοριακής και οδικής δομής γύρω από την Πύλη και του δρόμου που οδηγεί στην πλατεία Ατατούρκ. Επίσης επιχορηγήθηκε και η ανάπτυξη ενός μεγάλου επιχειρηματικού κέντρου έξω από τα τείχη της πόλης, χρηματοδοτούμενο ως εμπορικό έργο.

Εικόνα 41: Οι συνοικίες Σελιμιγιέ – Ομεριέ και Σαμάν Μπαχτσέ - Φανερωμένη

3.3.5. Αναζωογόνηση συνοικίας Ταχτ-αλ-Καλέ (Ταχτακαλάς)

Το έργο αναγέννησης μέρους της συνοικίας Ταχτ-αλ-Καλέ (Ταχτακαλάς) της Λευκωσίας εκτελείται από τον δήμο Λευκωσίας, με την υποστήριξη του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Βιώσιμη ανάπτυξη και ανταγωνιστικότητα 2007-2013». Βρίσκεται στο νοτιοανατολικό τμήμα της τειχισμένης πόλης της Λευκωσίας, μια περιοχή με μακροχρόνια προβλήματα υστέρησης και εγκατάλειψης, η οποία επιδεινώνεται από την εγγύτητά της με την ενδιάμεση ζώνη. Η συνοικία Ταχτ-αλ-Καλέ (Ταχτακαλάς) είναι μια από τις παραδοσιακές γειτονιές της Λευκωσίας, η οποία ορίζεται σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία ως «Περιοχή Ειδικού Χαρακτήρα» και έχει μεγάλη ιστορική και αρχιτεκτονική σημασία για τη μητροπολιτική περιοχή της πόλης. Το έργο περιλαμβάνει εργασίες φυσικής αποκατάστασης (αναβάθμιση δημόσιων χώρων, δρόμων, υποδομών, υπηρεσιών κοινής ωφέλειας και αποκατάστασης προσόψεων), έτσι ώστε να βελτιωθεί η ποιότητα ζωής των κατοίκων και των επισκεπτών και να προωθηθεί η οικονομική δραστηριότητα. Αποτελεί μέρος της ευρύτερης βιώσιμης ολοκληρωμένης στρατηγικής αναγέννησης για την περιοχή και υλοποιείται σε σχέση με ορισμένα κοινωνικά και πολιτιστικά προγράμματα στο πλαίσιο του γενικού σχεδίου της Λευκωσίας. Επιπλέον, το έργο λειτουργεί σε συνδυασμό με ήπιες δράσεις που στοχεύουν ευάλωτες ομάδες που ζουν στην περιοχή και μικρές επιχειρήσεις. Το συνολικό κόστος του έργου είναι 7 εκατομμύρια ευρώ. Το έργο υλοποιήθηκε σε τρεις φάσεις που ξεκίνησαν το 2007 και ολοκληρώθηκαν το 2013. Συνολικά αναβαθμίστηκαν συνολικά 8.000 τ.μ. δρόμοι και 4 500 τ.μ. οδοστρώματα και 150 προσόψεις σύμφωνα με τους ισχύοντες κανονισμούς αποκατάστασης. (Εικόνα 42) Το έργο προάγει τη σημασία του δημόσιου χώρου (Εικόνα 43), και αναμένεται να έχει πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα, ενισχύοντας την εμπιστοσύνη του ιδιωτικού τομέα για επενδύσεις στην περιοχή, καθώς και με την παγίωση της εκτίμησης των κατοίκων της περιοχής για τη γειτονιά τους. Έμφαση δόθηκε στη βελτίωση της εικόνας και της λειτουργικότητας

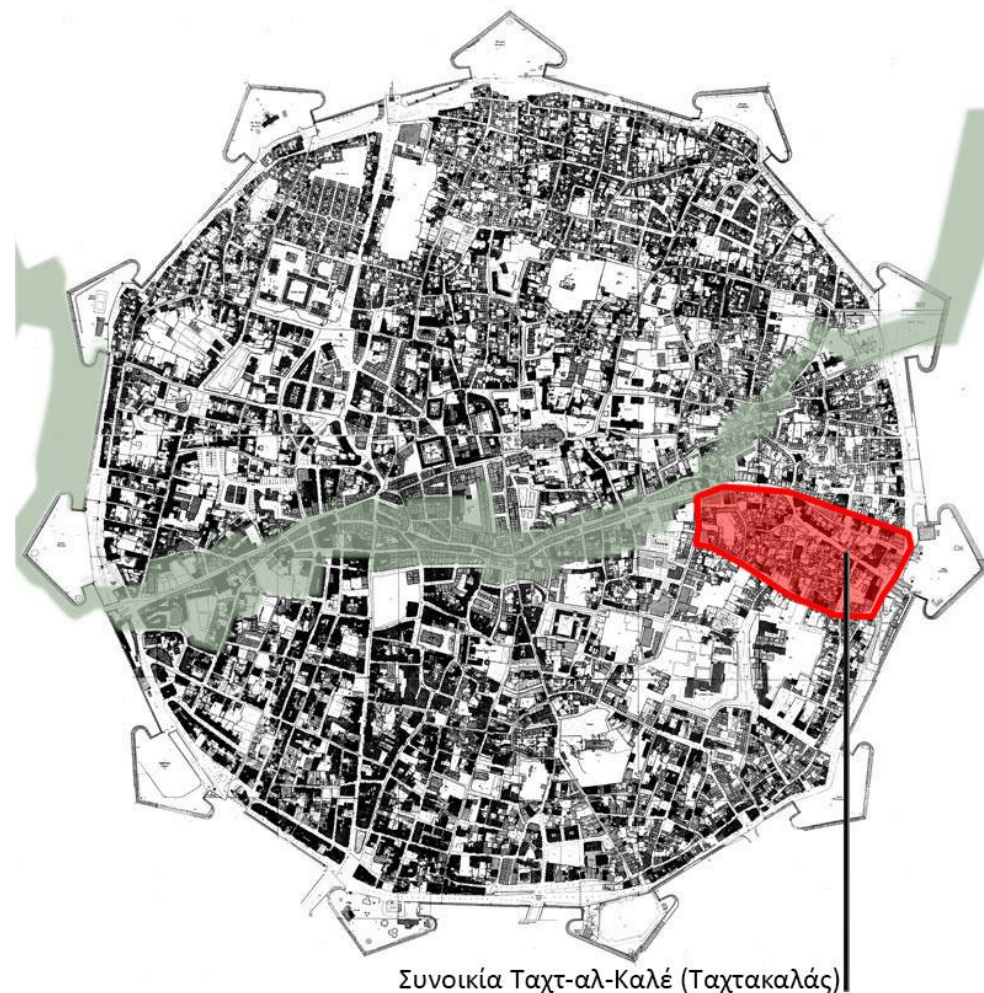
του δημόσιου χώρου προσδοκώντας να προσελκύσει νέους ενεργούς κατοίκους και μικρές επιχειρήσεις. Η αποκατάσταση προσόψεων ιδιωτικών κτιρίων θεωρήθηκε ως έναυσμα που θα παρακινήσει τους ιδιοκτήτες να συνεχίσουν την αποκατάσταση με τα δικά τους μέσα, υποστηριζόμενα από τα σημαντικά κυβερνητικά κίνητρα και επιδοτήσεις για διατηρητέα κτίρια.

Εικόνα 42: Αποκατάσταση και συντήρηση όψεων οικοδομών

Εικόνα 43: Δημόσιος χώρος επί της οδού Ερμού

Συνοικία Ταχτ-αλ-Καλέ (Ταχτακαλάς)

Εικόνα 44: Η συνοικία Ταχτ-αλ-Καλέ (Ταχτακαλάς)

ΚΕΦ.4_ Η Λευκωσία σήμερα προβλήματα και προοπτικές

Σήμερα στη Λευκωσία υπάρχουν δύο ειδών διαχωρισμοί, ο ένας είναι αυτός της Πράσινης Γραμμής, και ο άλλος, είναι ο διαχωρισμός μεταξύ της εντός των τειχών πόλης και των δύο σύγχρονων πόλεων που εκτείνονται στις νότιες και βόρειες περιοχές έξω από τα τείχη. Έτσι, ενώ ο διαχωρισμός της Πράσινης Γραμμής είναι αναμφίβολα ο πιο σημαντικός ανάμεσα στους δύο, δεν θα πρέπει να υποβαθμίσουμε και τη διαφορά των αστικών περιοχών εκτός και εντός των μεσαιωνικών τειχών. Η περιοχή που περικλείουν τείχη έρχεται σε έντονη αντίθεση με τις σύγχρονες περιοχές εκτός των τειχών, με τις λεωφόρους τους, τα σύγχρονα εμπορικά κέντρα και τα τσιμεντένια και γυάλινα κτίρια.

Με αρχή την περίοδο αστικοποίησης και προαστικοποίησης κατά την Αγγλοκρατία και στη συνέχεια τους διάφορους χωρικούς και άλλους εθνοτικούς διαχωρισμούς, με αποκορύφωμα την μέχρι σήμερα διαίρεση του 1974 κατά μήκος της πράσινης γραμμής, η αστική περιοχή οδηγήθηκε στο μετασχηματισμό τόσο της εικόνας της και των χρήσεων της γης, όσο και του πληθυσμού που την κατοικεί. Από τα μέσα της δεκαετίας του 2000, και ιδιαίτερα μετά το άνοιγμα των σημείων διέλευσης της γραμμής και την είσοδο της Κύπρου στην Ε.Ε., η υποβαθμισμένη περιοχή εντός των τειχών φαίνεται σαν να περνάει σε μια νέα φάση ανάπτυξης και αλλαγής με την εφαρμογή των κοινοτικών έργων ανάπλασης, κυρίως της περιτειχισμένης πόλης. Η αλλαγή, που επηρεάζει πρώτα τη νότια πλευρά και αργότερα τη βόρεια, εκφράζεται από τις αναπλάσεις κτιρίων και ολόκληρων περιοχών, από τις νέες πεζοδρομήσεις, από την εμφάνιση νέων χώρων τέχνης και πολιτισμού (γκαλερί, μουσεία, εργαστήρια καλλιτεχνών) και, τέλος, από την εισροή νέων κατοίκων, νέων επενδύσεων και νέων εμπορικών χρήσεων, που προωθούν έναν διαφορετικό χαρακτήρα για τη παλιά πόλη.

Τα σημερινά και καθοριστικά χαρακτηριστικά της Παλιάς Λευκωσίας είναι αποτέλεσμα του διαχωρισμού μεταξύ των δύο πλευρών της Πράσινης Γραμμής, αλλά και του πολεοδομικού διαχωρισμού μεταξύ της παλιάς πόλης και των περιοχών εκτός των τειχών, εκατέρωθεν της γραμμής. Θα λέγαμε,

λοιπόν, πως ενώ τα κυκλικά μεσαιωνικά τείχη παρουσιάζονται ως ένα πρώτο όριο, μεταξύ της παλιάς πόλης και των άλλων αστικών περιοχών νότια και βόρεια της γραμμής, η Πράσινη Γραμμή αποτελεί ένα άλλο «τοίχο» μέσα στα τείχη.

Με το τέλος των δίδυμων έργων αναζωογόνησης, και άλλων έργων στην παλιά Λευκωσία, συνεχίζονται ξεχωριστά έργα που είχαν προβλεφθεί για τον κάθε δήμο, όπως, για παράδειγμα η Πλατεία Ελευθερίας που μόλις έχει ολοκληρωθεί και το αποχετευτικό σύστημα σε συνοικίες εκτός του κέντρου στη βόρεια Λευκωσία. Οι δυο «Λευκωσίες» μεγαλώνουν κι αναπτύσσονται ξεχωριστά και κοιτάζοντας τις από ψηλά οι διαφορές στον αστικό ιστό την τελευταία δεκαετία είναι πολύ μεγάλες.

Εικόνα 45: Η Λευκωσία σήμερα

4.1. Ο δήμος της νότιας Λευκωσίας

Πολλά από τα πολεοδομικά προβλήματα της Λευκωσίας αποτελούν συνήθη θέματα των αστικών κέντρων, ενώ άλλα συνδέονται με τις ιδιαίτερες συνθήκες της Λευκωσίας και προκύπτουν από τους τοπικούς, πολιτικούς, και κοινωνικό-οικονομικούς παράγοντες, τη δομή της ιδιοκτησίας και της αγοράς γης, καθώς και τις γραφειοκρατικές διαδικασίες που ισχύουν για τη ρύθμιση της ανάπτυξης.

Αποτιμώντας την υφιστάμενη κατάσταση και λαμβάνοντας υπόψη την εξέλιξη της πόλης από το 1974 έως σήμερα καθώς και τα βασικά προβλήματα που αντιμετωπίζει, είναι φανερό ότι η διαίρεση της πόλης και η απώλεια ζωτικού μέρους της αστικής και εμπορικής της περιοχής λόγω της Νεκρής Ζώνης οδήγησαν στην παρούσα υποβάθμιση του κέντρου της, το οποίο παρά το μοναδικό χαρακτήρα του και παρά τα δικοινοτικά αλλά και τοπικά έργα αναζωογόνησης που εκτελέστηκαν την τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα και στις αρχές του 21^{ου} εξακολουθεί να πάσχει από έλλειψη ζωτικότητας σε σύγκριση με άλλες περιοχές της Λευκωσίας και με άλλες πόλεις της Κύπρου. Προφανώς, οι αστικές συνοικίες κατά μήκος της νεκρής ζώνης αποτελούν τις πιο ευάλωτες από πολεοδομική, κοινωνική και οικονομική άποψη. Πέρα από τις συνέπειες για την εντός των τειχών Λευκωσία, σε ολόκληρη την περιοχή του δήμου προκλήθηκαν βαθιές υλικές και συναισθηματικές ουλές.

Αναφορικά με τον πληθυσμό, η κεντρική περιοχή της ελεύθερης Λευκωσίας υποφέρει από φθίνουσα δημογραφική δομή. Ενώ ο συνολικός πληθυσμός της ελεύθερης περιοχής της Λευκωσίας αυξήθηκε κατά 40% περίπου μεταξύ 1973 και 1976, με το 30% περίπου του συνόλου του πληθυσμού να αφορά εκτοπισθέντες λόγω της εισβολής, ο μόνιμος πληθυσμός του κέντρου παρουσιάζει συνολική πτώση τόσο εντός όσο και εκτός των τειχών. Η μείωση σε σχέση με τη δεκαετία του 1970 στα τέλη του 1990 ήταν κατά

50%.¹⁰² Τα κυβερνητικά προγράμματα στέγασης και αυτοστέγασης προσφύγων δημιούργησαν νέα δεδομένα, με τη δημιουργία των περισσότερων και μεγαλύτερων προσφυγικών οικισμών στις παρυφές της πόλης και των περιχώρων. Παρατηρείται μια μικρή αύξηση στην παλιά πόλη ως αποτέλεσμα των προγραμμάτων και των κινήτρων αναζωογόνησης (Nicosia Master Plan, Τοπικά Σχέδια Λευκωσίας) και της εγκατάστασης των οικονομικών μεταναστών λόγω των χαμηλών ενοικίων. Αυτή η πληθυσμιακή δομή δεν είναι ευνοϊκή για την ανάπτυξη του κέντρου της πόλης όπου παρατηρείται υποβάθμιση του οικιστικού περιβάλλοντος και γήρανση του πληθυσμού. Στην εντός των τειχών πόλη, αλλά και στο αστικό κέντρο περιμετρικά των τειχών, υπάρχει μεγάλος αριθμός εγκαταλειμμένων, ασυντήρητων οικοδομών, αναξιοποίητων κενών τεμαχίων γης και γερασμένων κτιρίων.

Το 2005 και στο πλαίσιο των συμπληρωματικών έργων του Ενιαίου Ρυθμιστικού Σχεδίου, διεξήχθη η διακοινοτική μελέτη για κοινή Στρατηγική Πολεοδομικής Ανάπτυξης του Κέντρου, η οποία κάλυψε ολόκληρη την κεντρική περιοχή της πόλης, τόσο το βόρειο όσο και το νότιο τμήμα και διενεργήθηκε από ομάδα συμβούλων από τις δύο κοινότητες. Η μελέτη αυτή κατέληξε στον καθορισμό Στρατηγικής Αναζωογόνησης μέσω της αξιοποίησης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Στο πλαίσιο αυτό δημιουργήθηκαν στην περιτειχισμένη πόλη και κυρίως στην περιοχή των πεζοδρόμων των οδών Λήδρας, Ονασαγόρου και μέρους της οδού Ερμού, (Εικόνα 48) νέες δραστηριότητες υψηλής καταναλωτικής ζήτησης, όπως καφετέριες, εστιατόρια, θέατρα, γκαλερί κλπ. Η αύξηση χώρων αναψυχής συνέβαλε στην αύξηση της επισκεψιμότητας στην περιοχή και στη δημιουργία θέσεων απασχόλησης, αλλά ταυτόχρονα δημιούργησε προβλήματα όπως ανάγκες σε χώρους στάθμευσης, επιβαρύνσεις σε κτίρια αρχιτεκτονικής αξίας και υποβάθμιση της ζωής των κατοίκων που

¹⁰²https://www.mof.gov.cy/mof/cystat/statistics.nsf/populationcondition_21main_gr/populationcondition_21main_gr?OpenForm&sub=1&sel=2

παρέμειναν στην περιοχή ή εγκαταστάθηκαν σε ανακαινισμένες κατοικίες μετά τα κίνητρα για την αναζωογόνηση των περιοχών γειτνίασης με τη νεκρή ζώνη.

Οι προμαχώνες και η τάφρος των Ενετικών Τειχών αποτελούν ένα αστικό χαρακτηριστικό που θα μπορούσε να αξιοποιηθεί ως το κύριο στοιχείο προβολής της πόλης, αλλά προς το παρόν δεν έχουν εκτελεσθεί έργα αξιοποίησης του, εκτός από το Παλιό Δημαρχείο που έχει ανακαινισθεί και την Πλατεία Ελευθερίας -μεγάλο έργο- που ολοκληρώθηκε την 1^η Ιανουαρίου 2021. Η τάφρος των τειχών είναι κατειλημμένη από μία ανάμειξη χρήσεων αφού είναι ο μόνος διαθέσιμος κενός χώρος στο κέντρο της πόλης για την εξυπηρέτηση μιας σειράς λειτουργικών αναγκών όπως στάθμευσης και αθλητικών εγκαταστάσεων. Ένας φαρδύς και με μεγάλο όγκο κυκλοφορίας δρόμος -η Λεωφόρος Σαλαμίνος από τα ανατολικά, Στασίνου στο κέντρο και Ομήρου στα δυτικά- περιβάλλει την τάφρο, αποκόπτοντας την από την υπόλοιπη πόλη. (Εικόνα 50) Τα κτίρια απέναντι από τους προμαχώνες και την τάφρο είναι υποβαθμισμένα, με πολλές κενές εμπορικές μονάδες και ελάχιστους δημόσιους χώρους εκτός από την περιοχή απέναντι από την Πλατεία Ελευθερίας και εκτός των τειχών όπου κατασκευάστηκαν δυο από τα ψηλότερα κτίρια της πόλης, το Tower 25 και το 360 Nicosia. (Εικόνα 46,50)

Ειδικά μετά την οικονομική κρίση του 2009-2013 παρατηρείται στο αστικό κέντρο εκτός των τειχών πολύ υψηλό ποσοστό κενών καταστημάτων και κτιρίων εμπορικής χρήσης που στέγαζαν άλλοτε οικονομικές δραστηριότητες. Η περιοχή της λεωφόρου Μακαρίου, η οποία είναι και η κεντρική αρτηρία που οδηγεί στο κέντρο της πόλης από τις υπόλοιπες ελεύθερες πόλεις της Κύπρου, που άλλοτε συγκέντρωνε μεγάλη εμπορική και οικονομική δραστηριότητα, παρουσιάζει μείωση του αγοραστικού κοινού καθώς η επέκταση των εμπορικών ζωνών γίνεται νότια του κέντρου. Τα περιφερειακά εμπορικά κέντρα (Mall, κλπ) ασκούν έντονο ανταγωνισμό στο κέντρο καθώς υπερτερούν σε διευκολύνσεις. Είναι φανερό ότι είναι

απαραίτητη ολοκληρωμένη πολεοδομική πολιτική για το κέντρο ώστε να βοηθήσει να διατηρήσει το ρόλο του με την αναβάθμιση των υποδομών, τη βελτίωση του οδικού δικτύου, την προώθηση δημόσιων μέσων συγκοινωνίας, την ορθολογική κατανομή και χωροθέτηση σημαντικών δημόσιων λειτουργιών.

Εικόνα 46: Η οδός Λήδρας με το Tower 25 στο βάθος

Πολλά από τα προβλήματα που αντιμετωπίζει το κέντρο δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν ικανοποιητικά γιατί δεν υπάρχει το νομοθετικό πλαίσιο και αν υπάρχει χρειάζεται εκσυγχρονισμό. Για παράδειγμα, το άρθρο του Νόμου Περί Ρυθμίσεως Οδών και Οικοδομών, που αφορά στις ετοιμόρροπες οικοδομές, πολλές από τις οποίες είναι επικίνδυνες τόσο για τους χρήστες τους όσο και τους διερχόμενους, χρειάζεται αναθεώρηση. Επίσης οι

διαδικασίες έκδοσης αδειών οικοδομής αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα για την ανάπτυξη αφού είναι πολύπλοκες και χρονοβόρες.¹⁰³

Στο Τοπικό Σχέδιο Λευκωσίας 2016 και στο Σχέδιο Περιοχής του Κέντρου της Λευκωσίας 2017, υιοθετούνται μια σειρά μέτρων τα οποία αφορούν, το πλαίσιο της οικιστικής πολιτικής, τη δημιουργία εμπορικών και οικιστικών ζωνών, ελεύθερων χώρων ψυχαγωγίας, τη διαχείριση κυκλοφορίας, πολιτικές προσβασιμότητας και στάθμευσης με τη χρήση δημόσιων συγκοινωνιών και εναλλακτικών Μέσων Μεταφοράς (ποδηλατοκίνησης και πεζοκίνησης) στο κέντρο.¹⁰⁴ (Εικόνα 50) Ήδη έχει ολοκληρωθεί ένα σύστημα λεωφορείων ταχείας και συχνής διέλευσης κατά μήκος του πρωτεύοντος δικτύου της κεντρικής περιοχής της Λευκωσίας ενώνοντας τη Λεωφόρο Μακαρίου με το ιστορικό κέντρο. Πολύ σημαντικό είναι ότι -εκτός των προγραμμάτων του Υπουργείου Συγκοινωνιών- ο Δήμος της Λευκωσίας έθεσε σε λειτουργία το Δίκτυο Μικρών Λεωφορείων, το οποίο παρέχει τη δυνατότητα δωρεάν μεταφοράς εργαζομένων οποιασδήποτε επιχείρησης, με στόχο την απελευθέρωση χώρων στάθμευσης εντός των τειχών για τους επισκέπτες και πελάτες των επιχειρήσεων.¹⁰⁵

Όσον αφορά τους ελεύθερους χώρους, στο κέντρο της Λευκωσίας υπάρχει ένα σημαντικά ψηλό ποσοστό ανοιχτών χώρων που υπερβαίνει τα 10 τ.μ ανά κάτοικο (γραμμικός άξονας Πεδιαίου ποταμού, Δημοτικός Κήπος και Τάφρος) (Εικόνα 50) καθώς και πλατείες (Πλατεία Ελευθερίας, Πλατεία Σολωμού, Φανερωμένης, Παλιού Δημαρχείου). (Εικόνα 47,50) Αρκετές αστικές πλατείες ή ανοικτοί χώροι στην πόλη είναι 'αφιλόξενοι' λόγω της έλλειψης καθισμάτων, σκιερών χώρων ή γιατί δεν έχουν αξιοποιηθεί σωστά. Το βασικό πρόβλημα φαίνεται να είναι περισσότερο η ποιότητα τους παρά η

έκταση τους. Είναι σημαντικό ότι υπάρχουν αρκετά προγραμματισμένα έργα, που αφορούν τη βελτίωση των ανοιχτών δημόσιων χώρων έξω από την περιτειχισμένη πόλη όπως η Πλατεία Ελευθερίας, το Γραμμικό Πάρκο και η πλακόστρωση της οδού Αγίας Βαρβάρας στο Καϊμακλί, τα πεζοδρόμια και ο ποδηλατόδρομος στην Παλλουριώτισσα η ανάπλαση του χώρου του παλιού σταδίου της Λευκωσίας, ο περιβάλλον χώρος της εκκλησίας του Αγίου Σπυρίδωνα που έχουν ολοκληρωθεί.¹⁰⁶

Παράλληλα με τα δημόσια έργα, έχουν πραγματοποιηθεί ή βρίσκονται σε εξέλιξη ιδιωτικά αναπτυξιακά έργα πολλά από τα οποία έχουν σχεδιαστεί από διάσημα αρχιτεκτονικά γραφεία. Το πρωτο και μοναδικό ψηλό κτίριο στην παλιά πόλη είναι ο εντεκαόροφος Πύργος Σιακόλα ο οποίος ολοκληρώθηκε το 1959. (Εικόνα 48) Η Λεβέντειος Πινακοθήκη, με σχέδια του Αρχιτεκτονικού Γραφείου Feilden Clegg Bradley Studios και με την επίβλεψη το κυπριακού Γραφείου I+A Φιλίππου. Το Tower 25 είναι ουρανοξύστης στη Λευκωσία σχεδιασμένος από τον Ζαν Νουβέλ για την Κυπριακή εταιρεία Nice Day Developments. Είναι το έκτο ψηλότερο κτίριο στη Κύπρο με ύψος 62 μ. και κατασκευή του ολοκληρώθηκε το 2013. Το 360 Nicosia είναι ένας οικιστικός πύργος 34 ορόφων και κατασκευάζεται στο κέντρο της πόλης. (Εικόνα 50) Άλλοι ουρανοξύστες είναι το Wargaming HQ και το νέο κτίριο της Euro Bank.

Περιφερικά του νέου εμπορικού κέντρου εκτός των τειχών, έχουν δημιουργηθεί νέες οικιστικές περιοχές, στα πρότυπα μιας κηπούπολης, που αποτελούνται κυρίως από ανεξάρτητες μονοκατοικίες, ισόγειες και διώροφες, κτισμένες σε οικόπεδα εμβαδού 600-700 μ² που είναι τοποθετημένα κατά μήκος παράλληλων δρόμων με πλάτος 6μ – 9μ. Στις νέες αυτές περιοχές, που προσφέρουν συνθήκες διαβίωσης πιο ελκυστικές από

¹⁰³ <https://www.moi.gov.cy>

¹⁰⁴ [http://www.moi.gov.cy/MOI/tph/tph.nsf/All/33B26F4266DD921BC22581F600363221/\\$file/%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF.pdf?OpenElement](http://www.moi.gov.cy/MOI/tph/tph.nsf/All/33B26F4266DD921BC22581F600363221/$file/%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF.pdf?OpenElement) (Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, ΣΧΕΔΙΟ ΠΕΡΙΟΧΗΣ του Κέντρου της Λευκωσίας 2017)

¹⁰⁵ <https://www.nicosia.org.cy/el-GR/municipality/projects/Completed/128481/>

¹⁰⁶ [http://www.moi.gov.cy/MOI/tph/tph.nsf/All/33B26F4266DD921BC22581F600363221/\\$file/%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF.pdf?OpenElement](http://www.moi.gov.cy/MOI/tph/tph.nsf/All/33B26F4266DD921BC22581F600363221/$file/%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF.pdf?OpenElement) (Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, ΣΧΕΔΙΟ ΠΕΡΙΟΧΗΣ του Κέντρου της Λευκωσίας 2017, σελ.50-51)

τις γειτονιές της «παλιάς» Λευκωσίας, σταδιακά μεταφέρονται οι ψηλότερα αμειβόμενες τάξεις.

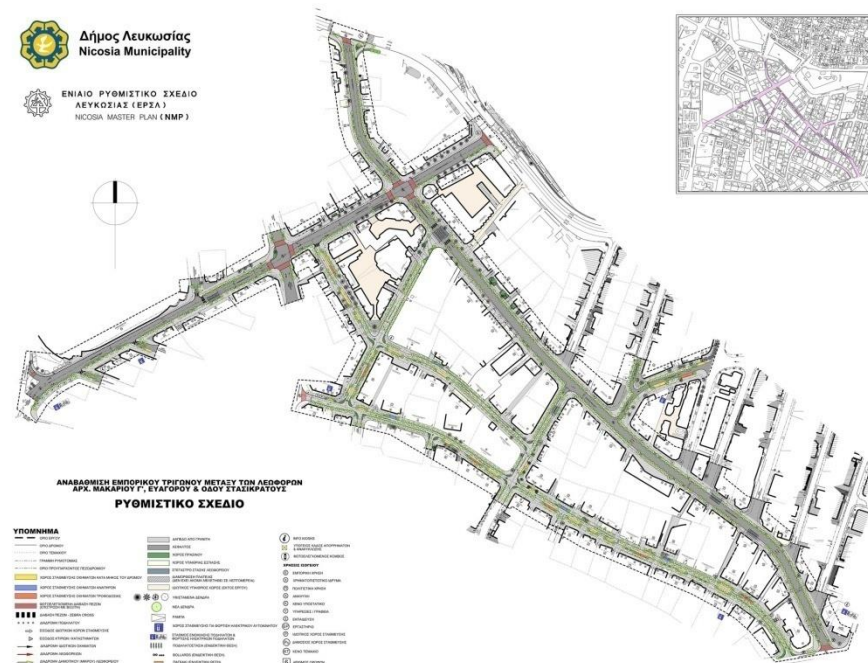
Εικόνα 47: Σταθμός Λεωφορείων στην Πλατεία Σολωμού και πίσω η Λεβέντειος Πινακοθήκη

Εικόνα 48: Ο Πύργος Σιακόλα στο κέντρο της παλιάς πόλης και η οδός Ονασαγόρου

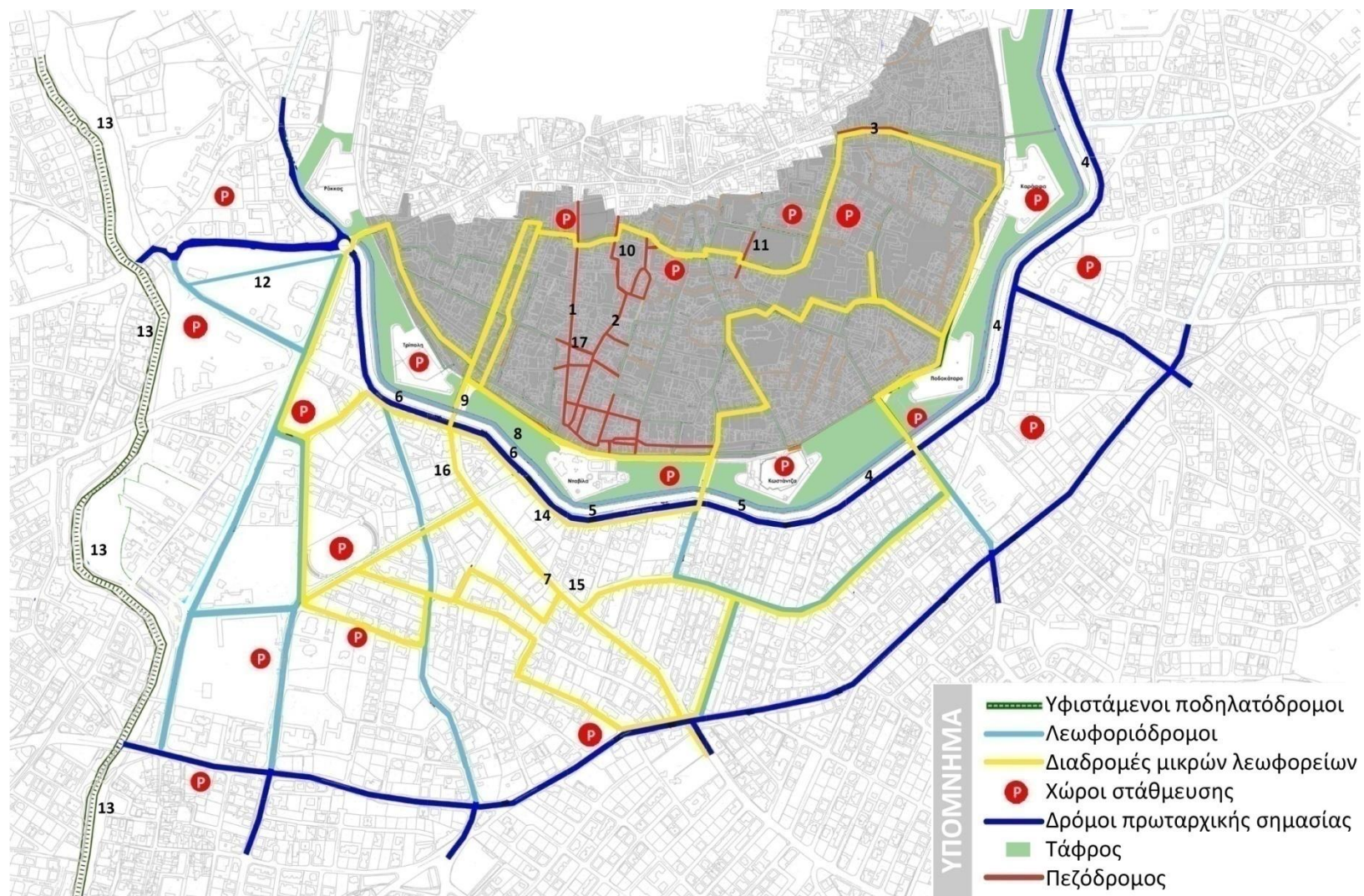
Σημαντικός πνεύμονας πρασίνου για την πρωτεύουσα με συνολική έκταση 840 εκταρίων είναι το Εθνικό Δασικό Πάρκο της Αθαλάσσας που βρίσκεται στα νοτιοανατολικά της Λευκωσίας. Το δάσος της Αθαλάσσας είναι το αποτέλεσμα μακροχρόνιων προσπαθειών αναδάσωσης μιας περιοχής που υπήρξε άγονη και φτωχή σε βλάστηση και αποτελεί ουσιαστικά δημιούργημα των όμορων δήμων της Λευκωσίας. Η κύρια λειτουργία του είναι η δασική και καλλιεργητική έρευνα, χρησιμοποιείται όμως από τους κατοίκους της πρωτεύουσας και των προαστίων της ως εκδρομικός χώρος με πολλές επιλογές άθλησης και διασκέδασης.

Ο Δήμος Λευκωσίας, στο πλαίσιο του Ενιαίου Ρυθμιστικού Σχεδίου για την προγραμματική περίοδο 2014-2020 και με χρηματοδότηση από το Ταμείο Συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τον Κρατικό Προϋπολογισμό και τον Δήμο Λευκωσίας εκπόνησε και υλοποίησε σχέδιο παρέμβασης στον πυρήνα του Αστικού Εμπορικού Κέντρου της εκτός των τειχών πόλης. Στόχος είναι η ενίσχυση της κινητικότητας κυρίως στην αστική περιοχή της Λευκωσίας και αφορά την ολοκληρωμένη ανάπτυξη του υπαίθριου αστικού χώρου μεταξύ των κτιρίων του εμπορικού τριγώνου Μακαρίου – Στασικράτους – Ευαγόρου (πεζοδρόμια, δημιουργία χώρων ξεκούρασης και αναψυχής στους κενούς, δημόσιους χώρους, προσβασιμότητα από ΑΜΕΑ)¹⁰⁷. (Εικόνα 49)

Εικόνα 49: Κάτοψη από την ανάπτυξη του Εμπορικού Τριγώνου Μακαρίου - Στασικράτους - Ευαγόρου

¹⁰⁷ <https://www.nicosia.org.cy/el-GR/municipality/projects/under-construction/12074/>

Πεζόδρομοι:

- 1.Οδός Λήδρας
- 2.Οδός Ονασαγόρου
- 3.Οδός Ερμού

Σημαντικοί Οδικοί Άξονες:

- 4.Λεωφόρος Σαλαμίνος
- 5.Λεωφόρος Στασίνου
- 6.Λεωφόρος Ομήρου
- 7.Λεωφόρος Μακαρίου

Πλατείες:

- 8.Πλατεία Ελευθερίας
- 9.Πλατεία Σολωμού
- 10.Πλατεία Φανερωμένης
- 11.Πλατεία Παλιού Δημαρχείου

Ελεύθεροι Χώροι Πρασίνου:

- 12.Δημοτικός Κήπος
- 13.Γραμμικός άξονας Πεδιαίου ποταμού

Κτίρια:

- 14.Tower 25
- 15.360 Nicosia
- 16.Λεβέντειος Πινακοθήκη
- 17.Πύργος Σιακόλα

Εικόνα 50: Σχέδιο της νότιας Λευκωσίας με τις κεντρικές οδικές αρτηρίες, λεωφορειόδρομους, πεζόδρομους, κεντρικές πλατείες, χώρους πρασίνου και σημαντικά κτίρια

4.2. Ο Δήμος της βόρειας Λευκωσίας (Τουρκικός Δήμος Λευκωσίας / Lefkoşa Türk Belediyesi)

Αναφορικά με την πολεοδομική εξέλιξη του Τουρκοκυπριακού Δήμου της Λευκωσίας, υπάρχει έλλειψη επαρκών πηγών που να έχουν δημοσιευθεί. Οι πληροφορίες βασίστηκαν σε ανακοινώσεις σε ακαδημαϊκά συνέδρια που αντλήθηκαν από το διαδίκτυο, σε άρθρα και πληροφορίες από τουρκοκυπριακές ιστοσελίδες.

Η βόρεια Λευκωσία είναι το διοικητικό και οικονομικό κέντρο της βόρειας Κύπρου. Το 2012, η Επαρχία Λευκωσίας είχε τον μεγαλύτερο όγκο εργασιών (39,9%) και εργαζομένων (49,5%) στη βόρεια Κύπρο. Η πόλη έχει σημειώσει μεγάλη αστική ανάπτυξη τις τελευταίες δεκαετίες, αλλά οι αρχές έχουν επικριθεί από το Σύνδεσμο Αρχιτεκτόνων και άλλους συναφείς φορείς για την έλλειψη πολεοδομικού σχεδιασμού.¹⁰⁸ Μεταξύ 2008 και 2010, οι ρυθμοί κατασκευής νέων βιομηχανικών εγκαταστάσεων στην αστική περιοχή της βόρειας Λευκωσίας αυξήθηκαν, κυρίως λόγω του τουρισμού, των ξένων φοιτητών αλλά και των επενδύσεων τουρκικών εταιριών στο νησί.¹⁰⁹ Εντούτοις, η απουσία διεθνούς αναγνώρισης της βόρειας Κύπρου έχει οδηγήσει σταδιακά σε αυξανόμενη εξάρτηση από την Τουρκία για τον τουρισμό και το εξωτερικό εμπόριο και σε εξάρτηση από την τουρκική λίρα που βρίσκεται σε κρίση τα τελευταία χρόνια. Η έλλειψη δημόσιων πόρων και ξένης χρηματοδότησης και σύναψης δανείων, η πολύ μικρή αγορά, καθώς και το διεθνές εμπάργκο λόγω της πολιτικής κατάστασης έχουν συντείνει στις μειωμένες δαπάνες του κράτους και των ιδιωτών στην ανάπτυξη.¹¹⁰ Άλλη σημαντική αδυναμία άσκησης αποτελεσματικής πολεοδομικής πολιτικής στη βόρεια Κύπρο οφείλεται

στην έλλειψη του διοικητικού και του οργανωτικού πλαισίου. Στη βόρεια Κύπρο, δεν υπάρχει σταθερή κατανομή των συναφών τμημάτων υπό την εποπτεία του ίδιου Υπουργείου. Ανάλογα με τις αποφάσεις κάθε νέας κυβέρνησης μπορεί να αλλάξει η κατανομή των τμημάτων. Το Τμήμα Πολεοδομίας είναι ένα από τα τμήματα που επηρεάζονται καθώς και άλλα, τα οποία συμμετέχουν σε μεγάλο βαθμό στο σχεδιασμό και τη συντήρηση αλλά βρίσκονται υπό την εποπτεία διαφορετικών υπουργείων, με αποτέλεσμα ο συντονισμός να είναι δύσκολος. Επίσης δυσκολίες παρουσιάζει και το εσωτερικό οργανωτικό πλαίσιο των τμημάτων Πολεοδομίας, Αρχαίων Μνημείων Και Μουσείων, Περιβάλλοντος και Τουρισμού.¹¹¹

Στα αρχικά στάδια της διαίρεσης, η δυσκολία πρόβλεψης για το μέλλον της σύγκρουσης εμπόδισε τους Τουρκοκύπριους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων από το σχεδιασμό και την εφαρμογή ενός μακροπρόθεσμου πολεοδομικού σχεδίου για την αστικοποίηση της βόρειας Λευκωσίας. Ως αποτέλεσμα, τα πρώτα χρόνια του διαχωρισμού δεν υπήρξε ανάπτυξη ή αναβάθμιση τόσο του ιστορικού κέντρου όσο και της πόλης εκτός των τειχών. Η ανάγκη, όμως, ανέγερσης δημοσίων κτιρίων (υπουργείων, σχολείων, νοσοκομείων) καθώς και ιδιωτικών (τραπεζών, κτιρίων επιχειρήσεων κλπ) οδήγησε στην ανάπτυξη της πόλης και την επέκταση της βορειοδυτικά. (Εικόνα 51,53)

Σήμερα η βόρεια Λευκωσία βιώνει παρόμοιες διαδικασίες ανάπτυξης όπως στο νότο, αν και με βραδύτερο ρυθμό. Στους εμπορικούς της δρόμους εξακολουθούν να βρίσκονται τοπικά καταστήματα -κυρίως ενδύσεως και αθλητικών ειδών- μικρές βιοτεχνίες δερμάτων και ξύλινων κατασκευών καθώς και τουρκικές εμπορικές εταιρείες αφού, λόγω του εμπάργκο δεν

¹⁰⁸ https://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n137697-mimarlar-odasi-baskani-azmi-oge-carpik-sehir

¹⁰⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/North_Nicosia

¹¹⁰ Mullen Fiona, Besim Mustafa, Florentiades Michalis, *Επιτυγχάνοντας το Μέρισμα της Ειρήνης στην Κύπρο*, εκδ. PRIO Cyprus Center, Oslo, 2020, σελ. 5

¹¹¹ Doratli Naciye, Hoskara Sebnem Onal and Fasli Mukaddes, *An analytical methodology for revitalization strategies in historic urban quarters: a case study of the Walled City of Nicosia, North Cyprus*, εκδ. Eastern Mediterranean University, North Cyprus, 2004

μπορούν ξένες εταιρίες να έχουν οικονομική δραστηριότητα.(Εικόνα 52)
Όπως και στο νότο, η μεγάλη παρουσία οικονομικών μεταναστών είναι αισθητή, αν και στο βορρά πρόκειται κατά κύριο λόγο για Τούρκους, ανειδίκευτους, εποχικούς εργάτες, που στεγάζονται σε παλιά, μη ανακαινισμένα σπίτια εντός της πόλης.

Εικόνα 51: Το Μπουγιούκ Χαν και στο πίσω μέρος η πόλη της βόρειας Λευκωσίας με πολυώροφα κτήρια

Εικόνα 52: Μικρές τοπικές βιοτεχνίες

Ο Τουρκικός Δήμος Λευκωσίας συνεχίζει την επέκταση του αποχετευτικού συστήματος μέσα στο πλαίσιο του αναπτυξιακού προγράμματος για όλη τη Λευκωσία σε γειτονιές εκτός του ιστορικού κέντρου και επίσης ανακαινίζει τον Σταθμό Λεωφορείων στο κέντρο της πόλης για τη δημιουργία ενός σύγχρονου τερματικού χώρου. Ο τερματικός σταθμός είχε χτιστεί ως μέρος του Αναπτυξιακού Σχεδίου της Λευκωσίας το 1986 και από τότε εξυπηρετεί την πόλη. Ένα σύστημα ποδηλατοδρόμων με δανεισμό ποδηλάτων έχει επίσης αναπτυχθεί που διευκολύνει την κίνηση στην περιτειχισμένη πόλη.¹¹²

Εικόνα 53: Σχέδιο περιοχής κέντρου της βόρειας Λευκωσίας

¹¹² efkosabelediyesi.org

ΚΕΦ.5_Συμπεράσματα

Ιστορικοί και γεωγραφικοί παράγοντες συνέβαλαν στην δημιουργία, την εξέλιξη και την εντατικοποίηση των κοινωνικών και χωρικών διαχωρισμών που εμφανίζονται στο αστικό τοπίο της Λευκωσίας σήμερα. Η γεωγραφική θέση της Κύπρου στο βάθος της Ανατολικής Μεσογείου και η στρατηγική σημασία της ήταν καθοριστικός παράγοντας για τη διαμόρφωση της ζωής των κατοίκων και της ιστορίας της.

Η τελευταία αποικιακή δύναμη που κατέλαβε το νησί στη σύγχρονη ιστορία του ήταν η Βρετανία το 1878, διαδεχόμενη την Οθωμανική Αυτοκρατορία που είχε κατακτήσει την Κύπρο το 1571, σηματοδοτώντας την πρώτη πολυπληθή παρουσία Οθωμανών κατοίκων στο νησί και την αρχή της δημιουργίας της τουρκοκυπριακής κοινότητας και κατ' επέκταση την τουρκοκυπριακής ταυτότητας σε ένα νησί με τους κατοίκους να αυτοπροσδιορίζονται από τα αρχαία χρόνια ως Έλληνες. Σταδιακά, οι Βρετανοί μετέτρεψαν το σύστημα των millet, το οποίο διαφοροποιούσε τους κατοίκους με βάση μόνο τη θρησκεία, σε ένα σύστημα βασισμένο σε ξεχωριστές ελληνικές και τουρκικές εθνικές ταυτότητες.¹¹³ Και εδώ ξεκινούν οι ρίζες του εθνοτικού διαχωρισμού των κατοίκων που οδήγησε σταδιακά και στο φυσικό διαχωρισμό ολόκληρου του νησιού. Για 300 χρόνια οι ελληνοκύπριοι και τουρκοκύπριοι έζησαν ειρηνικά σε μικτά χωριά καθώς και σε αμιγώς ελληνικά ή αμιγώς τουρκικά και σε πόλεις όπου η τουρκική συνοικία ήταν διακριτή λόγω των αρχιτεκτονικών της χαρακτηριστικών (τζαμιά, μιναρέδες, οθωμανικής τεχνοτροπίας στις κατοικίες) με ελεύθερη διακίνηση όλων σε ολόκληρη την πόλη και κοινές αγορές. Η θρησκεία δεν διαίρεσε τους κατοίκους (χριστιανούς, ορθόδοξους και καθολικούς, Μαρωνίτες, μουσουλμάνους) οι οποίοι ήταν ελεύθεροι να εξασκούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα.

¹¹³ Bahcheli Tozun, Noel Sid, *Ties That No Longer Bind: Greece, Turkey, and the Fading Allure of Ethnic Kinship in Cyprus*, από το βιβλίο *Divided Nations and European Integration*, εκδ. University of Pennsylvania, Philadelphia, 2013, σελ.13-14

Από την πρώτη διαίρεση της πρωτεύουσας το 1956 μετά από εθνοτικές ταραχές -τη Γραμμή Mason Dixon-, τις ταραχές του 1963 και την τουρκική στρατιωτική εισβολή το 1974 και η Νεκρή Ζώνη επισημοποιήθηκε ως το σύνορο που ελέγχεται από την ειρηνευτική δύναμη των Ηνωμένων Εθνών. Διαιρεί την αστική ενότητα της Λευκωσίας και περιορίζει την ελεύθερη κυκλοφορία των πολιτών και στις δύο κοινότητες. Η διαίρεση της Λευκωσίας είναι καθοριστική για τα συνεχιζόμενα προβλήματα της πόλης. Ο αστικός χώρος υποβλήθηκε σε διαφορετικά σχέδια και πρακτικές αστικοποίησης και στις δύο πλευρές της διαίρεσης λόγω των ξεχωριστών δήμων και της απουσίας συνέργειας μεταξύ τους, ιδιαίτερα στα πρώτα χρόνια του διαχωρισμού. Έχει προκαλέσει μια διαδικασία εξωτερικής αστικής επέκτασης και ανάπτυξης των δυο τμημάτων της πόλης στον άξονα βορρά-νότου, μακριά από τον κεντρικό εμπορικό πυρήνα και τις ιστορικές περιοχές στέγασης, περιθωριοποίηση του κέντρου, υποβάθμιση της κοινωνική του αξίας και φθίνουσα δημογραφική δομή λόγω της γειτνίασης με την Νεκρή Ζώνη. Ως αποτέλεσμα της αλλαγής της χρήσης γης που προκύπτει από την αστική επέκταση, η γεωργική γη συρρικνώνεται υπέρ των νέων εμπορικών και οικιστικών ζωνών και η αστική μορφή είναι κατακερματισμένη.

Παρά τα φυσικά και ιδεολογικά εμπόδια, ωστόσο, οι διαιρεμένοι δήμοι της Λευκωσίας ανέπτυξαν μια κοινή πορεία δράσης για τον μετριασμό ορισμένων από τις επιπτώσεις του διαχωρισμού, με την ανάπτυξη του Γενικού Σχεδίου Λευκωσίας (NMP), μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής αστικής ανάπτυξης, αποκατάστασης ιστορικών περιοχών και κτιρίων της περιτειχισμένης πόλης της Λευκωσίας με στόχο την αναζωογόνηση, την οικονομική ανάπτυξη και την επαναφορά της κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής στις γειτονιές του ιστορικού κέντρου, αλλά και άλλων έργων υποδομής σε γειτονιές εκτός του κέντρου όπως το Δημοτικό Κέντρο Τεχνών, οι χώροι στάθμευσης στους δρόμους Λήδρας και Ονασαγόρου στην Παλιά Λευκωσία, το Γραμμικό Πάρκο και η πλακόστρωση της οδού

Αγίας Βαρβάρας στο Καϊμακλί, τα πεζοδρόμια και ο ποδηλατόδρομος στην Παλλουριώτισσα. Η στενή συνεργασία μεταξύ των αρχιτεκτόνων και των πολεοδόμων στις δύο πλευρές της πόλης που αφορά και στη συντήρηση της υποδομής, των υπηρεσιών, των αποχετεύσεων και του ηλεκτρικού ρεύματος, βρίσκεται ακόμα σε εξέλιξη και τα έργα για το μέλλον της Λευκωσίας αναθεωρούνται και επικαιροποιούνται σύμφωνα με τις εκάστοτε πραγματικότητες.

Πολλά έχουν γραφτεί για το NMP και τα Σχέδια για το ιστορικό κέντρο που απορρέουν από αυτό. Οι αναλύσεις που δημοσιεύθηκαν ασκούν θετική κριτική για την πρόοδο στην αναζωογόνηση του ιστορικού πυρήνα της Λευκωσίας. Οι πρώτες εκθέσεις, που κυκλοφόρησαν λιγότερο από μια δεκαετία μετά την εφαρμογή της πρώτης φάσης των δραστηριοτήτων του NMP, αξιολογούν θετικά το σχέδιο για τη διατήρηση του ιστορικού ιστού, καθώς κάποιοι κάτοικοι επιστρέφουν στον υποβαθμισμένο αστικό πυρήνα της πόλης. Η ιστορική διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Λευκωσίας αναφέρεται συχνά και ρητά ως προτεραιότητα για πολιτιστικούς σκοπούς.¹¹⁴ Μελέτη που πραγματοποιήθηκε από το Ερευνητικό Ινστιτούτο Ειρήνης (PRIO) τον Ιούλιο του 2008 αναφέρει ότι το άνοιγμα της Πύλης της οδού Λήδρας/Lokmaci οδήγησε σε αυξημένη κοινωνική επαφή μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων κατά μήκος της Πράσινης Γραμμής και λειτούργησε ως έναυσμα για την αναζωογόνηση του παλαιού εμπορικού τομέα της Λευκωσίας. Η μελέτη επικεντρώθηκε στη διασυνοριακή απελευθέρωση του εμπορίου μετά το άνοιγμα της πύλης. Σύμφωνα με αυτήν, η επέκταση του εμπορίου σε άμεση γειτνίαση με τον τομέα των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων γύρω από το άνοιγμα της οδού Λήδρας/Lokmaci δημιούργησε ένα πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα, προκαλώντας επενδύσεις σε νέες εμπορικές επιχειρήσεις

¹¹⁴ Ewers Caitlyn, *The Nicosia Master Plan: Historic Preservation as Urban Regeneration*, a Thesis, (Μεταπτυχιακή Εργασία), 2018, σελ. 44

καθώς και αποκατάσταση/ ανακαίνιση παλαιών κτιρίων στην παλιά πόλη.¹¹⁵

Μελέτες για τις μακροχρόνιες επιπτώσεις του σχεδίου, επισημαίνουν την αύξηση του πληθυσμού στον ιστορικό πυρήνα της πόλης, τα αυξημένα έσοδα από τον τουρισμό και την ανάπτυξη των δημόσιων υποδομών και των κοινωνικών υπηρεσιών που παρέχονται στην καρδιά της Λευκωσίας.¹¹⁶

Το NMP ήταν ακόμη και αποδέκτης του βραβείου Aga Khan για την Αρχιτεκτονική το 2007.^v Το 2011, η έρευνα/μελέτη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της ενδιάμεσης ζώνης στην περιτοιχισμένη πόλη της Λευκωσίας, η οποία υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του δικοινοτικού προγράμματος NMP έλαβε το Μεγάλο Βραβείο της Ευρωπαϊκής Ένωσης *Europa Nostra*^{vi} για την πολιτιστική κληρονομιά.¹¹⁷

Μελετώντας τις δημοσιεύσεις και αναφορές για την αποτελεσματικότητα του Ρυθμιστικού Σχεδίου αλλά και γνωρίζοντας το νότιο μέρος της διαίρεσης, διαπιστώνεται ότι σε ένα μεγάλο βαθμό η εφαρμογή και ανάπτυξη του NMP πέτυχε στο να προωθήσει τους πρωταρχικούς στόχους του σχεδίου και συνέβαλε στη συνολική αναγέννηση της πόλης εντός των τειχών μέσω συμφωνιών συνεργασίας που σέβονται την αρχιτεκτονική κληρονομιά τόσο των Ελληνοκυπρίων όσο και των Τουρκοκυπρίων. Με την αποκατάσταση ιστορικών οικοδομών, τα έργα στις γειτονιές αύξησαν την διαθεσιμότητα και την ελκυστικότητα των κατοικιών στο κέντρο της πρωτεύουσας.

¹¹⁵ Gizem Caner, From a barrier to a bridge : Nicosia and its national borders, από το συνέδριο 51st ISOCARP Congress, Cyprus/Turkey, 2015, σελ.10

¹¹⁶ Oktay Deray, *An Analysis and Review of the Divided City of Nicosia, Cyprus, and New Perspectives*, από το περιοδικό: GEOGRAPHY 92(3), Sheffield, 2007, σελ.234

¹¹⁷ <https://www.nicosia.org.cy/en-GB/municipality/services/nmp/projects/>

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι η βελτίωση του αστικού χώρου, της αποτελεσματικότητας των υπηρεσιών της πόλης, η μικρή αύξηση του πληθυσμού που παρατηρείται εντός των τειχών ήταν αποτέλεσμα των κινήτρων του Προγράμματος Αναζωογόνησης και του Σχεδίου Διατήρησης.¹¹⁸ Η αύξηση της τουριστικής κίνησης λόγω της συντήρησης των ιστορικών μνημείων και της αισθητικής βελτίωσης του οικιστικού/δομημένου και δημόσιου χώρου και ο πολλαπλασιασμός των δικαιοδικών πολιτιστικών εκδηλώσεων είναι επίσης ένδειξη ότι τα έργα έχουν αναζωογονήσει τις περιοχές υλοποίησης του Σχεδίου. Άμεσα και έμμεσα, το NMP έχει υποβοηθήσει τις προσπάθειες επαναπροσέγγισης των δυο κοινοτήτων με τη συνεχή ενεργό χρήση χώρων που βρίσκονται πολύ κοντά στην ενδιάμεση ζώνη, παρά την μη επίτευξη συνολικής πολιτικής λύσης του Κυπριακού.

Για τους πολεοδόμους και τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής που αντιμετωπίζουν διχαστικές και μη παραδοσιακές προκλήσεις σχεδιασμού, το NMP είναι μια μεγάλη πρόκληση και καλή πρακτική που μπορεί να δώσει γνώση για τις στρατηγικές σχεδιασμού του φυσικού χώρου, της διατήρησης της αστικής ανθεκτικότητας, της κοινωνικής βιωσιμότητας και οικοδόμησης ειρήνης σε πόλεις μετά από σύγκρουση. Η επιβίωση μιας κοινότητας απαιτεί οι εθνοτικές, ταξικές ή φυλετικές διαφορές, καθώς και οι χωρικές και αντιληπτικές αποστάσεις να ξεπεραστούν με καλή θέληση και καλό σχεδιασμό.

Ωστόσο, το Ρυθμιστικό Σχέδιο δεν είναι ικανό από μόνο του να αντιμετωπίσει τα πολεοδομικά και κοινωνικά προβλήματα της Λευκωσίας ως ενιαίας πόλης γιατί η πραγματικότητα επί του εδάφους έχει

προχωρήσει πολύ μπροστά από το οποιοδήποτε δικαιοδικό σχέδιο, αφού η αστική δομή της πόλης εξακολουθεί να μην είναι ενοποιημένη και ο σχεδιασμός σε επίπεδο πολιτικών για την ανάπτυξη του κατάλληλου πολεοδομικού και χωροταξικού προγράμματος δεν είναι ενιαίος. Οι δυο δήμοι, όπως και τα αρμόδια υπουργεία -υπεύθυνα για τον πολεοδομικό σχεδιασμό- ανέπτυξαν και αναπτύσσουν ξεχωριστά σχέδια για τη βελτίωση των δημόσιων αστικών χώρων και υπηρεσιών (οικιστικές ζώνες, εμπορικές και βιομηχανικές ζώνες, αισθητική και ποιοτική βελτίωση του δομημένου περιβάλλοντος, αθλητικές διευκολύνσεις, δημιουργία χώρων ξεκούρασης και αναψυχής, προσβασιμότητα από ΑΜΕΑ, συγκοινωνίες, πεζοδρομήσεις, ποδηλατοδρομήσεις)¹¹⁹, ο καθένας στο πλαίσιο των οικονομικών δυνατοτήτων του αλλά και των αρμοδιοτήτων που απορρέουν από το διοικητικό πλαίσιο στο οποίο λειτουργεί. Για παράδειγμα, ο τουρκικός δήμος της Λευκωσίας λειτουργεί με περιορισμένα κεφάλαια τα οποία προέρχονται κυρίως από τον κεντρικό προϋπολογισμό και δεν έχει πραγματική ισχύ στη λήψη αποφάσεων.¹²⁰

Όσον αφορά τη νότια Λευκωσία, το Τοπικό Σχέδιο Λευκωσίας 2016 και Σχέδιο Περιοχής Του Κέντρου της Λευκωσίας 2017 έχουν επιλύσει σημαντικά προβλήματα του αστικού συγκροτήματος με τη βελτίωση του οδικού δικτύου, τη δημιουργία βιοτεχνικών και βιομηχανικών ζωνών εκτός του κέντρου, τη δημιουργία χώρων στάθμευσης οι οποίοι, εντούτοις, δεν είναι ικανοί να εξυπηρετήσουν τους μεγάλους αριθμούς αυτοκινήτων που εισέρχονται στις περιοχές του κέντρου ή ανήκουν στους κατοίκους του. Το πρόβλημα θα μπορούσε να μετριαστεί με τη χρησιμοποίηση από τους πολίτες των αστικών συγκοινωνιών η εξυπηρέτηση των οποίων, όμως, υστερεί σε πολύ μεγάλο βαθμό. Η ακτινωτή οργάνωση του συστήματος

¹¹⁸ [http://www.moi.gov.cy/MOI/tph/tph.nsf/All/33B26F4266DD921BC22581F600363221/\\$file/%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF.pdf?OpenElement](http://www.moi.gov.cy/MOI/tph/tph.nsf/All/33B26F4266DD921BC22581F600363221/$file/%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF.pdf?OpenElement)

(Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, ΣΧΕΔΙΟ ΠΕΡΙΟΧΗΣ του Κέντρου της Λευκωσίας 2017, σελ. 13)

¹¹⁹ [http://www.moi.gov.cy/MOI/tph/tph.nsf/All/33B26F4266DD921BC22581F600363221/\\$file/%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF.pdf?OpenElement](http://www.moi.gov.cy/MOI/tph/tph.nsf/All/33B26F4266DD921BC22581F600363221/$file/%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF.pdf?OpenElement)

(Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, ΣΧΕΔΙΟ ΠΕΡΙΟΧΗΣ του Κέντρου της Λευκωσίας 2017)

¹²⁰ Oktay Deray, *An Analysis and Review of the Divided City of Nicosia, Cyprus, and New Perspectives*, από το περιοδικό: *GEOGRAPHY* 92(3), Sheffield, 2007, σελ. 240

των διαδρομών αποτελεί ένα από τα σοβαρότερα μειονεκτήματα των δημόσιων συγκοινωνιών. Όλες οι διαδρομές που ξεκινούν από τα προάστια ή τις συνοικίες καταλήγουν στο κέντρο της πόλης, χωρίς να υπάρχει σύνδεση μεταξύ τους, όπως για παράδειγμα, το σύστημα λεωφορείων ταχείας και συχνής διέλευσης του Υπουργείου Συγκοινωνιών κατά μήκος της κεντρικής περιοχής της Λευκωσίας που ενώνει τη Λεωφόρο Μακαρίου με το ιστορικό κέντρο. Η λειτουργία του Δικτύου Μικρών Λεωφορείων του Δήμου της Λευκωσίας, το οποίο παρέχει τη δυνατότητα δωρεάν μεταφοράς εργαζομένων οποιασδήποτε επιχείρησης, έχει βοηθήσει σε κάποιο βαθμό την απελευθέρωση χώρων στάθμευσης εντός των τειχών για τους επισκέπτες και πελάτες των επιχειρήσεων.

Επιπλέον, η χωρική ανάπτυξη των οικονομικών δραστηριοτήτων εξακολουθεί να παρουσιάζει αρκετά προβλήματα. Εργαστήρια, μικρές βιοτεχνίες καταστήματα και γραφεία είναι διεσπαρμένα στις περιοχές του κέντρου εντός και εκτός των τειχών και πολλά από αυτά είναι κενά ή αλλάζουν χρήση. Προκαλείται έτσι σύγκρουση λειτουργικών αναγκών, κυκλοφοριακά προβλήματα και υποβάθμιση του περιβάλλοντος και των ανέσεων των πολιτών, ιδίως σε περιοχές κατοικίας.

Το νότιο τμήμα της Λευκωσίας εμφανίζει πιο γρήγορη αστική εξάπλωση λόγω της οικονομικής ανάπτυξης, των κονδυλίων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της ικανότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας να συνάπτει διεθνή δάνεια. Ο τουρκοκυπριακός δήμος αναπτύσσεται χωρικά σχεδόν στον ίδιο βαθμό, κυρίως λόγω της αύξησης του φοιτητικού πληθυσμού στην πρωτεύουσα αλλά με διαφορετικά χαρακτηριστικά. Εντός των τειχών οι παραδοσιακές περιοχές στις οποίες υλοποιήθηκαν τα βελτιωτικά, δίδυμα έργα του κέντρου -Αραμαχμέτ, Σαμάνμπαχτσε, Σελιμιγιέ και γύρω από την Πύλη της Κερύνειας- προσελκύουν κατοίκους και τουρισμό. Εκτός των τειχών η δόμηση είναι διάσπαρτη και χωρίς να ακολουθεί συγκεκριμένο πολεοδομικό σχέδιο, με πολλούς εγκαταλελειμμένους και αχρησιμοποίητους χώρους και τυχαία επέκταση εμπορικών, ψυχαγωγικών,

βιομηχανικών εγκαταστάσεων και υπηρεσιών κοντά στις κεντρικές αρτηρίες και στις κατοικημένες περιοχές.¹²¹ Εντός των τειχών δεν έχουν πραγματοποιηθεί έργα ανάπτυξης εκτός πλαισίου των δικαιοδικών προγραμμάτων και πολλές περιοχές εξακολουθούν να είναι υποβαθμισμένες.

Κοιτώντας την πόλη από ψηλά, οι διαφορές είναι εμφανείς, τόσο στην περιτειχισμένη πόλη, όσο και σε όλο το δήμο της Λευκωσίας. Η νότια Λευκωσία αναπτύσσεται ως μια σύγχρονη ευρωπαϊκή πόλη παράλληλα με τη βόρεια πλευρά της να αντιμετωπίζει τις συνέπειες της μη αναγνώρισης της. Οι πεζοδρομήσεις των οδών Λήδρας, Ονασαγόρου και μέρους της οδού Ερμού, οι αναπλάσεις σε πλατείες όπως η πλατεία Ελευθερίας, η Πλατεία, Ομεριέ, Φανερωμένης, Αγίου Σπυρίδωνα, εντός και εκτός του κέντρου και η δημιουργία χώρων αναψυχής σε δημόσιους, ελεύθερους χώρους, έχουν συντείνει στο να γίνεται μια πιο βιώσιμη πόλη. Η κατασκευή δημοσίων και ιδιωτικών κτιρίων -πολλά από αυτά υψηλής αισθητικής- επίσης συμβάλλουν στη βελτίωση της Λευκωσίας ως ενός ζωντανού, μεταβαλλόμενου αστικού σχηματισμού.

Η Λευκωσία είναι ένα παράδειγμα πόλης που χαρακτηρίζει τον τρόπο με τον οποίο μια ιστορικά φορτισμένη διαδικασία εθνοτικού διαχωρισμού μπορεί να εκδηλωθεί στη φυσική και κοινωνική γεωγραφία μιας περιοχής και πως όταν οι αστικές διαιρέσεις ριζωθούν, αποδεικνύονται εξαιρετικά δύσκολες να απομακρυνθούν από το κοινωνικό και φυσικό τοπίο.

Παρόλο που υπάρχει ιστορία δικαιοδικής συνεργασίας και διακίνησης των πολιτών, η Κύπρος παραμένει διαιρεμένη πολιτικά και φυσικά. Όπως διαπιστώνεται καθημερινά στο πολιτικό τοπίο της Κύπρου, τόσο η διαδικασία των δικαιοδικών προγραμμάτων αναζωογόνησης, όσο και τα ανοίγματα των συνόρων και μια συνολική λύση βασίζονται σε πολιτικά

¹²¹ Oktay Deray, *An Analysis and Review of the Divided City of Nicosia, Cyprus, and New Perspectives*, από το περιοδικό: *GEOGRAPHY* 92(3), Sheffield, 2007, σελ.237

σταθερές σχέσεις και στην καλή θέληση των ηγετών που δεν είναι ένα
διαρκές δεδομένο.

Έντυπη Βιβλιογραφία:

Akinci Doga, Case Study: Nicosia Master Plan: Cooperation in the Midst of Conflict, (Μεταπτυχιακή Εργασία), Pittsburgh, 2004

Ayalon Sharon, Soriano Bethania, *Developmental disparities and regeneration processes in divided Nicosia*, 2017

Attalides Michael, *Social Change and Urbanisation in Cyprus: A Study of Nicosia*, εκδ. Publication of the Social Research Centre, Λευκωσία, 1981

Bakirtzis Nikolas, Fortifications as Urban Heritage: The case of Nicosia in Cyprus and a glance at the city of Rhodes, από το βιβλίο: *Memoirs of the American Academy in Rome*, τόμος 62, εκδ. University of Michigan Press, Michigan, 2017

Bahcheli Tozun, Noel Sid, *Ties That No Longer Bind: Greece, Turkey, and the Fading Allure of Ethnic Kinship in Cyprus*, από το βιβλίο *Divided Nations and European Integration*, εκδ. University of Pennsylvania, Philadelphia, 2013

Berio S. Diaz, *Urban Conservation, Nicosia Master Plan*, unpublished report, UNDP, UNCHS, 1982

Bollens Scott, *Comparative research on contested cities: lenses and scaffoldings*, εκδ. University of California, Σειρά εγγράφων εργασίας Crisis States, Οκτώβρης, 2007

Calame Jon, Charlesworth Esther, *Divided Cities (The City in the Twenty-First Century)*, εκδ. University of Pennsylvania Press, (Inc. Kindle Edition), Philadelphia, 2009

Coufoudakis Van, *Essays on the Cyprus Conflict 1st Edition*, εκδ. Pella Publishing, United States, 1976

Coureas Nicholas, Grivaud Gilles, Schabel Chris, *Frankish and Venetian Nicosia 1191-1570. The Capital of the Sweet Land of Cyprus*, από το βιβλίο: *Historic Nicosia* επιμ. Michaelides Demetrios, εκδ. Rimal Publications, Λευκωσία, 2012

Doratli Naciye, Hoskara Sebnem Onal and FasliMukaddes, *An analytical methodology for revitalization strategies in historic urban quarters: a case study of the Walled City of Nicosia*, North Cyprus, εκδ. Eastern Mediterranean University, North Cyprus, 2004

Ewers Caitlyn, *The Nicosia Master Plan: Historic Preservation as Urban Regeneration*, a Thesis, (Μεταπτυχιακή Εργασία), 2018

Gizem Caner, *From a barrier to a bridge: Nicosia and its national borders*, από το συνέδριο 51st ISOCARP Congress, Cyprus/Turkey, 2015

Gizem Caner, *Urban Consequences of Division in 'divided cities': a Comparative Perspective*, Συνέδριο: AESOP 2012, Άγκυρα, Ιούλιος, 2012

Grivaud Gilles, *Nicosie remodelée (1567). Contribution à l'histoire de la ville medievale*, εκδ. Κέντρον Επιστημονικών Ερευνών, Λευκωσία, 1992

Gurdalli Huriye, *(Un)healing the Urban Scar in Nicosia: Spatial and Social Transformation in Post Conflict Divided Cities*, από το βιβλίο: HISTORY URBANISM RESILIENCE: Ideas on the Move and Modernisation, Πρακτικά του 17th IPHS Conference, Delft, 2016

Gurdalli Huriye, Koldas Umut, *Architecture of Power and Urban Space in a Divided City: A History of Official Buildings in Nicosia/Lefkoşa*, από το περιοδικό *The Design Journal* (18), εκδ. Routledge - Taylor & Frances Group, 2015

Hartbottle Michael, *The impartial soldier*, εκδ. Oxford University Press, Λονδίνο, 1970

Hatay Mete, *Beyond Numbers: An Inquiry into the Political Integration of the Turkish 'Settlers' in Northern Cyprus*, (PRIO Report 4), εκδ. PRIO Cyprus Center, Oslo/ Nicosia, 2005

Hatay Mete, *Is the Turkish Cypriot Population Shrinking? An overview of the ethno-demography of Cyprus in the light of the preliminary results of the 2006 Turkish Cypriot census*, PRIO Report, Oslo, Norway, 2007

Hocknell Peter, Calotychos Vangelis, Papadakis Yannis, *Divided Nicosia*, από το περιοδικό *Journal of Mediterranean Studies* (Volume 8), εκδ. University of Malta, Μάλτα, 1998

Jeffery George, *A Description of the Historic Monuments of Cyprus*, εκδ. Forgotten Books, Λονδίνο, 1983

Kizilyurek Niyazi, *Μια Εποχή της Βίας, Το σκοτεινό 1958*, μεταφ. Μιχάλης Θεοδώρου, εκδ. Ετεροποπία, Λευκωσία, 2015

Mullen Fiona, Besim Mustafa, Florentiades Michalis, *Επιτυγχάνοντας το Μέρισμα της Ειρήνης στην Κύπρο*, εκδ. PRIO Cyprus Center, Oslo, 2020

Oktay Deray, *An Analysis and Review of the Divided City of Nicosia, Cyprus, and New Perspectives*, από το περιοδικό: *GEOGRAPHY* 92(3), Sheffield, 2007

Petridou Agni, *Nicosia Master Plan: Perspectives for Urban Rehabilitation – Building Bridges between the Two Communities of the Divided City of Nicosia*, Nicosia: EU Partnership for the Future Programme, 2010

United Nations Development Programme και United Nations Human Settlements Programme, *Nicosia Master Plan: Final Report*, Λευκωσία, 1984

Wilson M. Thomas, Donnan Hastings, *A Companion to Border Studies*, εκδ. John Wiley & Sons, New Jersey, 2012

Βιολάρης Γιάννης, *Οι βενετικές οχυρώσεις της Λευκωσία: Διαχρονικό σύμβολο και χωροταξικό στοιχείο της πόλης*, από το βιβλίο *ΟΧΥΡΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΕΙΣ Παρελθόν παρόν και μέλλον*, εκδ. D. Pilades και E. Alphas, Λευκωσία, 2012

Θρασυβούλου Μάριος, *Ο εθνικισμός των Ελληνοκυπρίων, Από την αποικιοκρατία στην ανεξαρτησία. Όψεις, τάσεις και ο ρόλος της Αριστεράς*, εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2016

Καρούζης Γιώργος, *Περιδιαβάζοντας την Κύπρο, Λευκωσία Πόλη και Επαρχία*, εκδ. ΣΕΛΑΣ, Λευκωσία, 2002

Μπακιρτζής Νικόλαος, Ωραιόπουλος Φίλιππος, *Δοκίμιο για την οχυρωτική στο Βυζάντιο*, εκδ. Υπουργείο Πολιτισμού, Αθήνα, 2001

Ξύδη Γ. Αλέξανδρος, Λιναρδάτου Σπύρος, Χατζηαργύρη Κώστας, *Ο Μακάριος και οι σύμμαχοί του*, εκδ. Γκούτεμπεργκ, Αθήνα, 1980

Παπακώστας Τάσος, *Byzantine Nicosia 650–1191, in Historic Nicosia*, από το βιβλίο: *Historic Nicosia* επιμ. Michaelides Demetrios, εκδ. Rimal Publications, Λευκωσία, 2012

Πετροπούλου Ελένη, Αδάμ Ειρήνη, Λευκωσία: Η Άγνωστη Κληρονομιά κατά μήκος της Νεκρής Ζώνης, εκδ. Ενιαίο Ρυθμιστικό Σχέδιο Λευκωσίας, Λευκωσία, 2008

Ρίχτερ Α. Χάιντς, *Ιστορία της Κύπρου, τόμος πρώτος (1878-1949)*, εκδ. Εστία, Αθήνα, 2007

Χατζηλύρας Αλέξανδρος-Μιχαήλ, *Αξιοθέατα στην κατεχόμενη εντός των τειχών Λευκωσία*, Λευκωσία, 2008

Ηλεκτρονική Βιβλιογραφία:

<http://countrystudies.us/cyprus/>

<https://erenow.net/ancient/the-complete-cities-of-ancient-egypt/33.php>

[City Mayors: World's richest cities by purchasing power,
http://www.citymayors.com/economics/usb-purchasing-power.html](http://www.citymayors.com/economics/usb-purchasing-power.html)

<https://www.stwing.upenn.edu/>

[Urbanization and the Development of Cities | Boundless Sociology:
https://www.lumenlearning.com](https://www.lumenlearning.com)

<https://www.stwing.upenn.edu/~durduran/master.html>

<https://www.stwing.upenn.edu/~durduran/dnric1.html>

[The Ancient City - Ancient History Encyclopedia:
https://www.ancient.eu/city/](https://www.ancient.eu/city/)

http://www.whatson-northcyprus.com/interest/nicosia/north_nicosia/arabahmet.htm

https://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n137697-mimarlar-odasi-baskani-azmi-oge-carpik-sehir

<http://www.amusingplanet.com/2012/11/the-curious-case-ofbaarle-nassau-and.html>

<http://www.polignosi.com/cgi-bin/hweb?-A=37037&-V=limmata>

https://en.wikipedia.org/wiki/Northern_Cyprus

<https://www.nicosia.org.cy>

<https://www.nicosia.org.cy/el-GR/municipality/projects/Completed/128481/>

<https://www.nicosia.org.cy/en-GB/municipality/services/nmp/projects/lefkosabelediyesi.org>

<http://archive.imconstantias.org.cy/2242.html>

<https://mfa.gov.cy/el/el/historical-background.html>

<https://mfa.gov.cy/el/turkish-military-invasion-and-occupation.html?cultureKey=e>

<https://mfa.gov.cy/el/efforts-to-resolve-the-cyprus-question.html>

http://www.cystat.gov.cy/mof/cystat/statistics.nsf/populationcondition_22main_gr/populationcondition_22main_gr?OpenForm&sub=2&sel=2

[http://www.moi.gov.cy/moi/tph/tph.nsf/All/172453BEC8061273C225835400260606/\\$file/%CE%9ACE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF.pdf?OpenElement](http://www.moi.gov.cy/moi/tph/tph.nsf/All/172453BEC8061273C225835400260606/$file/%CE%9ACE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF.pdf?OpenElement) (Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, Τοπικό Σχέδιο Λευκωσίας, Πρόνοιες και Μέτρα Πολιτικής 2016)

[http://www.moi.gov.cy/MOI/tph/tph.nsf/All/33B26F4266DD921BC22581F600363221/\\$file/%CE%9ACE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF.pdf?OpenElement](http://www.moi.gov.cy/MOI/tph/tph.nsf/All/33B26F4266DD921BC22581F600363221/$file/%CE%9ACE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF.pdf?OpenElement) (Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, ΣΧΕΔΙΟ ΠΕΡΙΟΧΗΣ του Κέντρου της Λευκωσίας 2017)

[http://www.moi.gov.cy/moi/tph/tph.nsf/All/62060F686E1A1E2CC225838C0036F4AF/\\$file/%CE%9ACE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF%20\(2011\).pdf?OpenElement](http://www.moi.gov.cy/moi/tph/tph.nsf/All/62060F686E1A1E2CC225838C0036F4AF/$file/%CE%9ACE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF%20(2011).pdf?OpenElement) (Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, Πρόνοιες και Μέτρα Πολιτικής 2011)

http://www.law.gov.cy/law/lawoffice.nsf/dmlindependence_gr/dmlindependence_gr?opendocument

www.monumenta.org

<http://www.vernardakis.gr/article.php?id=212#>

Πηγές Εικόνων:

Εικόνα 1: Anthony Edwin James Morris, *History of Urban Form: Prehistory to the Renaissance*, εκδ. John Wiley & Sons, New York, 1972, σελ.110

Εικόνα 2: <http://www.aldokkan.com/geography/kahun.htm>

Εικόνα 3:
<http://www.newtowninstitute.org/newtowndata/newtown.php?newtownid=1559>

Εικόνα 4: <https://www.travelstyle.gr/faveles-osa-prepei-na-xerete-gia-tis-diasimes-paragkoypoleis-tis-vrazilias-sto-kata-ta-alla-mageytiko-rio-nte-tzaneiro-vinteo/>

Εικόνα 5: https://www.discusmedia.com/maps/budapest_city_maps/3387/

Εικόνα 6: <https://www.historyrhymes.info/2009/11/09/fall-of-the-wall/berlinwall/>

Εικόνα 7: http://uds-nicosiabufferzone.blogspot.com/p/blog-page_2.html

Εικόνα 8: Navari Leonora, *MAPS OF CYPRUS*, εκδ. Bank of Cyprus, Λευκωσία, 2003, σελ.51

Εικόνα 9: Romanelli Francesca Cavazzana, Grivaud Gilles, *Cyprus 1542: The Great Map of the Island by Leonida Attar*, εκδ. Bank of Cyprus, Λευκωσία, 2006, σελ. 94

Εικόνα 10: http://uds-nicosiabufferzone.blogspot.com/p/blog-page_2.html
(Επεξεργασία)

Εικόνα 11: Κεβόρκ Κεσισιάν, *Λευκωσία, η πρωτεύουσα της Κύπρου άλλοτε και τώρα*, εκδ. Moufflon Publications, Λευκωσία, 1989, σελ.32-33

Εικόνα 12: Stylianou Andreas, Stylianou Judith, *The history of the cartography of Nicosia*, Λευκωσία, 1989, σελ.49

Εικόνα 13: http://uds-nicosiabufferzone.blogspot.com/p/blog-page_2.html

Εικόνα 14: Λαζαρίδης Σ. Γ., (επιμ.). Giragos Zartarian (1935 – 1950) Φωτογραφίες. Λευκωσία, 2007, σελ 81

Εικόνα 15: Τμήμα αρχαιοτήτων (B4022)

Εικόνα 16: Χάρτης – Επεξεργασία και Μαραγκού Άννα, *Haigaz Mangoian 1907 -1970*, εκδ. Λαϊκή Τράπεζα, Λευκωσία, 1996

Εικόνα 17: Τμήμα αρχαιοτήτων (A1071)

Εικόνα 18: <https://allikypros.wordpress.com/2010/01/10/112-%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%BA%CF%89%CF%83%CE%AF%CE%B1-1955/>

Εικόνα 19: http://uds-nicosiabufferzone.blogspot.com/p/blog-page_2.html

Εικόνα 20: Από την σελίδα Retro Cyprus Φωτογραφία από το Reno Wideson

Εικόνα 21:
<http://www.trncinfo.com/TANITMADAIRESI/2002/ENGLISH/DOCUMENTS/24.htm>

Εικόνα 22: <http://commons.wikimedia.org>

Εικόνα 23: <https://www.cyprusalive.com/el/location/green-line-united-nations-buffer-zone> , Φωτογραφία: Ντίνος Ορφανός

Εικόνα 24: http://uds-nicosiabufferzone.blogspot.com/p/blog-page_2.html

Εικόνα 25: <https://www.nicosia.org.cy/el-GR/home/> και <http://www.signa-fahnen.de/fotw/flags/cy-trnc-.html>

Εικόνα 26: Τμήμα πολεοδομίας και οικήσεως, 2000

Εικόνα 27: <https://www.nicosia.org.cy/el-GR/municipality/projects/under-construction/12074/> (Επεξεργασία),

https://avant-garde.com.cy/sites/default/files/imported_photos_inline/1568033597_7_p_rosopsi.jpg και

<https://politis.com.cy/politis-news/kypros/palio-gsp-to-telos-mia-epochis-deite-istorikes-fotografies/>

Εικόνα 28: <http://www.mapsofcyprus.co.uk/nicosia.php> (Επεξεργασία)

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c2/Turkish_Embassy%2C_North_Nicosia.jpg,

<https://www.lefkosabelediyesi.org/wp-content/uploads/2014/04/%C4%B0lk-Belediye-Tiyatrosu.jpg> και

https://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n196320-sayistay-denetcileri-dernegi-sayistay-degisiklik-yasasi-konusund

Εικόνα 29: <https://www.lefkosabelediyesi.org/lefkosanin-tarihi/>

Εικόνα 30: <https://www.fractalart.gr/prasini-grammi-cyprus/>

Εικόνα 31: <https://www.fractalart.gr/prasini-grammi-cyprus/>

Εικόνα 32: <https://www.akdn.org/architecture/project/rehabilitation-walled-city> (Επεξεργασία)

<https://www.lefkosabelediyesi.org/lefkosanin-tarihi/>,

https://en.wikipedia.org/wiki/B%C3%BCy%C3%BCK_Han και

https://en.wikipedia.org/wiki/B%C3%BCy%C3%BCK_Han

Εικόνα 33: <https://www.akdn.org/architecture/project/rehabilitation-walled-city> (Επεξεργασία),

<https://www.sigmalive.com/news/kypriako/571579/to-istoriko-prasinis-grammis-oi-vretanoi-proigithikan-tou-attila> και

<http://www.exometochi.com/maps/lefkosiaGRmap.jpg>

Εικόνα 34: <https://www.akdn.org/architecture/project/rehabilitation-walled-city> (Επεξεργασία)

Εικόνα 35: <https://www.nicosia.org.cy/el-GR/discover/squares/freedom-square/>

Εικόνα 36:

<https://unece.org/fileadmin/DAM/thepep/en/workplan/urban/documents/petridouNycosiamasterplan.pdf>

Εικόνα 37:

<https://unece.org/fileadmin/DAM/thepep/en/workplan/urban/documents/petridouNycosiamasterplan.pdf>

Εικόνα 38: Gizem Caner, *From a barrier to a bridge: Nicosia and its national borders*, Conference: 51st ISOCARP Conference, Rotterdam, 2015

Εικόνα 39: Gizem Caner, *From a barrier to a bridge: Nicosia and its national borders*, Conference: 51st ISOCARP Conference, Rotterdam, 2015

Εικόνα 40: <https://www.akdn.org/architecture/project/rehabilitation-walled-city> (Επεξεργασία)

Εικόνα 41: <https://www.akdn.org/architecture/project/rehabilitation-walled-city> (Επεξεργασία)

Εικόνα 42: <https://www.nicosia.org.cy/el-GR/municipality/projects/Completed/12847/>

Εικόνα 43: <https://www.nicosia.org.cy/el-GR/municipality/projects/Completed/12847/>

Εικόνα 44: <https://www.akdn.org/architecture/project/rehabilitation-walled-city> (Επεξεργασία)

Εικόνα 45: <https://www.unic.ac.cy/el/panepistimioypoli/mia-matia-sti-leykosia/>

Εικόνα 46:
[https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9B%CE%B5%CF%85%CE%BA%CF%89%CF%83%CE%AF%CE%B1#/media/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Ledra Street view by night Tower 25 afternoon Nicosia Republic of Cyprus Kipros.jpg](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9B%CE%B5%CF%85%CE%BA%CF%89%CF%83%CE%AF%CE%B1#/media/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Ledra_Street_view_by_night_Tower_25_afternoon_Nicosia_Republic_of_Cyprus_Kipros.jpg)

Εικόνα 47:
[https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9B%CE%B5%CF%85%CE%BA%CF%89%CF%83%CE%AF%CE%B1#/media/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Solomos Bus Station by night Nicosia Republic of Cyprus 115.jpg](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9B%CE%B5%CF%85%CE%BA%CF%89%CF%83%CE%AF%CE%B1#/media/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Solomos_Bus_Station_by_night_Nicosia_Republic_of_Cyprus_115.jpg)

Εικόνα 48:

[https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9B%CE%B5%CF%85%CE%BA%CF%89%CF%83%CE%AF%CE%B1#/media/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Nicosia skyline.jpg](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9B%CE%B5%CF%85%CE%BA%CF%89%CF%83%CE%AF%CE%B1#/media/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Nicosia_skyline.jpg)

Εικόνα 49: <https://www.nicosia.org.cy/el-GR/municipality/projects/under-construction/12074/>

Εικόνα 50: Τμήμα Πολεοδομίας – Χάρτες (Επεξεργασία)

Εικόνα 51: <https://www.lefkosabelediyesi.org/lefkosanin-tarihi/>

Εικόνα 52: <https://www.lefkosabelediyesi.org/lefkosanin-tarihi/>

Εικόνα 53: Google Earth
<https://earth.google.com/web/@35.17640176,33.36340711,149.03509554a,3563.30113339d,35y,-0h,0t,0r> (Επεξεργασία)

ⁱ Ο Λεόντιος Μαχειράς (γαλλικά: Léonce Machéras) ήταν γηγενής Έλληνας της Κύπρου, χρονικογράφος, που έζησε το 15ο αιώνα. Κατείχε σημαντική θέση στη διοικητική μηχανή των Λουζινιάν και στο έργο του *Εξήγησις της γλυκείας χώρας Κύπρου, η οποία λέγεται Κρόνοκα τουτέστιν Χρονικόν* περιγράφει μια κρίσιμη περίοδο της ιστορίας της Κύπρου (306-1458), κατά την οποία Σταυροφόροι, Ναΐτες, Φράγκοι, Ενετοί, Γενουάτες, Σαρακηνοί και Καταλανοί διεκδικούσαν την κυριαρχία του νησιού. Είναι γραμμένο σε μια μικτή γλώσσα, ανάμεσα στη μεσαιωνική νεοελληνική κοινή και στην κυπριακή διάλεκτο της εποχής.

ⁱⁱ Ο όρος «σύστημα των «μιλλέτ» είναι σχετικά πρόσφατος και δημιουργήθηκε στη Δυτική Ευρώπη για να δηλώσει την ιδιαίτερη κοινωνικοπολιτική οργάνωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το «μιλλέτ» δηλώνει μια μη μουσουλμανική κοινότητα που προσδιορίζεται πρωταρχικά από τη θρησκεία και όχι από την εθνικότητα και η οποία ζει στην Οθωμανική Αυτοκρατορία υπό την ηγεσία του θρησκευτικού της ηγέτη. Οι Οθωμανοί υπήκοοι που ανήκαν σε μιλλέτ ήταν ελεύθεροι να εκτελούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα και να ακολουθούν τις παραδόσεις τους στην εκπαίδευση, στο γάμο, στον τρόπο νομής της κληρονομιάς και σε άλλες πτυχές της καθημερινής ζωής. Μπορούσαν να διαχειρίζονται όλα τα παραπάνω με την προϋπόθεση ότι θα είναι απόλυτα πιστοί στο κράτος. Οι νομικές διαφορές τους ήταν στη δικαιοδοσία των θρησκευτικών αρχών τους, εκτός εάν η διαφορά προέκυπτε μεταξύ ενός μουσουλμάνου και ενός μη μουσουλμάνου, οπότε έπρεπε να διευθετηθεί από τον καδή, δηλαδή το μουσουλμάνο δικαστή. Από: BelgeMurat, «Μη-μουσουλμάνοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και το σύστημα των μιλλέτ», *Encyclopaedia of the Hellenic World, Constantinople* (<http://www.ehw.gr/l.aspx>)

ⁱⁱⁱ Οι Μαρωνίτες είναι Χριστιανική αραβική κοινότητα. Ο πρώτος πυρήνας των Μαρωνιτών δημιουργήθηκε στο μοναστήρι του Αγίου Μάρωνα, στα βουνά του Λιβάνου. Τον 19ο αι. οι Μαρωνίτες γνώρισαν πολλούς διωγμούς από τους μουσουλμάνους. Μετά τον διαχωρισμό του Λιβάνου από τη Συρία, ο κύριος όγκος των Μαρωνιτών βρίσκεται στο λιβανικό έδαφος, ενώ περιορισμένες ομάδες Μαρωνιτών υπάρχουν στην Κύπρο, στην Παλαιστίνη, στην Αίγυπτο, στη Νότια Αμερική και στις ΗΠΑ. Σήμερα ο αριθμός τους υπολογίζεται σε περίπου 1,3 εκατ. πιστούς. Στην Κύπρο το Σύνταγμα του 1960 αναγνωρίζει μόνο “δύο” πολιτικές κοινότητες στην Κύπρο. Την ελληνική και την τουρκική. Οι υπόλοιποι κύπριοι είχαν την “επιλογή” να ενταχθούν στη μία από τις δύο κοινότητες και οι Μαρωνίτες, όπως και οι Λατίνοι, επέλεξαν να ενταχθούν στην ελληνική κοινότητα με δικαιώματα μειονότητας. Πριν την τουρκική εισβολή του 1974, οι Μαρωνίτες κατοικούσαν σε τρία χωριά της επαρχίας Κερύνειας, στον Κορμακίτη, Ασώματο και την Καρπασία, και σε ένα χωριό στην επαρχία Λευκωσίας, την Αγία Μαρίνα. Σήμερα οι Μαρωνίτες της Κύπρου υπολογίζονται στους 8.000-10.000 και είναι διασκορπισμένοι σε όλη τη νήσο, εκτός από ελάχιστους εγκλωβισμένους στο κατεχόμενο μέρος, μεγάλης ηλικίας.

^{iv} Το Evkaf είναι ισλαμικό θρησκευτικό ίδρυμα το οποίο ιδρύθηκε το 1571 από τον σουλτάνο Σελίμ II στην Κύπρο και περιλαμβάνει περιουσίες που περιήλθαν ή δωρίστηκαν

στο ίδρυμα για φιλανθρωπικές χρήσεις και για την υπηρεσία του Θεού (περιουσίες και κεφάλαια των γαιών που ανήκουν σε τζαμιά, νεκροταφεία, μουσουλμανικά σχολεία και άλλα θρησκευτικά ιδρύματα που υπάρχουν στην Κύπρο). Κανείς δεν έχει το δικαίωμα να πουλήσει ακίνητα που έχουν χαρακτηριστεί ως Evkaf. Τα ακίνητα Evkaf μπορούν να ενοικιαστούν για δέκα χρόνια, αλλά για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα απαιτείται η έγκριση του εκάστοτε κοινοβουλίου. Υπάρχουν δύο κατηγορίες Evkaf: περιουσίες που δωρίζονται, αλλά η διαχείριση του ακινήτου παραμένει υπό τον έλεγχο του δωρητή μέχρι τη στιγμή που δεν υπάρχει απόγονος και τότε το ακίνητο γίνεται ιδιοκτησία Evkaf και ακίνητα τα οποία βρίσκονται απευθείας στον έλεγχο του Γραφείου Evkaf. Οι νομικές προβλέψεις για το ίδρυμα αναγνωρίστηκαν από τη Μεγάλη Βρετανία στη Σύμβαση που υπογράφηκε μεταξύ αυτής και της Υψηλής Πύλης το 1878. Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας (1960) αναγνώρισε και επιβεβαίωσε τα νομικά δικαιώματα του Evkaf.

^v Το βραβείο AgaKhan για την αρχιτεκτονική απονέμεται κάθε τρία χρόνια σε έργα που θέτουν νέα πρότυπα αριστείας στην αρχιτεκτονική, τις πρακτικές σχεδιασμού, την ιστορική συντήρηση και την αρχιτεκτονική τοπίου. Στόχος του είναι να εντοπίσει και να ανταμείψει αρχιτεκτονικές πρακτικές στους τομείς του σύγχρονου σχεδιασμού, της κοινωνικής στέγασης, της βελτίωσης, αποκατάστασης, επαναχρησιμοποίησης και διατήρησης περιοχών και μνημείων, ο σχεδιασμός τοπίου και η βελτίωση του περιβάλλοντος σε κοινωνίες σε όλο τον κόσμο στις οποίες οι μουσουλμάνοι έχουν σημαντική παρουσία. Θεσπίστηκε το 1977 από τον AgaKhan, Ιμάμη (ηγέτη) του μεγαλύτερου κλάδου των Ισλαμικών ακολούθων του Σιΐσμου, ενός από τους δυο κύριους κλάδους του Ισλάμ. <https://www.akdn.org/architecture>

^{vi} Η EuropaNostra (Η Ευρώπη μας) ιδρύθηκε το 1963 στο Παρίσι και είναι μια Πανευρωπαϊκή Ομοσπονδία Πολιτιστικής Κληρονομιάς, η οποία εκπροσωπεί οργανώσεις πολιτών που εργάζονται για την προστασία της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς της Ευρώπης. Αναγνωρίζεται ως συνεργαζόμενος Μη Κυβερνητικός Οργανισμός με την Ευρωπαϊκή Ένωση, το Συμβούλιο της Ευρώπης και την UNESCO στην οποία έχει και συμβουλευτικό καθεστώς. Κύριος στόχος της είναι να καταστήσει την πολιτιστική κληρονομιά, την αρχιτεκτονική, τη βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού και αγροτικού σχεδιασμού υψηλή προτεραιότητα στη δημόσια πολιτική. Τα βραβεία EuropaNostra ξεκίνησαν το 1978 για να αναγνωρίσουν εξαιρετικές πρωτοβουλίες διατήρησης της κληρονομιάς. <https://www.europanostra.org/>

